دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی
زنجیرەی زمانناسی
(٢)

ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لەدیالێکە ناوەندی یەکانی زمانی کوردی‌دا

نووسینی
دکتۆر ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم

زگای ڕۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەی کوردی
زنجیرەی زمانناسی
(٢)

ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز
لەگەڵ
ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری
لە دیالێکتە ناوەندییەکانی
زمانی کوردیدا

نووســــــینی
دکتۆر ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم

بەغدا - ١٩٨٠

الجملة المركبة التي يكون أُحد أُجزائها تابع للجزء الأخر مع الجملة التابعة الوصفية في اللهجات المركزية للغة الكردية

تأليف

الدكتور ابراهيم عزيز ابراهيم

بغداد - ١٩٨٠

پێشکەش ...

- بە باوکی نەمرم لە مەزاری تەنگ‌و تاریکیدا ، بە دایکی دڵسوزم ، کە بە نەخوێندەواری خۆیانەوە وەك خوێندەوارێکی لیهاتوو هەر پێیان‌دەوتم کوڕم خوێندن ... هەر خوێندن‌و هەر خوێندن ...
- بەو زاناو ڕێزمان نووسانی بەرز ، کە هەر دەم نووکی خامەیان لە پێناوی زانستی زمان بە وردی دەخولایەوەو دەخولێتەوە .
- بەزاناو ڕێزمان نووسانی کوردو غەیری کورد ، کە لە عاستی ڕێزمان‌و زانستی زمانی کوردییەوە شتێکیان نووسیووە .
- بەو خوێندکارانەی ، کە لە سووچەکانی ڕێزمان‌و زانستی زماندا خۆیان مەڵاس‌داوەو بەوانەش ، کە خۆیان بۆ گەو سووچانە تەرخان‌کردووە .

پێشەکی

ئەم کارەی بەردەست ، کارێکی زانستیە لە رووی کۆلینەوە لە بابەتێکی سینتاکس لە رێزمانی کوردیدا •

ئەم کارە زانستیەم لە کاتی خۆیدا لەسەر شێوەی نامەی دکتۆرا خستە بەردەم ئەنجوومەنی زانایانی زمان لە ئامۆژگای رۆژ ـ هەلآت ناسیدا سەر بە ئەکادیمیای زانستی سۆڤیەتەوە • زۆر بە پێویستم زانی ، کە بە زووترین کات وەری گێڕمە سەر زمانی کوردی ، تا بە زمانی کوردیش بکەوێتە بەردەست زاناو رێزمان نووسانی کوردمان ، بۆ ئەوەی ئەوانیش بە وردی بخوێننەوەو ڕای پوختی خۆیان بنێرنە هاریکاریم ، تا بتوانم لە بەرهەمی داهاتوودا قوولتر بچمە بنجو بنەوانی تێکرای سینتاکس زمانی کوردی • وە هەروەها بۆ ئەوەش ، کە بەڕیزان نووسەرانی رێزمان هاوکاریم بکەن لە دانانی رێزمانێکی زانستی تەواو بۆ زمانی کوردی ، کە ئەم کارە بەردی بناغەی سووچێکیەتی لەگەل بەردی بناغەی ئەوان تەلاری بەرزو قەشەنگی رێزمانی کوردی دروست بکرێت •

ئەوەی شایانی باسیشە ئەوەیە ، کە من بەپێی توانا دەسکارییێکی زۆری کارەکەم کردووە • دەسکاریەکە بریتیە لە زیادکردنی چەند نموونەیێکی تر و خستنە پاڵ نموونەکانی خۆی، وە هەروەها سەیرکردنی چەند سەرچاوەیێکی تر بۆ فراوانکردنەوەو پێشخستنی باری تیۆری کارەکە ، وە هەندێ شتی ترم خستۆتە سەر ئامرازی گەیەنەر « کە » • وەپتر لێدواوم[1] •

وفەرهەنگوکێکی زانستیم خستۆتەسەر •

دکتۆر

ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم

بەغدا : ١٩٧٨/٩/٣٠

* * *

(١) بەراوردی لەگەڵ کارەکەم بکە بە زمانی رووسی •

Ибрагим А. И.Сложнопочиненное предложение с придаточным определительным в центральных диалектах Курдского Языка, Москва-; ×,˙.

سەرەتا

ئەم لێکۆڵینەوەی سینتاکسی زمانی کوردی لەگەڵ زمانە ئێرانیەکانی تردا بەراوردبکەین ، وەکو زمانی فارسی ، تاجیکی ، ئۆردۆ ، پشتو .... هتد . بۆمان دەردەکەوێت ، کە ئەم بابەتەی گراماتیك لە زمانی کوردیدا تائێستا نەبۆتە باسێکی سەربەخۆ . لە هەموو ئەو کارە زانستیانەدا ، کە سەبارەت بەگرماتیکی زمانی کوردی نووسراون لە گشت کتێبەکانی گراماتیکی کوردیشدا ، کە لەبابەت سینتاکی کوردیەوە چەند شتێکیان نووسیووە تەنیا چاوپێخشاندنێکی گشتیمان بەرچاوە دەکەوێت . تەنانەت نووسینێکیدوورو درێژو سەربەخۆیان سەبارەت رستەی لێکدراو و رستەی ئاوێتەش تێدا نیە . هەروەها سەبارەت رێگاو شێوەی دروستکردنو بنیاتنانی ئەمجۆرە رستانەش لێکۆڵینەوە کەمەو لێدوانێکی زۆر باوبلاویش دەربارەی پەیوەندیە گراماتیکیەکانی راناوی گەیەنەرو سینتاکسی رستەی شوێن کەوتووش نیە .

ئەو زاناو رێزمان نووسانەی ، کە تا ئێستا لەسەر سینتاکسی کوردیان نووسیووە لە بێگانەو خۆماڵی بە رۆژهەڵاتناسو کوردشناس زانایانیزمانو نووسەرانی رێزمانی کوردی ، ئەم بەرێزانەن :

ك . ك . کوردۆیێف (قەناتێ کوردۆ) ، چ . خ . بەکاییف ، ك . ر . ئەیوبی - ی . ئا . سمیرنۆڤە ، نوری عەلی ئەمین ، ئەحمەد حەسەن ، محەمەد

ئەمین هەورەمانی ، گیوی موکریانی ، ئێرنست مەکارۆس ، دە نە مەکێنزی ، کەمال بەدلی ، جەلادەت بەدرخان ، ر • لێسکۆت ، مستەفا خورەم دل ، ل • ۆ • فۆسووم ، س • ب سۆوەن ، ر • جاردین ، سەعید سدقی کابان ، یو • یو • ئەڤالیانی ، ماوریزۆ گارزۆنی ، فێردیناند یوستی ، ئۆسکارمان •

ك • ك • کوردۆیێڤ لە کارە زانستیەکانی خۆیدا (زمانی کوردی ، مۆسکو ، ١٩٦١ ، بەرووسی[1] ، گراماتیکای بەراوردی زمانی کوردی ، مۆسکۆ، ١٩٦٨ بە ڕوسی[2]، ڕێزمانی زمانی کوردی، مۆسکۆ ـ لێنینگراد ـ ١٩٥٧ بە روسی)[3] سەبارەت هەندێ لە مەسەلەکانی سینتاکسی کوردی دواوە ، کـــە تیایدا بایەخی هـــەرە گرنگی بە دیالێکتی کرمـــانجی ســـەروو (کرمـــانجی) داوە • پرۆفیسۆری بـــەڕێز لەکارەکانیدا واتـــای ئامـــرازی پەیوەستو ئامرازی گەیەنەر باس‌دەکات ولـــە هەردوو بەشەکانی رستە ـ پلەی یەکەمو پلەی دووەم ـ دەدەوێت • هەروەها دەربارەی ئیزافەتیش دەدوێتو دەڵێت : ئیزافەت لە زمانی کوردیدا دەتوانێ رستەی شوێن‌کەوتوو بە رستەی سەرەکیەوە بلکێنێ • سەرەڕای ئەوەش دەڵێت • لە زمانی کوردیدا تەنیا ئیزافەت رستەی شوێن‌کەوتوو بە رستەی سەرەکیەوە نالکێنێت ، بەڵکوو هۆی تریش هەن وەك : ئامرازەکانی گەیەنەرو راناوی نسبەتداری نیشانە •

چ • خ بەکایێڤ لە کتێبە گراماتیکیەکانی خۆیدا (ووتارێکی کورتی ڕێزمانی زمانی کوردی ـ لـــە فەرهەنگی کوردی ـ روسیدا ، مۆ ســـکۆ ،

---

1)Курдоев К. К. Курдский Язык, Москва, 1961.

2) Курдоев К. К. Сравнительная Граматик Курдского Языка, Москва, 1968.

3) Курдоев К. К. Грамматика Курдского Языка, М-л; 1957.

١٩٥٧ ، بە ڕوسی)[1] لەبابەت ڕستەی سادەوە لە زمانی کوردیدا ـ دیالێکتی کرمانجی سەروو ـ دەڵێت پەیوەستی هاوبەندایەتی سینتاکسی لە ڕستەی زمانی کوردیدا ، بە: (ڕیکەوتنی بەشەکانی ڕستە)[2] ، (ڕێچکەی واتای ڕستە)[3] ، (پێکەوەنووسان)[4] پێك دێت •

سەبارەت ڕستەی لێکدراویش بە تایبەتی ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازو ڕستەی لێکدراوی پەیوەستدار دەدوێ ـ وە دەربارەی بەیەکەوە ـ لکاندنو بەیەکەوە نووساندی ڕستانیش زانای ناوبراو دەڵێت ، لەزمانی کوردیدا ڕستەی سادە لەنێو ڕستەی لێکدراوی پەیوەستداردا بە ئەمرازەکانی پەیوەست بە یەکەوە دەلکێن • لەبارەی شوێنکەوتووکانیشەوە ناوی شەش جۆر لە ڕستەی شوێنکەوتوو دەبات وەك : ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری ، بەرکاری ، مەرجی ، کاتی ، ئامانجی ، هۆیی[5] • وە باسی ئامرازەکانی گەیەنەرو ئەو ڕاناوانەش دەکات ، کە هاریکاری ئامرازەکانی گەیەنەر دەکەن لە لکاندنی ڕستە شوێنکەوتووەکاندا بە ڕستەی سەرەکیەکانەوە لە نێو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا •

بە لێکۆڵینەوە لە ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازو ڕستەی لێکدراوی پەیوەستدار پرۆفیسۆر چ • خ بەکاییف گەیشتۆتە ئەوە ، دەتوانرێ ئەو جۆرە ڕستانە بەبێ ئامرازیش بە ڕستەی سەرەکیەوە ببەسترێنەوە ـ واتە دەتوانین بڵێین ، کە لە زمانی کوردیشدا ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازو ڕستەی لێکدراوی پەیوەستداری بێئامرازیش هەیە •

---

1) Бакаев Ч. Х. Очерк грамматики Курдского Языка- Курдско-Русский словар- Москва, 1957.

(٢) بڕوانە فەرهەنگۆکی ئەم کارە .
(٣) بڕوانە فەرهەنگۆکی ئەم کارە .
(٤) بڕوانە فەرهەنگۆکی ئەم کارە .
(٥) بڕوانە فەرهەنگۆکی ئەم کارە .

نووسەری بەڕێز لەسەر ئەمە دەڕوات‌و دەڵێت : رستەلێکدراوە شوێن‌کەوتووخوازەکان‌و رستە لێکدراوە پەیوەستدارە بێ‌ئامزارەکای لە زمانی کوردیدا بە زۆری لە گفتوگۆکردنداو لە ئاخافتنی ناو خەڵکیدا بەدەردەکەون‌و دەبیسترێن • سەرەڕای ئەمەش لێکدراوی شوێن کەوتووخوازی بێ‌ئامراز بە زۆری ئەو جۆرە رستانە دەگرێتەوە کە لە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری‌و بەرکاری‌و ئامانجی دروست • بونیە•

ك • ر • ئەیوبی‌ی • ئا • سمیرنۆڤە لەکتێبەکەیاندا (دیالێکتی کوردی موکری ، لینینگراد ، ١٩٦٨ بە روسی)[1] بە کورتی باسی چەند بابەتێکی سینتاکسی دەکەن ، وەکو رستەی سادەو لێکدراوو ئاوێتە • لە رستەی لێکدراویشدا سەبارەت رستە لێکدراوەکانی شوێن‌کەوتووخوازو رستە لێکدراوەکانی پەیوەستداردەدوێن • سەرەڕای ئەمانەش باسی پلەکانی یەکەم‌و دووەمی بەشەکانی رستەو ئامرازەکانی گەیەنەرو ئامرازەکانی پەیوەست دەکەن لە رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازداو چەند جۆرێکی نیشان‌دەدەن • وەك : رستەی شوێن‌کەوتووی موبتەدایی ، خەبەری ، دیارخەری ، بەرکاری ومەرجی‌و ئامانجی‌و ئاوەڵکاری‌و هۆیی • وە وای روون‌دەکەنەوە ، کە زۆربەی رستە شوێن‌کەوتووەکان • وەك رستەی شوێن‌کەوتووی موتیەداری ، خەبەری ، بەرکاری ، دیارخەری‌و ئاوەڵکاری‌و ئامانجی بە هۆی ئامرازی گەیەنەر « کە » بە رستەی سەرەکیەوە دەلکێن لەنێو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا •

نووسەرانی دیالێکتی کوردی موکری دەڵێن، هەندێ لە رستە شوێن‌کەوتووەکانی تر وەك : دیارخەری‌و ئامانجی دەتوانن بە بێ ئامرازی گەیەنەریش خۆیان بە رستەی سەرەکیەوە ببەستنەوە لە رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا •

---

1) Эейюби К. Р. Смирнова И. А.Курдский диалект Мукри. Ленинград, 1968.

نوری عەلی ئەمین لە کتێبەکانی ڕێزمانی کوردی ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، قواعیدی زمانی کوردی لە سەرفەو نەحودا،بەرگی دووەم ، بەغدا ، ١٩٥٨)لە ڕستەی لێکدراوو ئاوێتەو بەشەکانی دەدوێت • دەربارەی ڕستەی لێکدراو سێ جۆری لێ‌باس‌دەکات وەك ، ڕستەی شـــوێن‌کەوتووی بەرکاری ، ئاوەڵکاری‌و دیارخەری •

لەبارەی لکاندنی ئەم جۆرە ڕستە شوێن‌کەوتووانە شەوە دەڵێ بەیارمەتی (ی ، ی‌کە ، کـــە) بـــە ڕستەی سەرەکیەوە دەبەسترێنەوە لەنێو ڕستەی لێکدراوی‌شوێن‌کەوتووخوازدا • بەڵام من رام وایە ، کـە (ی ، ی‌کە) ئامرازی گەیەنەر نین ، بەڵکو (ی) هی ئیزافەیە • (ی) ئیزافەتیش لـــە زانستی زمانداوە لە زانستی زمانە ئێرانیەکانیشدا بـــە ئامراز دانانرێت • هەرچەندە دەشتوانێ دوو ڕستە بە ڕستە شوێن‌کەوتووی دیارخەریەوە لە نێو ڕستەیەکەوە ببەستێتەوە ، کە بریتین لە ڕستەی سەرەکی و لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز • هەروەها (ی‌کە)ەش ناتوانێ ببێ بە ئامرازی گەیەنەرە، کە لە (ی) و (کە) پێك‌هاتووە •

ئێرنست مەکارۆس لە کتێبەکەیدا

A Kurdish Grammar deçcriptive analysis of Kurdish of Sulaimaniye-IRAQ, New York, 1958.

گۆڤەری ناوچەی سلێمانی کردۆتە مەیدانی باس‌و لێکۆڵینەوەی خۆی و بەشێکی تایبەتیشی بۆ سینتاکسی ئەو گۆڤەرە تەرخان‌کردووە ، کە تێدا باسی چەند بابەتێکی سینتاکسی دەکات ، وەك بەشەکانی لێکدراو و ئاوێتە • ئینجا سەبارەت لکاندنی ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری گەیشتۆتە ئەو ئەنجامە، کە ئەم جۆرە ڕستەیە بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر (کە)و (ی) ئیزافەت بە ڕستەی سەرەکیەوە دەلکێت لەناو ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا •

د• ن• مەکەنزی لە بەرهەمەکەیدا

Kurdish dialect studies - 1, London, 1962

سەبارەت سینتاکسی کـوردی دواوە • ئەوەی شایانی باسـە نووسەری بەرێز نەك تەنها باسی هەردوو دیالێکتەکانی کوردی وەك دیالێکتی کرمانجی سەروو و خواروو ، بە بەڵکوو لە گۆڤەرەکانی ئەم هەردوو دیالێکتماتەش دواوە • ئەم لە باسەکەیدا بایەخی هەرەزۆری بەو ئامرازە گەیەنەرانە داوە ، کـە رستەی دیارخەریو مەرجی بـە رستەی سەرەکیەوە دەلکێنێ • وەك ئامرازە گەیەنەرەکانی (کە ، کو ، ئەگەر) •• سەرەڕای ئەوەش پتر باسی رستەی شوێنکەوتووی دیارخـەری کردووە • نووسەری بـەڕێز ئەوەشی دیارخستووە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لەنێو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا دەتوانێ بەهۆی (ی) ئیزافەتو ئامرازی گەیەنەر (کە) بە رستەی سەرەکیەوە بلکێن • هەروەها لە کتێبەکەیدا باسی بەشەکانی رستەش دەکات • وەك : موبتەداو خەبەرو بەشەکانی •

کەمال بەدلی لە شاکارەکەیدا (رێزمانی کوردی ، ئەنقەرە ، ١٩٦٥ ، بەتورکی)[1] دوابەشی بۆ سینتاکس تەرخان کردووە • لێرەدا لـە رستەو بەشەکانی دەدوێ ، وەك رستەی لێکدراوو ناوی فرمانیو موتبەداو خەبەر •

جەلادەت بەدرخانو ر • لێسکۆت لە کتێبەکەیاندا
Kurda - dialect Kurmaji, Paris, 1970 - Grammaera
، کـە بـە زمانی فەرەنسی نووسیوویانە • لـە سینتاکسی کوردی دواونو دیالێکتی کرمانجی سەروویان (کرمانجی) کردۆتە مەیدانی لێکۆڵینەوەیانو بە کورتی لە رستەی سادەو لێکدراوو جۆرەکانی رستە دواون •

مستەفا خورەم دلیش لـە کتێبە رێزمانیەکەیدا (صـرف دستور زبـان کـردی ، تبریز ، ١٣٤٧ك ، بە فارسی) سەبارەت رستەی سـادەو لێکدراو دەدوێت • هەروەها باسی ئامرازی پەیوەستو گەیەنەر دەکاتو چەندانێکی

1- **Kemal Bedeli Kurdçe Grammare, Ankere, 1965**

لێخستوونەتە بەرچاوو وەك : (وا ، ئەوتۆ ، کە چی ، چە ، بەڵام) من رام وایە ئەوەی ئامرازی گەیەنەر بێت لەم کۆمەڵەدا تەنها (کە)ەیە ، ئەگینا ئەوانیتر هەریەکە بۆ جۆرە بابەتێکی کەی رێزمانی کوردی بەکاردێت • بۆ نموونە : (چی ، چە) راناوی نادیارن • (ئەوتۆ) ئاوەڵکاری جۆرییە بۆ حاڵەت دەربڕین بەکاردێت هەندێك جار دەتوانێ بچێتە سەر ئامرازی گەیەنەر (کە) بەتایبەتی لەو کاتە بەکاردەهێنرێ کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە دەبەستێتەوە لە نێو رستەی لێکدراوی شوێن کە ـ وتووخوازدا •

ل • فۆسووم لە پەرتووکە رێزمانیەکەیدا

A Practical Kurdish Grammar, Minneopolis, 1919

چەند لاپەڕەیێکی بۆ سینتاکس تەرخانکردووە ، کە باسی بەشەکانی رستە دەکات ، بەتایبەتی رستەی سادەو لێکدراو • دەربارەی رستەی لێکدراوەوە دەڵێت : لە زمانی کوردیدا ئامرازی (کە) دەتوانێ دوو رستە بە یەکەوە ببەستێتەوە • نووسەر ئەم رایەی خۆی بە بەڵگەو نموونە روونو دووپاتکردۆتەوە • سەرەڕای ئەوەش باسی موبتەداو خەبەری رستەش دەکاتو کورتە باسێکیشی دەربارەی فرێز (ئیدیوما) لە زمانی کوردیدا پیشانداوە • ل • ۆ • فۆسووم ئەمانەی لە رووی رێزمانەوە لێکداوەتەوە •

ی•ب• سۆومن لە نامیلکەکەیدا

Grammar of the Kurdish Kurmanji or Kurdish Language, London, 1913

بە کورتی دەربارەی هەندێ لە حاڵەتەکانی سینتاکسی کوردی دەدوێتو لە باسەکەدا تێکستی لە هەردوو دیالێکتمە باوەکانی زمانی کوردی بەکارهێناوە وەك دیالێکتی کرمانجی خوارووو سەروو •

محەمەد ئەمین هەورەمانی لە (سەرەتایێك لە فیلۆلۆژی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٣)دا بەشێکی بۆ سینتاکسی کوردی تەرخان کردووە ، کـــە تێدا بە درێژی لە دروستکردنو بنیاتنانی رستەو جۆرەکانی رستەی سادەو رستەی شـوێنکەوتووی تێوان رسـتەی لێکدراوی شـوێنکەوتووخواز پیشانداوە ، کە ئەمانەن : رستەی شوێنکەوتووی مەرجیو هەندێکی تر • ســەبارەت ئامرازەکانی پەیوەستو گەیەنەریش قســەی کـــردووە لـــە لای نووسەری بەرێز ئامرازەکانی پەیوەست ئەمــانەن (ئەنجـا لەپاشـا ، بـەڵام) ئامرازەکانی گەیەنەریش برێتین لە (کەوا ، کەی کە ئەگەر) بەڕای ئێمــە لە ئامرازی « کەوا »دا تەنها (کە) ئامرازی گەیەنەرەو (وا)ش کە لەگەڵ گەیەنەر (کە)دا هاتووە ، نە بەشێکە لە ئامرازەکەو نە پاشگرێکیشە بـۆ دروستکردنی ئامرازی لێکدراو وەك لێرە بە پێشەوە باسمکردن ؛ بەڵکو ئەم « وا »یە ، کە دەکەوێتە پاش ئامرازی گەیەنەر « کە » دەوری خۆی تەنها لە بەتینکردنی هاوبەندایەتیو پێکەوەلکلندنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە لەتێو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتوو ـ خوازدا دەبینێ ؛ واتــە لــە دەربڕینی (کــەوا) هەرکـــە (کـە) ئامرازی گەیەنەرەو (وا) هیــچ پەیوەنـدییێکی لێرەدا بـــە ئامـرازی گـەیەنەری ناوبراوەوە نیە[1] •

گیوی موکریانی لە (تعلم اللغة الکردیە ، اربیل ، کۆلکەزێڕنیە ، هەولێر ١٩٦٦) باسی دروستو بنیاتنانی رستەی سادە دەکاتو چەند نموونەیکیش لە رستەی لێکدراوو ئاوێتە دەخاتە پێشچاوو وە بەبێ نموونە هێنانەوەش کومەڵێك ئامرازی گەیەنەر و پەیوەست پێشاندەدات باسەکەی مامۆستا گیو هەر بۆ فێرکردنی بێگانانە بە زمانی کوردی •

---

(١) بڕوانە لقی رۆڵی ئامرازی گەیەنەر ل (٦٠) •

سەعید سدقی کابان لە پەڕاوە ڕێزمانیە بەنرخەکەیدا مختصر صرف‌و نحوی کوردی ، بغدا ، ١٩٢٨) بە زۆری باسی مەرفە لۆگیا دەکات لە زمانی کوردیدا • زۆر کەمی دەربارەی سینتاکس نووسیووە • لەوەی ، کە نووسیوویەتیشی پتر باسی ئامرازەکانی گەیەنەرو پەیوەست دەکات • بە کورتیش لەسەر ڕستەکانی زمانی کوردی دەدوێت ، بە تایبەتی لەسەر جۆری ڕستەکان و بەشەکانی •

ر• جاردین لە باسە ڕێزمانیەکەیدا

Bahrinan Kurmanji, Baghdad, 1922

لەچەند پرسیارێکی سینتاکسی کوردی ـ دیالێکتی کرمانجی سەروو گۆڤەری بادینانی ــ دواوە ، بەتایبەتی دەربارەی بنیاتنانو دروستکردنی ڕستە • نووسەری بەڕێز بە کورتی وەڵامی پرسیارەکان دەداتەوەو بە نموونەی کوردیش ڕوونیان دەکاتەوە •

یو • یو • ئەڤالیانی سەبارەت سینتاکسی کوردی شتی کەمە • ئەوەی لەم ڕووەوە نووسیوویەتی تەنها فرازە لۆژیایە لەگەڵ سینتاکس فرمانی لێکدراو • لەکتێبی (کەرستەی فرمانی لێکدراوی زمانی کوردی ، سەمەرقەند ، ١٩٦٢ بەڕوسی)(١) •

ماوریزۆ گارزۆنیش لە کتێبەکەیدا

Grammatica e vocabolario langue Kurda, compostidal p., Roma, 1787

بە زمانی ئیتالی • ئەم کتێبە لە ڕووی زانستی زمانو گراماتیکی زمانی کوردی بە یەکەم کتێب دادەنرێت • لە کتێبەکەدا نووسینی دەربارەی سینتاکس کوردی زۆر کەمە • ئەوەی هەشە لە قەوارەی پیشاندانی چەند ڕستەیێکی سادەی کوردی دەرناچێت • ئەمەشی بۆ فێرکردنی زمانی کوردی بەکارهێناونو بەرچاو خستوون بەتایبەتی بۆ ئیتالیایەکان •

---

1) Авалиани Ю. Ю. Материалы по слотному глаголу Курдского Языка, Самаркент. 1962.

ئیرانشناسی بەناوبانگیش فیردیناند یۆستی لە کارەکەیدا
Kurdish Grammatika S. p., 1880
چەند شتێکی دەربارەی سینتاکسی کوردیەوە نووسیووە • لەم مەیدانەدا سەبارەت بنیاتنانو دروستکردنی رستەی سادەوە قسەی کردووەو نووسیوویەتی •

ئۆسکارمانیش لە بەرهەمەکەیدا
de mondart der mukri Kudan - 1 Berlin, 1959
کورتە باسێکی دەربارەی سینتاکس کوردیەوە نووسیووە ، لێرەدا بایەخی هەرە زۆری بە بەشەکانی رستەی سادە داوە ـ لە گۆڤەری موکری دیالێکتی کرمانجی خوارووبە نموونەوە سەبارەت ئەم جۆرە رستانە لە زمانی کوردیدا بە زمانی ئەلەمانی دەدوێت •

ئەوەش شایانی باسە ، کە پاش ئەوەی ، لە کارەکەم بوومەوەو •

بە چەند مانگێك کۆمەڵێك کتێب بە زمانی کوردیو عەرەبیو ئینگلیزی لە عاستی رێزمانی کوردیەوە لە لایەن هەندی نووسەرانی رێزمانی کوردی دەرچوون ، وەکو کتێبەکانی : رێزمانیکوردی ـ بە کوردی و بەعەرەبی ـ نووسینی ئەحمەد حەسەن ئەحمەد بەغدا ، ١٩٧٦، رێزمانی ئاخاوتنی کوردی، دانانی لێژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، چەند حەشارگەیێکی رێزمانی کوردی ، نووسینی مەسعود محەمەد ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ووشەی زمانی کوردی ، نووسینی دکتۆر ئاورەحمانی حاجی مارف، بەغدا، ١٩٧٥، زمانی کوردی لەبەر رۆشنایی فۆنۆتیکدا ، دکتۆر ئاورەحمانی حاجی مارف ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، چەند یاسایەکی بنجیی دارشتنی رستە لە زمانی کوردیدا، نووسینی وریا عومەر ئەمین، لەندەن، ١٩٧٦ بە ئینگلیزی[1]•

1) Waria O. A. Some fundamental ruces of Kurdish Syntax structure, London, 1976

له بەرهەمە رێزمانیەکەی بەڕێز ئەحمەد حەسەن ئەحمەد لە لاپەڕەکانی (١٧٢ ـ ١٨٨)دا چەند بابەتێکی سینتاکسی کوردی باس کردووە • وەنەبێ لە کارەکەدا نووسینێکی تایبەتی لە بارەی سینتاکسی کوردیەوە هەبێ • لەو چەند بابەتانەش ، کە باسی کردوون قسەی لەسەر ئامرازی گەیەنەر کردووە• نووسەر ناوی ئامرازی گەیەنەر دەبات بە ناوی گەیەنەرو دەڵێ : « ناوی گەیەنەر ـ اسم الموصول ـ ، ناوی گەیەنەری جیاوازە » • ناوی گەیەنەری جیاوازیشی کردووە بە سێ بەش • لەم رووەشەوە دەنووسێت ، « لە کوردیدا سێ ناوی گەیەنەر هەن وەك لە خوارەوە دەرخراون وە لـە مانەش ناوی گەیەنەری یەکەمیان بـۆ تـاکە ودووەمیان بـۆ کۆمەڵە وە سێیەمیان پێتەو دەگونجێ شوێنی یەکەمو دووەم بگرێتەوە وەیان بە تەنیا بەکاربێت • لێرەشدا مانای تاكو کۆمەڵ دەگەیەنێت ••»

بەڕێز ئەحمەد حەسەن ئەحمەد بەریزە دەربڕینیەکانی (ئەوەی) بۆ تاك داناوە ، (ئەوانەی) بۆ کۆ • هەردوکیشی بە ناوی گەیەنەر داناون • بەڵام بەڕای من ئەم دوو دەربڕینانە بە هیچ جۆر ئاواوبە تەنیا نانبە ناوی گەیەنەر • هەردووکیان راناوی نیشانەن بۆ دوور ، کە پێكهاتوون لە (ئەوە +ی) ، (ئەوانە + ی) ، کە بەهەمان شێوەش بۆ نزیك هەیەو پێكدێت لە (ئەمە ، ئەمانە) • جا گەر (ئەوە ، ئەوانە ، ئەمە ، ئەمانە) راناوی نیشانە بن بۆ دوور و نزیك ، دەمێنێتەوە (ی) ئەم (ی) یەش ئیزافەتە ، کە لە حالەتی دوو رستە پێکەوەلکان دەردەکەوێت • بەلگەش بۆ ئەمە ئەمەیـە کـە ئە• راناوانە دەتوانن ببن بە بەش لە بەشـەکانی رسـتەی سـەرەکی لە رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا • لە بارەی ئامرازی گەیەنەر « کە »شەوە نووسەری بەڕێز زۆر باش باسیکردووە • بەڵام ئەمەشیان ناوی گەیەنەر نیە، بەلکو ئامرازی گەیەنەرە ، کە دوو رستە بەیەکەوە دەبەستێتەوە وەیان رستەی شوێنکەوتوو دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی • ئـەم ئامرازە هەر بەتەنهـا

بەکاردێت نە بۆ تاکەوە نە بۆ کۆمەڵ ؛ بەواتە تاکو کۆمەڵی نیە • وە ناشتوانێ بێتە بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی[1] •

لە کتێبی « ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی » ، کە لێژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد دایناوە ، لە ، لاپەڕە ٣٢٦ ـ ٤١٨ بابەتێکی سینتاکسی بەرچاو دەکەوێت ، کـــە برێتیە لـە باسکردنی ئامرازی عـەتف ـ عطف Congection • ئەم ئامرازە لە رووی ئەوەی دوو رستە بەیەکەوە دە ـ بەستێتەوە بابەتێکی سینتاکسە • ئەوەی شایانی باسـە ئەوەیە ، کـە ئـەم بەتەواوی‌و بەباشی روونکراوەتەوە ـ لەگەڵ ئەوەش لە باسەکەدا ناتەواوێك بەدی دەکرێت ، کە برێتیە لەوەی ، ڕۆڵی ئەم ئامرازە لە رستەدا باس نەکراوە؛ یانی لـە قالبی رسـتەدا دانەرێژراوە ، بەڵکو وەکو ئامراز باسکراوە • وە لە ڕووی زاراوەوە بە ئامراز دانراون • ئەوەش جێگای باسە ، کە ئەم ئامرازانە لە رووی سینتاکسەوەدەکرێن بە دوو بەش ؛ ئامرازی پەیوەستدار و ئامرازی گەیەنەر •

لە لاپەڕە (٣٦٢)ش‌دا باسی چەند بابەتێکی وەیان حالەتێکی بەکارهێنانی ئامرازی گەیەنەر (کە) کراوە لە رووی گەیاندنی دوو رستە بەیەکەوە • لێرەشـدا باسی ئەم جۆرە رستانەش ناکەن ، کە بەیارمەتی ئەم ئامرازەوە بەیەکەوە دەلکێن • ئەم ئامرازە ش بە راناو دادەنێن لەهەمان لاپەڕەدا • بۆ ئەمەش وەکو بۆ ئەوانی تریش ووتوومە راناو نیە ، بەڵکو ئامرازە ، چونکە نابێتە بەشێك لە بەشەکانی رستە : گەر راناو بووایـــە ، دەبووە بەشێکی رستە •

---

(١) ا ـ ئەحمەد حەسەن ئەحمەد ، ڕێزمانی کوردی ، بەغداد ، ١٩٧٦
ب ـ بڕوانە ڕۆڵی ئامرازی گەیەنەر لەم کارەدا ، ل (٤٧) .

له کتێبی کۆڕی زانیاری کورددا ئەم ئامرازانە لێك‌جودا نەکراونەتەوە، بەڵکو بە تێکەڵاوی باسکراونو نووسراون • ئەبووایە ئامرازەکان بکرابان بە دوو بەشەوە ، وەك بەشی ئامرازی گەیەنەری وەکو ئامرازەکان ، کــە ، چونکە •••• هتد ، وە هەروەهاش ئامرازەکانی پەیوەستداری وەکو ، ش ، و ، بەڵام ••••• هتد[1] •

له شاکارەکەی بەڕێز مامۆستا مەسعود محەمەدیشدا (چەند حەشارگە ـ یێکی ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٩)دا چ ڕوویێکی سینتاکسی تێــدا نیە ، تەنانەت ئەمە نەبێ ، کە لەبارەی راناوەوە سوودێکی بۆ سینتاکسی هەیە ، چونکە راناوەکان لە کتێبەکەدا بەڕێکی باســــکراون • راناوەکان دەبنە راناوی ناوی دیارخراو لە ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریدا •

له کتێبەکانی‌بەڕێز دکتۆر عەبدولرەحمان مەعروفدا (ڕێزمانی کوردی لە بەر رۆشنایی فۆنوتیکدا ، بەغدا ، ١٩٧٦، ووشەی زمانی کوردی، بەغدا، ١٩٧٥)دا باس دەربارەی سینتاکسی نیە ، تەنها لە کتێبی ووشەی زمــانی کوردیدا نەبێ ، کە ووشە ناو بێ یان چاووگ دەتوانێ ببێتە ناوی دیارخراو لە ناو ڕستەی سەرەکیدا ، کە ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر •

کاك وریا عومەر ئەمین بە ناونیشانی (چەند یاسایەکی بنجی داڕشتنی ڕستە لە زمانی کوردیدا ، لەندەن ، ١٩٧٦ ، بە ئینگلیزی)[2] ووتــارێکی گــەورەی بڵاوکردۆتەوە • ئەوەی شایانی باســە کاك وریا لــە کارەکەیدا

---

(١) ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ـ لێژنەی زمانو زانســــتەکانی ـ کۆڕی زانیـــاری کورد ، بــەغــدا ، ١٩٧٦ ، لاپەڕەکانی : ٣٢٦ ـ ٤١٨ ، وە ل ٣٦٢ •

2) Waria O. A. Some fundamental ruces of Kurdish Syntax structure, London, 1976

سەرکەوتووەو باش بۆ مەسەلەی دارشتنی رستەی سادە رۆیشتووە ، بەلام لەگەل ئەوەشدا نەیتوانیووە بە شێوەیێکی قوولو زانستیانە بچێتە بنچو بنەوانی رستە ، چونکە ووتارەکە رووی فراوانی گرتۆتە بەر نەك رووی قوولبوونەوەو چوونە ناو ناخی دارشتن • لە بەر ئەوە کارەکەی وریا ووتارێکی سەرپێییە لە عاست سینتاکس زمانی کوردیەوە •

هەر بەم شێوەیەش کاکە وریا باسی رستەی لێکدراو دەکات لە ووتارەکەدا • لێرەشدا لە لاپەرە (٢٢ ، ٢٣) لە بارەی (ی) قسەی کردوومو دەلێت ؛ ئەم (ی)یە مۆرفێمە • بەلی راستە مۆرفێمە گەر باس باسی فۆنۆتیك بێت ، بەلام گەر باس هاتە سەر سینتاکس ئەم (ی)یە بە مۆرفێم ناهێتە باسکردن بەلکو لە زانستی زمانانی ئێرانیداو لە زانستی زمانی کوردیش‌دا بە ئیزافەت باس‌دەکرێت‌و پێی‌دەوترێت (ی) ئیزافەت[1] •

منیش ، کە خاوەنی ئەم کارەم ، کە بابە تێکە لە بابەتەکانی سینتاکس • بیرم لە هەلبژاردنی ئەم کارە سینتاکسیەکردەوە ، بۆ ئەوەی بە سەرنجێکی زانستیانە وبەپێی تەرازووی زانستی زمان لێی بکۆلمەوەو لێی‌بدوێم‌و

---

1) А. Арендес А. К. Кратки синтаксис современого персидского Литературского Языка. М. Л., 1941

ئەرێندەس ئا.ك. کورتەیێکی سینتاکس زمانی ئێمرۆی فارسی مۆسکۆ – لینینگراد ، ١٩٤١

B. Mackenzie D. N. Kurdish dialect studiec. London, 1961

ج – مەسعوود محەمەد بەکارهێنانی (ی) لە زمانی کوردیدا ، بەغداد .

د – د. ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز لەگەل شوێن کەوتووی دیارخەری لە دیالیکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردی – نامەی دکتۆرا – مۆسکۆ ، ١٩٧٥

Д. Ибрагим А. И. Сложно подчиненное предложение с придточных определительным в центральных диалектах Курдского Языка, М., 1975

هەڵی‌سەنگێنم . هەروەها هۆی هەڵبژاردنیشی دەگەڕێتەوە سەر ئەمانەی خوارەوە :

١ ــ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری لە زانستی زمانداو لە زانستی سینتاکسدا هێجگار باوو بڵاوە ، چونکە لە نێو ئەم جۆرە رستانەدا زۆربەی زۆری وەڵامدانەوەیان چارەسەرکردنی هەر پرسیارێك لە پرسیارەکانیدا رێگا گەلەك خۆش دەکات ، بۆ وەڵامدانەوەی یان چارەسەرکردنی جۆرەها پرسیاری سینتاکسی بەتایبەتی وە گراماتیك بە گشتی .

٢ ــ لە زمانی کوردیدا رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری وەك بەشەکانی تری سینتاکس زۆر کەم باسکراوە . ئەو باسەی لەو رووەشەوە هەیە کەم‌و کوڕی تێدایە . جا بۆ ئەوەی ئەم بابەتە گرنگەی سینتاکس باس‌بکرێت وبەپێی تواناش کەم‌و کوڕی‌و ناتەواویەکانی کەم‌بکرێنەوە ئەم بابەتەمان هەڵبژارد .

٣ ــ نە سینتاکس خۆی وە نە رستەیێك لە رستەکانی ، وەك : رستەی ئاوێتە ، لێکدراو لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز ، لێکدراوی پەیوەستدارو رستە شوێن‌کەوتووەکانی تریش نەبوونەتە باسێکی سەربەخۆ . جا بۆ ئەوەی زمانی کوردیش ببێتە خاوەنی باسێکی تایبەتی لە زانستی سینتاکسدا ئێمە ئەم بابەتەمان هەڵبژارد .

ئامانجیشم لە هەڵبژاردن‌و لێکۆڵینەوەی ئەم بابەتەی سینتاکسی کوردی ئەوە بوو ، کە بتوانم بە رێگای رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریەوە لە نێو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز هەموو پرسیارەکانی سینتاکس‌و گرامانیکی زمانی کوردی چارەسەر بکەم‌و کتێبی گەورەی رێزمانی کوردی بنووسم بە فۆنتیك‌و مەرفەلۆگیاو سینتاکسەوە .

لەمە زیاتر لە کارەکەی خۆم نادوێم • هەڵسەنگاندیشی لە لای خوێنەرانی بەرێزە • تا ئێستا لە دوو ڕۆژنامە لەسەر کارەکەم دواون وەکو ڕۆژنامەی ئەلتەئاخێ ، ژمارە (٢١٢٨) ڕێکەوتی ١٠/٢/١٩٧٦ ،وە ڕۆژنامەی ئەلعیراق، ژمارە (٢٨) ڕێکەوتی ٢٣/٣/١٩٧٦ •

زانایانیش وەکو : ك • ك • کوردۆییف ، چ • خ • بەکاییف ، یو • یو ئەڤالیانی ، ك•ر• ئەیوبیو ی • ئـا • سمیر نۆڤەو زارێ یوسوپۆڤە لە سەر کارەکـــەم بەباشی دواون‌و رای پـوختی خـۆیان لـــە ســەر دەربڕیــوەو پشتگیریان‌کردووە • وە هەروەها چەند زانایێکی ئامۆژگای ڕۆژهەڵات ناسی سەر بە ئەکادیمیای زانستی سۆڤیەت لەمۆسکۆداو ئامۆژگای میللەتانی ئاسیاو ئەفەریقیای زانکۆی مۆسکۆش •

نووسینی لێکۆڵینەوەو بنیاتی دروســـتکردنی رســتەی لێ شوێن‌کەوتووخواز بە پەیوەندیەوە لەگەڵ هەموو پلەکانی یاسا گراماتیکیەکانی زمانی کوردی لەلایەك و دیراسەتکردنی یاساکانی ناوەوەیی پێکەیشتنی رستە لەلایەکی تر بایەخێك وەیان پەیوەندییێکی راستەو پتـــەو بۆ خۆی وەدەستدەنێ‌و دەکێشێ نەك تەنها لە رووی تیۆری‌و بەس ، بەڵکو لە رووی کرداریشەوە •

بەم پێیە پرسیارەکانی سینتاکسی رستەی ئاوێتــە ، بەتایبــەتی رســتەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز سرنجێکی زۆر بۆلای خۆی دەکێشێ •

رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لەسەر بنچینەی بڵاوبوونەوەی پەیوەستی گراماتیکی سێماتیکی رستەی سادەوە دەرکەوتووە • لە بناغەی رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا گشت رستە سادەکان هـــەروەك لەرووی ستروکتوراو بنیاتەوە ، ئاواشی لـە رووی سێماتیکەوە بەیەکەوە بەستراونەتەوە ، بەڵام ، کە بچینە نێو پلەی شوێن‌کەوتوویی تا ئەندازەیێك رستە سادە شوێن کەوتووەکان سەربەستێتی خۆیان وون‌دەکەن •

بەشە بناغەییەکانی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز بەردەوامیو خۆ چەسپاندنێکی رێزمانی تەواویان هەیە ، هەر وەك لەنێوان رستەی سەرەکی شوێنکەوتوو پەیوەندیێکی رێزمانیو سێماتیکی بەتین هەیە •

هەموو رستە شوێنکەوتووەکان لەبەر چاووی وەزیفەی سینتاکسیانەوە وەك بەشەکانی رستەی سەرەکین[١] •

رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز تا ئێستا بە تەواوی باس نەکراوەو کاری تێ نەکراوە • ئەمەش لە زۆر لێکۆلینەوەکاندا دووپاتکراوەتەوە ، لەگەل ئەوەش زیندویەتی ئەم مەسەلەیە پیشاندراوە •

بۆ ئەوەی مەسەلەکانی رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز بە تەواوی چارەسەربکرێن پێویستە بیناو ستروکتوری جیاجیا تیپەکانی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز بنووسرێن • لێرەدا بە دیار دەکەوێ ، کە نووسینی یان کۆلینەوە لە یەکێك لەو تیپانە ـ رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەل رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری ـ دەتوانێ بەتایبەتی کاری رستەی ئاوێتە بکات • بەلام مەسەلەی خەواسی گرێدانی سینتاکس رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەستراوەتەوە بە مەسەلەی ئالوگۆری گشت یاساکانی شوێنکەوتووی لە زمانی کوردیدا • دیارخستنی

---

1) А. Пешковский А. М. Русский Синтаксис в Начной Освешене, Москва. 1956.

پێشکۆفسکی ئا. م. سیناکس رووسی لەبەر رۆشنایی زانستیدا ، مۆسکۆ ، ١٩٥٦.

В. Шахматов А. А. Синтаксис Рксского Языка, Ленинград, 1941

شاخماتوف ئا. ئا. سینتاکس زمانی رووسی ، لینینگراد ، ١٩٤١

В. Граматика Русского Языка Т.11-часть 2. М., 1954.

Г. Белошапкова В. А. Сложное продлотение в современном литературном Русском Языке, М., 1967 (некоторый вопросы теори

پەیوەندی گەیەنەری نێوان رستەکان ، یەکێکە لە بەشە گرنگەکانی پرسیارەکانی رستە ، کە لە عاست رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازی بە ئامرازو بێ ئامراز دەدوێت .

لە رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا شوێنکەوتووی دیارخەری رۆلی دیارخەر دەبینێ ، بۆیە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری وەک دیارخەر خۆی دەگەیەنێتە ناوی وجودی (هەیی) رستەی سەرەکیو خاسیەتی واتایی ئەم ناوە وەردەگرێت لە رووی شتو رێچکەو نیشانەو وەزعیەتو عەلاماتی . رستەی شوێنکەوتوو دیارخەری بە بەراوردکردنەوەی لەگەڵ دیارخەر دەردەکەوێ ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری قەوارەو و تواناى گەلێ فراوانترە لە دیارخەر ، هەر چەندە هەردووکیشیان بۆ یەکتر هاوکارو هاوواتان(١) .

لە سینتاکسی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا گشت پرسیارە بنچینەکانی سینتاکسی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز کۆدەبنەوە .

ئەم تیپە رستە لێکدراوە شوێنکەوتووخواز بە بەراوردی لەگەڵ تیپەکانی تر بە بڵاوترینو فرە بەکارهاتووترین تیپ دادەنرێت . سەرەڕای ئەمەش ئەو جۆرە تیپە رستەیە دەتوانێ بە هەموو جۆرە رستەکانی ترەوە بلکێت . وە هەروەها دەتوانێ ببێتە رستەی سەرەکی بۆ رستە شوێنکەوتووە کانی تر وە توانای ئەوەشی هەیە ، کە بگەڕێتەوە سەریان(٢) .

---

1) А. Гвоздев А. И. Современый Литературный Русский Язык, Москва 1958, часть 11.

گڤۆزدێف ئا. ن. زمانی ئەدەبی ئێستای رووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٨ ، بەشی دووەم .

Б. Руднев А. Г. Синтаксис современного Русского Языка, Москва, 1968.

رودنێف ئا. گ. سینتاکسی ئێمروی زمانی رووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٦٨ ج ـ بڕوانە بەشی یەکەمو لقی سێیەم ، لقی چوارەم بەشی دووەم .

له بەر ئەوە کۆلینەوە لەو جۆرە تیپە رستە شوێنکەوتووە بناغەیێکی واتابەخشی بەکەڵكو پتەو وەدەست دەنێ لە پێناوی تێکڕای کۆلینەوە لــە تیپەکانی تری رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز •

باسەکەی ئەم کارەش بە ناوی « رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ شوێنکەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا»یە

ئەم کارەی بەردەستیش لە پێشەکیێكو سەرەتایێك سێ بەشو ئەنجامێك پێكهاتووە • لـە بەشی یەکەمدا تەماشای مەسەلەکانی بینـاو ستروکتوری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ئامرازو هۆیەکانی گەیەنەریو گەیاندنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەرستەی سەرەکیەوە دەکاتو هەروەها باسی تیپەکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریو رستەی شوێنکەوتووی دیـارخەری لەگـــەڵ رستە شوێنکەوتووەکانی تـــر دەکـات • وە جێگای شوێنکەوتووە دیارخـەریەکان بەرامبـەر رستەی سـەرەکی لـەنێو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا پیشاندەدات •

لە بەشی دووەمیشدا بە وردی لە پرسیارەکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەدوێ ، بە تایبەتی لـــە بابەتەکانی وەك دروستکردنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازو ئامرازەکانی گەیاندنی شوێن ـ ـ کەوتووی دیارخەری بێئامراز بە رستەی سەرەکی • هەر ئاواش لە بارەی تیپەکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازیش دەدوێ ، دیسان باسی ئەوەش دەکات ، کـــە رستەی شوێنکەوتووی دیارخـەری بێئامراز دەگەرێتەوە سەر جۆرەها رستە شوێنکەوتووەکانی تر • جێگاو جێگۆڕی رستە دیارخەریە بێ ئامرازەکان پێشاندەدات بەرامبەر رستەی سەرەکی •

لەبەشی سێیەمیشدا لە بارەی رۆلی ووشەی تەناسوبی دەدوێت لە نێـو رســتەی لێکـدراوی شوێنکەوتووخـوازدا لەگــەڵ رستەی لێکـدراوی

شوێن‌کەوتووی دیارخەری • هەروەها سەبارەت ئەوەش دەدەوێ ، کە لەناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا ووشەی تەناسوبی بەکار ئایەت لە زمانی کوردیدا •

بۆ ئەم کارەش بە وردی سەرچاوەی تایبەتی بە زمانی کوردی ، رووسی ئینگلیزی ، ئەڵمانی ، فەرەنسی ، فارسیو عەرەبی ، کە سەبارەت پرسیارو مەسەلەکانی رێزمانی کوردیو رووسیو فارسیو تاجیکیو عەرەبی دواون • بەزۆری سەیری ئەم بەشانەیان کراوە ، کە باسی رستەی ئاوێتەو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لە گەڵ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەکەن •

بۆ وەرگرتنی نموونەش ، کە لە کارەکە بەکارهاتوون سەیری زۆر کتێبی ئەدەبی ورۆژنامەو گۆڤارە کوردێکان کراوە • بە تایبەتی کاری چیرۆکو دیوانی شیعر ، وەکو دیوانی نالی ، بێخود ، پیرەمێرد ، دیلان •• هتد • نموونە لە کتێبی ئەدیبو نووسەرانی وەك برایم ئەحمەد ، عەلائەدین سوجادیو مەسعود محەمەدو د• مەعروف خەزنەدارو عیزەددین مستەفا رەسووڵو کاوس قەفتانو حسین حوزنی موکریانیو حسین عارف •••• هتد وەرگیراوە •

شوێن‌کەوتووی دیارخەری
لە ناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

بۆ ئەوەی گشت گیروگرفتەکانی رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز چارەسەر بکرێت‌و وەڵامی هەموو پرسیارەکانی بدرێتەوە ، پێویستە لـــە هەموو جۆرە شوێن‌کەوتووەکان بکۆڵدرێتەوە . هەر وەك لێکۆڵینەوە لـە رســتەی شوێن‌کەوتووی دیارخــەری دەتوانێ گیروگرفتی جۆراوجۆری سینتاکس رستەی ئاوێتە چارەسەر بکات . ئاوا دەبینین ، کە ئەو پرسیارانەی، دەربارەی خاسیەتی لکاندنی سینتاکسی رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەستراوەتەوە بـــە مەسەلەی پێشکەوتن‌و ئالوگـــۆڕی گشـت یاســاکانی شوێن‌کەوتوو . دیـارخستنی پێـوەندی شوێن‌کەوتوویی نێـوان رستەکان یەکێکە لەو پرسیارە تایبەتیانەی ، کە رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتوو ـ خواز بە رێگای راناوەکان یان بە رێگای رستەی لێکدراوی شوێن کـە ـ وتووخوازی بێ‌راناوەوە لێی‌دەکۆڵیتەوەو وەڵامی دەداتەوە .

لـە رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا رســتەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری وەك دیارخەر شوێنی ناوی رستەی سەرەکی دەکەوێت‌و خۆی لە

گەڵ واتای زاهیریو مادی ناوەکەدا دەگونجێنێت بە هۆیدەست‌نیشان‌کردنی کارەکەی یان حالەکەی یان نیشانەکەی • رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری تواناکەی گەلێ فراوانترەو بەهێزترە ، هەروەها قەوارەکەشی گەلێ گەورەترە لە دیارخەر ، هەرچەندە هەردووکیان هاوچەشنن لە کردەوەدا •

لە سینتاکسی رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـەری گشت پرسیارەکانی سـەرەکیی‌سینتاکسی رسـتەی لێکـدراوی شوێن‌کەوتووخواز بــە گشـتی کۆدەبنەوە • ئەم جۆرە رستەیە لە نێو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتوو ـ خوازدا بە بەراوردکردنی لەگەڵ رستە شـوێن کەوتووەکانی تردا بـە باوو بڵاوترینو زۆر بەکارهاتووترین جۆر دادەنرێت ، سەرەڕای ئەوەش دەتوانێ خۆی بە زۆربەی رستە شوێن‌کەوتووەکانی تردا بلکێنێت هەروەها دەتوانێ ببێ بەرستەی سەرەکی بــۆ رسـتە شوێن‌کەوتووەکانی تـر یان بگەڕێتەوە سەریان ، بۆیە شی‌کردنەوەو لێکۆڵینەوەی دەبێتە بناغەیێك بۆ دیراسەتکردنی گشت جۆرەکانی رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز •

رستە شوێن‌کەوتووی دیارخەری لەزمـانی کوردیدا تـا بڵێی کـــەم باسکراوە ، تەنانـــەت لەلایەن هـــەندێ نووسەرانی رێزمـانی کـوردیو کوردشناساندا چەند کورتە پرسیارێکی وەڵام دراوەتەوە • بەڵام ئەم کورتە باسەش بە شێوەیێکی قووڵو زانستیانەی تەواو یان بە شێوەیێکی جیاوازو تایبەتی باس‌نەکراوە •

باس‌کردنی ئەم جۆرە تیپە لـە سینتاکسی کوردیدا لـــە چوارچێوەی پیشاندانو روون‌کردنەوەیێکی سەرپێییو چاوپێداخشاندنێك دەرنەچووە • زۆربەی ئەم باسانەش لە نێو قەوارەی کتێبە گراماتیکیەکاندا دەرنەچووە ، کە دەربارەی چەند بابەتێکی رێزمان دەدوێن •

ئەو رێزماننووس‌و زانایانی زمان ، کە لە سەرەتای ئەم کارەدا هاتوون هەرئەوانەشن لابەلای قسەیان لەسەر رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری کردووە •

رستە شوێن‌کەوتووە دیارخەریەکاتی لە رووی لکاندیانەوە بە رستەی سەرەکیەوە لەنێو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا دەکرێن بە دوو بەشەوە :

یەکـەم ـ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز •

دووەم ـ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز •

* * *

بەشی یەکەم

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز لە ناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

لقی ا : بینای رستەی
شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز

بۆ ئەوەی ، بە وردی لــە بینای رستەی شوێنکەوتووی دیارخــەری بەئامراز بکۆڵینەوە ، دەبێ بە درێژی باسی ئەو بەشەی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز بکــەین ، کـــە رستەی شوێنکەوتووی دیارخـــەری بەئامرازیان لەسەردەوەستێت • بــە بەراوردکردنی رستەی شوێنکــەوتووی دیارخەری لەگەڵ رستە شوێنکەوتووەکانی تردا بۆمان دەردەکەوێت ، کــە رســتەی شوێنکەوتووی دیارخــەری بینایەکی سینتاکسی هێجگار بــەرزو پێشکەوتووی هەیە •

رستەی شوێنکەوتووی دیارخــەری ئەرکی دیارخەرێکی فــراوان جێبەجێدەکات ، کـــە دەگەڕێتــەوە ســەر بەشێکی رســتەی ســەرەکیو پێك هاتووە لە ناوی وجودی (هەیی) •

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەتوانێ بگەڕێتەوە ســەر موبتەدا ، هەروەها سەر ئەو ناوانەش ، کـــە بــە هۆی (ی) ی ئیزافــەتو ئامرازی (و)ی پەیوەست پێکەوە دەنووسێنو دەبنە ناوی دیارخراو و پێیان دەوترێت گرووپی سینتاکس •

١ ـ رستەی شــوێن کەوتووی دیارخەری بــە ئامراز دەگەڕێتەوە ســەر موبتەدایی رســتەی ســەرەکی

ئەو ناوەی ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر پێیدەوترێ ناوی دیارخراو • ناوی دیارخراو دەتوانێ ببێ بە موبتەدای رستەی سەرەکی• ئەویش لە عاستی خوێدا ناوی هەیەو راناوەو گرووپی سینتاکسیە•

ا ـ موبتەدا ناوی هەیە :

ــ جوامێر ، کەلە پەنا تاوێرەکە دانیشتبوو ، چاووی بڕیبووە ئاسمان •

ــ (نالی) ، کە غولامی مەدەدی زولفو بڕۆتە
شاهێکە لە بن سێبەری بالی دوو هۆمادا

(دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٤٤)

ــ کەعبەیی ئەشواق وەکو خورشیدو من چاووم زەعیف
لێم بووە رەوشەن، کە بوعدی قوربەو قوربی بوعدە بۆم

(دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٧٣)

ــ چیمەن ، کە سەوزەی نەوخیزی ناوە
بەلقەی فتبۆل پێپەست کـراوە

(دیوانی پیرەمێرد ،ل ٢٢٠)

ب ـ موبتەدا راناوی جودایە :

بۆنموونە :

ــ تۆ ، کە بە مامۆستایەکی باش ناسراوی ، شوێنی خۆت لە ناو میللەتدا بینیوە •

ــ ئێمە ، کە گەنجین ، ئەوەتا لە وزەمانا نەماوە •

ـــ من ، که له شیعردا ناگەمە ئەوان

هاوار ئەبەمە بارەگای یەزدان

(دیوانی پیرەمێرد ، ل ـ ٢٤٥)

ـــ منالەکان

ئەولادی وەطەن ، ئێمە ، کەوا میللەتی کوردین

بۆ غایەتی ئاسایشی میللەت هەموو گوردین

(دیوانی بێخود ، ل ـ ١٣٦)

ج ـ موبتەدا راناوی نیشانەیە :

بۆنموونە :

ـــ ئەوانەی ، کە ببوونە وەزیر ، لەوی زیرەکترو زاناتر نەبوون •

ـــ تو هەر ئەوەی ، کە چاوت جەرگی بڕیم بەئیما

من هەر ئەوەم ، کە عەشقت کردومی وێلی شاران (دیوانی سالم ،
ل ٨٩)

د ـ موبتەدا گرووپێکی سینتاکسیە :

موبتەدا ، کە ناوی دیارخراوە ، لێرەدا لە کۆمەڵە ووشەیێك پێکهاتووە.
ئەم کۆمەڵە ووشەیە بە یارمەتی (ـ ی ، ـ ە)ی ئیزافەت یان (و)ی پەیوەست.
پێکەوە دەبەسترێنەوە • بۆ نموونە :

ئازربایجان ، کە دوو ملێون دلنیشتوانی هەیە ، هەمووی شوێنی کورد.
بووە • (مێژووی ئەدەبی کوردی)

ـــ ئەو قسەو فیکرانە ، کە کوردە دەشتەکیەکە کردوونی ، خاڵی نەبوون.
لە فەلسەفە •

(مێژووی ئەدەبی کوردی)

— ئەو کێو دەشتانەی، کە کەوتوونەتە شیمالی رێگەی (رەها ـ موسڵ)ەوە، لە بەرە بەیانی تاریخەوە شوێنی ئادەمیزاد بوون • (مێژووی ئەدەبی کوردی ـ ل ٤٢)

— داری ئەراکو دارهیند هەردوو ، کە عوودە ئیسمیان
هەمدەمی سووتنە ، ئەم ئەو مەیلی ئەبێ لەهەب دەکا

(دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٥٣)

هـ ـ موبتەدا ناوەلناوی ناویە :

١بو نمـــوونە :

— ئـەوەش تەوەزەلوگێلو گەوجەکان ، کە مایەی گاڵتــەو قەشــمەری هەمووان بوون ، بزانە چ لــە مەیدانی کاسبیو کاری ئازادا چ لــە مەیدانی فەرمانبەریدا چ شوێنو پایەیێکی دیاریان هەیە : (ژ • گ ، ل ـ ٤٧) •

— چاووشین ، کە لە نێو هەموویاندا دیارو باڵا بەرزتر بوو ، دەستی بــە نوکتەبازی کردو ئەوانیش کەوتنە پێکەنینێکی بە جۆش •

— پەرۆش ، کە هەردەم پەرۆش بوو بۆ ژیان ، لەکۆڕەکەدا دیار نەبوو •

٢ ـ رستەی شــوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە ســـــەر بەرکاری یەکســــەر لــە رستەی سەرەکیدا

ناوی دیارخراو ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر دەتوانێ ببێتە بەرکاری یەکسەر لە رســـتەی سەرەکیدا • ئەم بەرکارە یەکسەرەش لە عاستی خۆیدا ناوە یان راناوە یان گرۆپێکی سینتاکسییە •

ا ـ بەرکاری یەکسەر ناوە :

بۆ نموونە :

— ئەمیر عەلی شاه ، کە چلۆنی دەولەتی لە موسلێدا رێکخست ، ئەردەشێری، کوڕی هورمز ، کە یەکێك بوو لە ئومەڕایانی لەشکری ، بە تایبەتی لەسەر مووسلێیدا دانا •

— مامۆستا رزگاری دانا ، کە زیرەکترین قوتابی پۆلەکە بوو ، چیرۆکەکە بنووسێتەوە •

— کابرا ئەو کوڕەی تێ گەیاند ، بەکارەکە هەلسێ ، کـــە لە هەموویان گەورەتر بوو •

ب ـ بەرکاری یەکسەر راناوی جودایە :

بۆ نموونە :

— من تۆم راسپارد ، بە پاسەوانی کردنی مەڕەکان ، کە ناوبانگی پاکی‌و دلسۆزی‌و ئازایەتیت دەرکردووە •

— ئێمە ئەومان تەرخانکرد بچێتە پێخاڵ بۆ دەستنیشانکردنی جێگای سەیران ، کە لە هەمووماین شارەزاتربوو و گەلێ جاریش چوو بوو بۆ ئەوێ •

ج ـ بەرکاری یەکسەر گرووپێکی سینتاکسی‌یە :

ناوی دیارخراو ، کە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامـرازی دەگەڕێتەوە سەر ، دەتوانێ لە کۆمەلە ناوێکەوە پێكبێت ، ئەو کۆمەلە ناوە بەیارمەتی ئیزافەت پێکەوە دەبەسترێنەوە • بۆ نموونە :

— بەڕێوەبەری پۆلیس، گوێی نەدایە توندی قسەکانی تڕوێ، کە ئەیویست تەمابڕی بکات • (جەنگاوەرێکی ڤێتنامی ـ ل ٤١) •

— باوکی چەند کراسێکی رەنگینو جوانی بۆ هێنابوو ، کە لە شارەکەیاندا دەست نەئەکەوتن •

— دەستەیێك قەلەمی جوانی دەستکەوتن ، تازە بە تازە دەرکەوتبوون •

— حوسێن عارف کۆمەلە چیرۆکێکی کوردی خستنەبەر خامەی لێکولینەوە ، کە لەم دوایەدا لە رۆژنامەکان یان بە نامیلکە بلاوکرابوونەوە •

— (نالی) یا ! ئەم غەزەلە تازە ، کە تازەت گوتووە
بە دوو سەد مەسنەویو لوبی لوبابی نادەم

(دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ، ل ٧٣)

د ـ بەرکاری یەکسەر ئاوەلناوە :

هەندێ جار ناوی دیارخراو ، کە بەرکاری رستەی سەرەکیە ئاوەلناوە، جا بەتەنها دەردەکەوێت یان کۆتایی بە ئامرازێك لە ئامرازەکان هاتووە • بۆ نموونە :

— خوایە ئەم دلەم هێزێکی بەرێ
کە غەم لە ناو خۆی بکاتە دەرێ

(دیوانی پیرەمێرد ، ل ـ ٣٧٨)

لەم رستەیەدا ووشەی « هێزێك » بەرکاری یەکسەرە لە رستەی « خوایە ئەم دلەم هێزێکی بەرێ » ، کە رستەی سەرەکیە لە ناو رستەلێکدراوە شوێنکەوتووخوازەکە • لە هەمان شوێندا ناوی دیارخراوە ، کە رستەی شوێنکەوتی دیارخەری « کە غەم لە ناو خۆی بکاتە دەرێ » دەگەرێتەوە سەر •

٣ - رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر بەرکاری نایەکسەر لە رستەی سەرەکیدا

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر ئەو ناوەی ، کە بەرکاری نایەکسەرە لە رستەی سەرەکیدا • لێرەدا بەرکاری نایەکسەر ، کە ناوی دیارخراوە دەتوانێ ناوێك یان گروپێکی سینتاکسی بێت •

ا - بەرکاری نایەکسەر ناوە :

بۆ نموونە :

— بۆ ئەو کەسەی ، کە بیەوێ لە بنج و بنەوانی زمانی کوردی بکۆڵێتەوە ، پێویستە شارەزاییەکی تەواوی لەسەر پەیدا کات •

— بابە تاهیری هەمەدانی بەو زمانە شیعری داناوە ، کە کورد قسەی پێدەکات •

— کێ دەستی دەگاتە بەی و ناری نەگەیشتووت
لەو تەختە ، کەوا ساحیبی مۆرن بەسەردارەت

(دیوانی نالی و فەرهەنگی نال ، ل ٥٩)

ب - بەرکاری نایەکسەر گروپێکی سینتاکسیە :

بۆ نموونە :

— بەڵام پتر هەستی بە چاووی دراوسێیەکان ئەکرد ، کە لە ئاگر بەقینترپیایدا ئەچزان •

— لە سندووقی پڕی سینەم بترسە
کە ئاگر بەربداتە تەخت و تابووت

— جار جارە چاووێکی لە دایکە خۆشەویستەکەی هەڵئەبڕی ، کـە لـە پێش ئاگردانەکە بەرامبەریان دانیشتبوون • (١٠ چیرۆك ، ل ١٢٩)

— بۆ بترسم لە شەبەیخوونی عەدوگاهی کەمین
کە هەناسەی سەحەری خەنجەری بورِرانی منە
(دیوانی سالم ، ل ٣٠)

٤ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیـارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر ئاوەڵکار لە رستەی سەرەکیدا

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر ئەو ناوەی ، کە لە رستەی سەرەکیدا ئاوەڵکارە • لێرەدا ئاوەڵکاریش دەتوانێ ئاوەڵکاری شوێن ، کات، بەراوردی و ئامرازبێ•بە پێی ئەمە ناوی دیارخراو لە رستەی سەرەکیدا ئاوڵکاری کاتە ، شوێنە لەیەكچوواندنە ••• هتد •

ا ـ ناوی دیارخراو ئاوەلکاری شوێنە : -

بۆ نموونە :

— وەخت بـــە وەختیش دانەوێڵـــەو زەکـاتو ســـەرفترەی گوند رێی خۆش ئەگرت بۆ عەمبارەکەی مزگەوت ، کە مەلا پاسەوانو ئەمینداری بوو • (چیرِوکەکانی مەم ، ل ـ ٤٠)

— سەرێك لە کارگەی باڵنویت بدە ، کە لۆکەی تیمارکردنی تیائەپێچنەوە، بۆت دیاری ئەدا ئەڵێم چی • (جەنگاوەرێکی ڤێتنامی ، ل ـ ١١)

— هەر لە بازاڕەکەدا شتی دەکڕی ، کە تازە دروستکرابوو و شتی چاکی بۆ دەهات •

— چووم بۆ چێشتخانەکەی ئەوسەر ، کـە جاران نانمان پێکـەوە تێـدا دەخوارد •

ب ـ ناوی دیارخراو ئاوەڵکاری کاتییە :

بۆ نموونە :

بەخۆیی‌و کورەکەی هەر ئەو ڕۆژە مردن ، کە تۆی تیا بریندار کرایت •
(ژ • گ • ، ل ـ ٢٤٨)

ـــ قسە خۆشەکانی ئەو کاتانەی نەمابوو ، کە لەگەڵ هاوڕێکانیدا ئەیکردن•

ـــ هەر یادی ئەو ساڵانەی دەکردەوە ، کە لە کۆلێجدا لەگەڵ برادەرەکانی.
کاتی دەبردە سەر •

ج ـ ناوی دیارخراو ئاوەڵکاری لەیەك چوواندنە :

بۆ نموونە :

ـــ باوکە گیان ••• ، کە هاتیتەوە ، ئەبێ لەگەڵ خۆت دەستە جلێکی زۆر جوانم بۆ بهێنی وەکو جلەکانی شێرکۆ ، کە باوکی لە هەولێر بۆی هێنابوو • (چ• مەم ، ل ـ ١٥٢)

ـــ من پێم ناکرێ وەك ئەو دوو رووانە بژیم ، کە ئازاری هاولاتیان دەدەن ، هەر بۆ ئەوەی ، کە خۆیان بە خۆشی بژین ، (ج ڤیتنامی ، ل ـ ١١٠)

۵ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر بەشی ناوی خەبەری لە رستەی سەرەکیدا

لێرەدا رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر بەشی ناو لە خەبەری رستەی سەرەکیدا • لێرەدا وا دەگەیەنێ ، کە خەبەری رستەی سەرەکی پێکهاتووە لە دوو بەش ؛ بەشی ناوو بەشی فرمان • جا رستەکە دەگەڕێتەوە سەر بەشی ناوەکەی خەبەری رستەی سەرەکی •
بۆ نموونە :

— لولوبی یان لولو ، که به باپیره گەورەی لوڕ دائەنرێن ، ئەمانە قەومێك بوون ، که له زەهاوو شارەزوور ــ سلێمانی ــ دائەنیشتن • (م• ئه • کوردی ، ل ـ ۳۷)

— ئەوه ئەو شەقامەیه ، که لاوه بۆی نووسیبوو • (ژانی گەل)

— سیسۆ کوڕێك بوو،که ناوبانگێکی باشی له راوو راوشکاری هەڵدابوو•

— محەمەد پاشای کۆره گەورەیێك بوو، که حوکمداریەتێکی دادپەروەری کوردەواری له رواندزێدا دامەزراندبوو •

٦ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوه سەر دیارخەر له رستەی سەرەکیدا

دیارخەر ووشەیێکه ، کــه وەسـفی ناوێك دەکات بــه مەبەستی پتر وەدیارخستنی ناوەکه ، ئەم ووشەیەش له ناو رستەی سەرەکیدایه ، که رسته شوێنکەوتووەکانی دەگەڕێتەوه سەر • جا لێرەدا رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوه سەر ئەم وشه دیارخەرەی ناو رسـتەی سەرەکی • دیارخەریش وەنەبێ هەر ناو بێو بەس ، بەڵکو دەبێ راناویش بێ یان ووشەیێکی تر • وەك :

- دیارخەر ناوه :

بۆ نموونه :

— قاوشی ژنان بەرامبەر شوێنی مێزه بچکۆلەکەی پاسەوانەکەیه ، کــه چاوودێری ئەو ئوتومبێلانه ئەکا ، که دێنو دەچن • (ج ، ڤیێتنامی ، ل٨)

— لەگەڵ تاقمــه کرێکارێکــا چوو بــۆ خــاكسپاردنی شوفێرێك ، کــه ئەمەریکایەکان کوشتبوویان • (جەنگاوەرێکی ڤیێتنامی ، ل ـ ٥٧)

ــــ لــه ریگــای کچێکی ئامۆزایــەوە ، کــە پێکەوە لــەیەك کارەگەدا ئیشسان‌ئەکرد ، یەکتریمان ناسی (ج • ف ، ل ـ ١٨)

ب ـ دیارخەر راناوە :

بۆ نموونە :

ــــ تا دواهەناسەی ژیانی مایەی سەرسامی ئەوانە ، بوو ، کە لەو ناوەدا وەستابوون •

(ج • ف ، ل ـ ٨٤)

لە رستەی سەرەوەدا دیارخەرکە لە جێ‌ی خۆیدا دیارخراوە ، راناوی نیشانەیە بۆ کۆ « ئەوانە » •

ــــ هەردەم بە ئەنقەست بە بەردەم دوکانی ئەوەوە رەتدەبوو ، کە قینێکی بێ‌شوماری لەگەڵدا هەبوو •

ــــ لەداخی ئەمان ، کە وازیان لێ‌نەئەهێنا ، ماڵەوەی جێ‌هێشت •

لە هەردوو رستەکانی سەرەوەشداً راناوەکانی (ئەوە ، ئەمان) راناوی نیشــانەن • یەکەمیــان (ئەوە) بۆ تاکی دوور • (ئەمــان) بۆ کۆی نزیك •

❋ ❋ ❋

لقی ٢ :گەیاندنی رستەی شنوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز بە رستەی سەرەکی لە ناو رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا

رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری لە نێو رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا دەگاتە رستەی سەرەکی و خۆی پێوەدەلکێنێت بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر « کە »و ئیزافەت و راناوی ناوی دیارخراو •

١ - رۆلی ئامرازی گەیەنەر « کە » لە گەیاندنی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامرازی بە رستەی سەرەکی

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا تەنها ئامرازی گەیەنەر (کە) دەتوانێ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بگەیەنێتە رستەی سەرەکی لە نێو رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا[1] • بۆ نموونە :

کوردشناسەکان باسی هەندێ ئامرازیتریش دەکەن کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بە ئامراز دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی . هەروەك پرۆفیسۆر ك.ك. کوردۆیێف لە کتێبەکەی خۆیدا (زمانی کوردی ـ مۆسکۆ ، ١٩٦١ ، ل٧١) دەلێت : ئامرازی (کە ، ئەوانەی کە) ئامرازی گەیەنەرن و ئەرکی گەیاندنی رستەی شوێن کەوتوکی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە جێبەجێ دەکەن . نوری عەلی ئەمین لە کتێبەکەیدا (رێزمانی کوردی ، سلێمانی، ١٩٦٠ ـ ل٩٩) دەنووسێت ، کە (ی کە) ئامرازی گەیەنەرەو رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی .

←

ـ چاووی لە گردە لۆکە بڕی ، کە ببووە یەك پارچە ئاگر • (چ•مەم)

ـ لەو دوژمنە مەترسە ، کە بە ئاشکرا قسەت پێ ئەڵێ ، بەڵکو لەوە بترسە ، کە قسەت پێ ناڵێو خۆی ماتداوە • (بەرەو رووناکی ـ ل ٣٧)

ـ ئێمە ، کە کوردین ، لە لامان وایە

زوبانی کوردی زۆر بێهاوتایە

رۆلی ئەم ئامرازە گەیەنەرە زۆر روونو ئاشکرا دیارە لەو حالەتانەی،کە ئیزافەت دەرناکەوێت • وە لەو شوێنانەش ، کە پێویستە دەرکەون • ئیزافەتیش گەلێ جار لەگەڵ ئامرازی گەیەنەر دەردەکەوێتو بەناوی دیارخراوەوە دەلکێت •

بۆ نموونە :

ـ تەنیا شتێ ، کە بە مێشکیا تێپەڕی ، شێوەی کاڵێو تاقە داخێ ، کە لە دڵی دەرنەچوو ، تاسەی پێگەیشتنەوەی بوو • (ژانی گەل ـ ل ٢٠)

مستەفا خورەم دل لە کتێبە رێزمانیەکەیدا (صرف دستور زبان کوردی ، تبریز ، ١٣٤٧ ، ل.٧٥) دەڵێت (وا ، ئەوتۆ ، کە) ئامرازی گەیەنەرنو رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە دەگەیەنن .

محەمەد ئەمین هەورەمانی لە پەرتووکەکەیدا (سەرەتایێك لە فیلۆلۆژی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل٣٩) پیشاندەدات ، کە ئامرازی (ـ گە ، کەوا ،) ئەو ئامرازانەن ، کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکی دەلکێنێت .

ك.ر. ئەیوبی ، ی.ئا. سمیرنۆڤە لە نووسراوەکەیاندا (دیالێکتی موکری کوردی ، لێنینگراد ، ١٩٦٣ ، بە روسی) دەڵێت ، ئامرازی (کە) رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکیو پێوەی دەلکێنێ .

ئەحمەد حەسەن ئەحمەد لە کتێبەکەیدا (رێزمانی کوردی بەغدا ، ١٩٧٦) ئامرازی (کە) ی داناوە بە هۆیێك ، کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی .

لەم نموونەیەدا دیارە ، ئیزافەت دەرنەکەوتووە ، کە ئەبووایە بە وشەکانی (شت،داخ) بلکێنرێت • جا لەبەر ئەوەی، ئیزافەت دەرنەکەوتووە کە زۆر جار یاریکاری ئامرازی گەیەنەر (کە) دەکات • ئامرازی گەیەنەر (کە) لێرەدا بەتەنها رستە شوێنکەوتووە دیارخەریەکانی (بە مێشکیا تێپەڕی ، لە دلی دەرنەچوو) بە رستەی سەرەکی (تەنیا شتێ شێوەی کالێو تاقە داخێ تاسەی پێگەیشتنەوەی بوو) دەلکێنێ • نموونەش بۆ ئێرە لە زمانی کوردیدا زۆرن ، هەروەك ئەم نموونانەی خوارەوە :

— نە کوڕنوشی سەوزو سووری پەلکەزێڕینە
نە بەهارێ ، کە خەڵکی (عیشوە) کڕینە (دیلان ـ ل ٥٣)

— ذاتێ کەوا لە ماتەمەتی ئەودا بێ ئەهلی فەضڵ
چونکی لە ضایعاتی وەطەن بوو لە ضایعات (دیوانی بێخود ـ ل ٩٨)

— ڕێرە چوقلێ ، کە لەسەر هەو رازان
یاری برژانگی منن : هاورازن (دیوانی بۆ کوردستان ـ ل ١٠٤)

کۆلنیەوە لە رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازی سەر بە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز ئەمانگەیەنێتە ئەم ئەنجامە ، کە ئیزافەت لەم حالەتانەی خوارەوە دەرناکەوێت :

١ ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو ناوی کەسییەو راناوی نیشانەی نەکەوتۆتە پێش :

بۆ نموونە :

— دیاری ، کە لاوێکی بیستو پێنج سالەی کورتە بنەی رەشکارێ چاوو نەرمی لووت پان بوو ، مامۆستا بوو لە قوتابخانەی ناوەنجی •(ژ•گ، ل ـ ١١٥)

— ساقی وەرە مەیخانە ، کە کۆتێ کۆنە رەفیقی

گەر مایلی تەوەفی حەرەم‌و بەیتی عەتیقی   (دیوانی نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ۱۲۱)

ـــ نێرگس ، کە تەماشا گەهی سەیرانکەرە ئیمڕۆ
نەوەك چاووی بۆتان خاوەنی صەد جۆرە فتوورە (دیوانی بێخود،ل۸۰)

ـــ (نالی) کە سەدری مەسنەدی تەمکین تەکیە بوو
بۆ تۆ بووە بە دەر بەدەری کووچەو سوقاق (دیوانی نالی‌و فەرهەنگی نالی ـ ل ٦٩)

ب ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو راناوی جوودایە :

بۆ نموونە :

ـــ من ، کە منداڵی گەورەیان بووم ، هەستام‌و ملی ئەو ئیشەم‌گرت ۰
(لە گەرووی مەرگەوە ، ل ـ ۱۳۹)

ـــ کچەکان
ئێمە ، کە نەمان کردووە بۆنی چەمەنی شوو
مەجهوولی نەظەرمانە گوڵنستەرەنی شوو ۰ (دیوانی بێخود ، ل ـ۱۳۹)

ج ـ لەو حاڵەتەی ، کــە ناوی دیارخـــراو کۆتایی بە ئـامرازی نەنـاسراو « ێ ، یێك ، یەك » هاتبوو :

بۆ نموونە :

ـــ من خۆم کوردم و کەم شوێن ماوە لە کوردەواری چە لە کۆچەری ، چە لە لادێی نەگەڕابێتم‌و ئەوکارەساتەم نەبینیبی ، نەوەك هەروا بە بینینێکی رواڵەتی ، بەڵکو بە بینینی کەسێك ، کە بیەوێ لە شت تێبگا ۰ (م ۰ کوردی، ل ـ ٧٤)

ـــ ایستا دەستەیەك پەیدابوون غەیبین

که دەنگیان هەیەو ڕەنگیان نابینین (دیوانی پیرەمێرد ، ل ـ ١١٠)

ـــ ایمە لە خاکی عراقدا ئەژین

چۆنمان بۆ ئەلوێ لەم خاکە دەرچین

عراقێك ، کە خودا دایمەزراندبێ

تۆی دوو قەومی تێدا چاندبێ (• د • پیرەمێرد)

ـــ هەموو بەسەرهاتەکانی خۆمم وەك سینەما دێتەپێش چاوو ••• وەك فیلمێ ، کە خۆم تیا سەیرکەربم نەك یاریکەر • (ژ • گ ـ ل ، ١٣٢)

ـــ هەر جۆگەو جۆبارێ ، کەوا سوورو سوێربێ

جێی جۆششی گریانی منــە خۆ نەڕژاوە (دیوانی نالیو فــەرهــەنگی نالی ، ل ـ ١٠٥)

ـــ غولامی سەروەرێ ئەبم ، کە فەخری پادشاییە

کە ڕۆژی هیجری ماتەمەو شەوی ویصالی شاییە

لە صەد هەزاری وەك منی بە جانو دڵ فیدایییە

د ـ لەو حالەئەی ، کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە پاشگری « دا » هاتووە :

بۆ نموونە :

ـــ بە یاسای تەبیعەت برەو لەو زمانەدا ئەبێ ، کە پادشا قسەی پێئەکا • (م • ئە • کوردی)

ـــ ڕەنجەڕۆیی لەو کارەدا ئەکرێ ، کە هێجگار بایەخدار بێو پاشەڕۆژێکی دیاری هەبێ •

ـــ ڕوو هەر لەو کارەدا بکە ، کە هەردەم تۆ سەربڵند پیشان دەدات •

هـ ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە پاشگری « وە » هاتووە :

بۆ نموونە :

ـــ بە گوژمو گوڕێکەوە ، کە هیچ لە لەشی لاوازی چاوەڕوان نەئەکرا ، خۆی ئەکوتا بەرەو ماڵ • (ژانی گەل ، ل ـ ٢٢)

— ئاسۆ بە دڵشکاوییەکەوە دەرکەوت ، کە یەکەم جار بوو لە چاووەکانیا بەدی دەکرا •

— رزگار بـــە پێکەنینێکەوە هات ، کـــە سەری هەموو دانیشتووانی سورِماندبوو •

و ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە پاشگری « ەکە » هاتووە :

بۆ نموونە :

— رووی کردە چیرۆك نووسەکە ، کە تازە دەستی دابووە چیرۆك نووسین ، وە چەند پرسیارێکی لە عاستی ئەوەوە لێ پرسی •

— یەکسەر هێمن دەستی دایە کتێبەکە ، کە چەند رۆژێك پێش خاڵۆی پێشکەش کردبوو ، هەندێ لاپەرِەی لێ خوێندنەوە •

ز ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە رِاناوی لکاوەوە هاتووە :

بۆ نموونە :

— هێشتا ئەو بەرگەم هەر ماوە ، کە تۆ لەو دیو لە کوردستان لە شاری شنۆ بۆت هێنابووم • (چ • مەم ، ل ـ ١٥٢)

— شیعرەکانم ، کە جگەر گۆشی منن ، دەربەدەرن

دلی (نالی) چ رِەقە قەت غەمی فرزەندی نییە

(دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ١١٨)

— چەند ساڵە لانەت ، کە بە جۆرەها داو زولف هۆنیتەوە ، هەرماوە

ح ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە راناوی لکاو « ش » هاتووە :

بۆ نموونە :

— لەو شوێنە بەرزانەش ، کە بەسەر رێگاکاندا ئەیانرِوانی ، گونیە لەو شەستیری لێ دامەزرێنرابوون • (ژ • گ ، ل ـ ١٨٣)

— بۆ ئەو جێیەش کەوتە ڕێ ، کە هەموو ساڵ جارێك دوو مانگی هاوینی تێدا ئەبردە سەر •

— لەلای ئەو کابرایەش قسەکەی وتبوو ، کە تۆپێتووتم •

ط ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو دیارخەرێك یان چەند دیارخەرێکی تری بە دواوە دێت :

بۆ نموونە :

— ئەو ناوە بێهەستوکرِ ، چ دەنگێك چ هەستێکت نەئەبیست ، جگە لە هاشەی سەرکلی دارەکانی ئەملاو ئەولای شەقام ، کە شنەی ئەو پێش بەیانە ئەی هەژاندەوەو گەڵاکانییانی هەڵئەوەراندنو بڵاوو نارێك بەو ناوەدا پەخش ئەبوو • (چیرۆکەکانی مەم ـ ل ٥)

— عیبرەتی نازەنین ، کەوا شاملی « سالم »ە

ناڵەیی ئەو بە سامعین گریە دەدا فیرەق فیرەق (دیوانی سالم ، ل ـ ٧٦)

— غەیری زولفی تۆ ، کە رشتەی عومرمە

دەس لە مافیهای زەمان بڕیاوم ئەز (دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ،ل ـ٦٣)

— پرچی ئاڵۆز ، کە لە سەر لەشیانە

شەوەزەنگ داگری ئاوی ژیانە.(دیوانی بو کوردستان ، ل ـ ١٢٨)

ی ـ لەو حالەتەی ، کە لە نێوان ناوی دیارخراوو رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری خەبەری رستەی سەرەکی هەبوو :

بۆ نموونە :

— سنووری رۆژهەڵات بۆ کوردستانی عوسمانی ئەو زنجیرە کێوانەیە ، کە کەوتوونەتە بەینی ئێرانو عوسمانی • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٦٠)

— دۆستانی ئەدەبیش گەلێکیان بە دەم بانگەوازەکەمانەوە هاتن ، کە لە رۆژنامەی « برایەتی »دا بڵاومان کردەوە • (دیوانی بێخود ، ل ـ ٤١)

— ئەو ئەرخەوانە جوانە کە لە گردێ سەیوانە

بەڕیزە ئەو کچانە وەك قومری دەوریان‌داوە (د • پیرەمێرد ، ل ـ٢٨٩)

— ئەو شەربەتە ، ئەو جامە شەرابە لە بی ناوە

بۆ (نالی)یە ئاخیر ، کە خودا بۆ ئەوی داوە (دیوانی نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ١٠٦)

ئامرازی گەیەنەر «کە» وەنەبێ تەنها رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بە ئامراز بە رستەی سەرەکیەوە ببەستێتەوە،بەڵکو سەرەڕای ئەمەش دەتوانێ جۆرەها رستەی شوێن‌کەوتووی تر بە رستەی سەرەکیەوە بلکێنێ لەناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا ، وەك ، رستە شوێن‌کەوتووەکانی موبتەدایی ، خەبەری ، بەرکاری‌و هتد • لەبەر ئەوە بەم ئامرازە گەیەنەرە دەوترێت ئامرازی گەیەنەری گشتی • هەر وەك لە خوارەوەدا دیارە •

١ ـ ئامرازی گەیەنەر « کە » رستەی شوێن کەوتووی موبتەدایی دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

— بەیمنا بە ئەمری ئەو ، کە وەستا دەقیقەیێ

دوو لەت بە دەستی ئەو بوو، کە مانگی ئیشارەکرد (د • بێخود، ل ـ٢٥)

— (نالی) ، کە ویقاری نیە ، بێ‌باکە لە خەڵقی

مەعلوومە ، کە سەروی تۆ ، مەشهوورە لە دونیایە

(د • نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ١١٢)

لە رستەکانی سەرەوەدا شوێن‌کەوتووەکانی (وەستا دقیقەیێ ، ویقاری نیە) رستەی شوێن کەوتووی موبتەداین‌و وەڵام لەسەر پرسیاری (کێ ؟)

دەدەنەوە ، کە بۆ موبتەدا بەکاردەهینرێت • هەروەها دەگەڕێتەوە ســـەر ووشەکانی (ئەو ، نالی) •

٢ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) رستەی شوێن کەوتووی خەبەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

ـــ شەونم ، کە نەزمو نەسرە ، لە ئەوراقی غونچەدا
گۆیا بووە بەزارو زمانو ددانو پووك (د• نالیو فەرهەنگی نالی، لـ٧٠)

ـــ لەززەتی دونیا ، کە هیچو پووچە لای ئەهلی ئەدەب
ئەووەلو ئاغازی جەورو دەردە ، ئەنجامی ستەم

ـــ شاتری تەقدیر ، کە پێشکەوتە، رائەکێشێو نۆ دەڕۆی
کاتی دەیزانی ، کەوا ، خستوونیە ناو دامی بەڵا

لەرستەکانی سەرەوەدا شوێنکەوتووەکانی (نەزمو نەسـرە ، هیچو پووچە لای ئەهلی ئەدەب پێشکەوت) رستەی شوێنکەوتووی خەبەرین ، بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر « کە » گەیشتوونەتە رستەی سەرەکی •

٣ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

ـــ لەوەی زەمان دەکەن ، کە بۆ چ خواری بە راستی دەوێ ؟
غافڵی دەستی خۆت خزمەتی دەستی چەپ دەکا
(د • نالیو فەرهەنگی نالی • ل ـ ٥٣)

ـــ باوەڕ ئەکەم ، کە گیانی بڵند ئامرێتو ئەژی •
جاران بە خــەو بوو ، ایستە بەدیما نەهاتەدی

— تا نەشئە نەچێژێ لە لەبی کەوسەری ساقی
بێچارە چوزانێ ، کە هەموو مەستی زەقوومن
(د . نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ۸۲)

— کچە ووتی : کە بە روونی تۆوە رۆژ هەڵێ خۆشە
بە مەستی چاوتەوە دڵ نەشئەدارە ، سەرخۆشە
(د . پیرەمێرد ، ل ـ ۱۵۹)

لە رستەکانی سەرەوەدا رستە شوێن‌کەوتووەکانی (بۆچ خواری بە ڕاستی دەوێ ، گیانی بڵند نامرێت‌و ئەژی ، هەموو مەستی زەقوومن ، بە روونی تۆوە رۆژ هەڵێ خۆشە شوێن کەوتووی بەرکارین‌و وەڵام لەسەر پرسیاری (چی ؟) دەدەنەوەو بەیارمەتی ئامرازی « کە » بە رستەی سەرەکیەوە لکاون .

٤ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) رستەی شوێن کەوتووی هۆیی دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

— وەرە قوربان بە جان هەردوو برابین
کە تۆ بێ مادەرو من پەدەر مام (د . نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ۷۱)

— سەرخۆشی شەڕابی لەبی تۆ بووم‌و ئەوێستا
قوربان ! سەری تۆ خۆش ، کە نەماوە سەری خۆشم
(د . نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ۷۷)

لەم رستانەدا رستە شوێن‌کەوتووەکانی تۆ بێ مادەر و من پەدەر مام ، نەماوە سەری خۆشم) رستەی شوێن‌کەوتووی هۆیین‌و وەڵام لەسەر پرسیاری (بۆچ ؟) دەدەنەوەو ئامرازی گەیەنەر (کە) بە رستەی سەرەکیەوە لکاندونی .

٥ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) رستەی شوێن کەوتووی کاتی دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

ـــ بۆ ایش پێڵاوت لەسەر چاواڵە
کە ایشیان نەما دەردت گرانە (د • پیرەمێرد ، ل ـ ١٥١)

ـــ گەرمی و تەڕی بەهارە ، کە پشکۆ کوژایەوە
پشکۆی گوڵ ئاتەشی بە نەسیم بۆ گەشایەوە
(د • نالی و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ١٠٨)

ـــ کە بەفر ئەبارێ تاپشتێنەی پیاو
نەئەتوایەوە بە تینی هەتاو (د • پیرەمێرد ، ل ـ ٢٧١)

ـــ کە تۆ هاتی لە نەومێدی نەما باس
لە هیجری ئینتیزار ئیدی نەما باس (د• نالی و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٦٥)

لە رستەکانی سەرەوەشدا شوێنکەوتووەکانی (ایشیان نەما دەردت گرانە ، پشکۆ کوژایەوە ، پشتێنەی پیاو ، نەومێدی نەما باس) شوێن کەوتووی کاتین و وەڵام لەسەر پرسیاری (کەی) دەدەنەوە • وە بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر (کە) بە رستەی سەرەکیەوە لکاون •

٦ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) رستەی شوێن کەوتووی مەرجی دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی

بۆ نموونە :

ـــ کە سلطانی خەیاڵت بێتە خاطر
دەبێ شاهی خیرەد مەیلی سەفەر کا (د • سالم ، ل ـ ٣٠)

ـــ لەم وەختە ، کە پرر فتنەو رێ بەستنە ئێستا
خۆشی ، کە بێ مردنە یا نووستنە ئێستا (د • زێوەر ، ل ـ ٥٢)

ـــ که مەشکەی لە کۆڵ داگرت شۆڕەژن
شلپەی ئاو دێنێ بە خرنگەی باژن
(د • پیرەمێرد ، ل ـ ١٥٣)

ـــ نووکی خامەی من ، کە بێتە مەعنی ئارایی کەمال
خەت بە خەت ئیزهاری نەقشی سوورەتی ماتی دەکا
(د • نالی و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٥٦)

لە رستەکانی سەرەوەدا شوێنکەوتووەکانی (سلطانی خەیاڵت بێتە خاطر ، پرر فتنەو رێ بەستنە ئێستا ، مردنە یا نووستنە ئێستا ، مەشکەی لە کۆڵ داگرت شوڕەژن ، بێتە مەعنی ئارایی کەماڵ) شووێنکەوتووی مەرجین و وەڵام لەسەر پرسیاری (ئەگەر ؟) دەدەنەوەو بەیارمەتی ئامرازی « کە » ی گەیەنەر گەیشتوونەتە رستەی سەرەکی •

لێرەدا ئامرازی گەیەنەر (کە) جێگای ئامرازی گەیەنەر (ئەگەر) دەگرێتەوە • لەگەڵ ئامرازی گەیەنەر (کە)دا گەلێ جار پاشگری بەهێزکەر « وا » دەردەکەوێت و دێت بە مەبەستی بەتینکردنی پێوەندی بەستنەوەیی نێوان رستەی لێکدراوی شوێنکەوتوو خوازو رستەی سەرەکی • بۆ نموونە:

ـــ دوور نیە بەم ئاخۆران و بخۆرانە باجی پیرۆزیش لەگەڵی نەیەت ، کەوا ئاسیاوی چەند سالەی بنەماڵەی خەزوورانی بووە (ژ گ)

ـــ روانی لە پەنجەرەیەکی ژێرخانی کتێبخانەی گشتی ، کەوا بە چەقی کۆڵانەکەدا ئەیڕوانی ، سەری ژەندورمەیێك دیارە • (ژگ ، ل ـ ١٨)

ـــ گریانی من و خەندەیی تۆ ئێستە دەشوبهێن
بەو موسمی بارانە ، کەوا غونچە دەپشکووت
(د • نالی و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٦٠)

— حەلقە حەلقە چ دەکەی داوی کەمەندی زولفت

بۆ دلی خەستە ، کەوا بەستەیی هەودا پێکە

(د • نالی و فەرهەنگی نالی ، ل – ۹۹)

ئامرازی گەیەنەری (کە) ی زمانی کوردی وەك ئامرازی گەیەنەری « کەتۆری – Komopnu »و هینەکانی تری زمانی رووسی یە ، بەلام لەنێوان هەردووان جیاوازیێك هەیە ، وەك ئەوەی ، کە ئامرازە گەیەنەرەکانی زمانی روسی بەشێکن لە بەشەکانی رستەی شوێنکەوتوو ، وە ئامرازی گەیەنەری « کە »ی کوردی ناتوانێ ببێتە بەشێك لە بەشەکانی رستە(1) •

رۆلی ئامرازی گەیەنەری « کە »ی کوردی تەنها لەوەدایە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە دەلکێنێت •

هەمان جۆرە ئامرازی گەیەنەر لەگەلێك لە زمانەکانی ئیرانیشدا هەیە ، وەك لە زمانی فارسیدا(2) • بۆ نموونە :

بدردی ، کە سینەاش را شکنجە میداد ، توجهی نکرد •

ئامرازی گەیەنەر (کە) دەتوانێ بکەوێت و دەرنەکەوێت ، ئەمەش لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا :

---

(1) أ – رێزمانی ئێمرۆی زمانی ئەدەبی رووسی ، مۆسکۆ ، ۱۹۷۰

Современная Граматика Русского Языка, Москва, 1970.

(2) روبنجك یو. ئا. رستەی ئاوێتە لەگەل رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری لە زمانی سەردەمی فارسیدا ، مۆسکۆ ، ۱۹۵۹ ، ل۲٦

Рубинчик Ю. А. Сложное предложение с Придаточным определительным в современном Литературном Персидском Языке, Москва, 1959.

١ ـ لەو حاڵەتەی ، کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری یەکسەر دەکەوێتە پاش ناوی دیارخراوەوە

بۆ نموونە :

— زۆر بە گرانی ئەو قسانەی ، ئەوان هەڵیان ئەڕشت بەسەر خەڵکا ، ئەبووایە هەمووی لەبەر بکرایەو لەپاشان بخرایە سەر کاغەز •
(م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٤١)

— ئەو زێیەی ، گوڕ دەهاتە خوارەوە ، چەشنی فرمێسکی دوڵبەر بوو •

— کارزان بۆ مەلەوانی کردن رووی کردە ئەو گۆمەی ، بە دەیان پێ قووڵتر بوو لە هی ئەوان •

٢ ـ لەو حاڵەتەی ، کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری دەکەوێتە ناوەڕاستی رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری

بۆ نموونە :

— سەیرتر لە هەمووش ئەوە بوو ، کە ئەو خەڵکانەی ، تاکە و تەڕاش تێ ئەپەڕین ، لەباتی ئەوەی بەرەو ماڵ بێنەوە ، هەموو گورگە لۆقە رووەو بەر دەرکی سەرا ئەڕۆیشتن • (ژ • گ ، ل ـ ١١٥ ، ١٥)

— دلێر ووتی ، ئەو خوێندکارەی ، هەردەم لەبەر چاوومان بوو و خۆی لە هەمووان پتر ماندووتر دەکرد ، سەرکەوتنێکی هێجگار باشی بۆ گەل و نیشتمانەکەی وەدەستهێنا •

لەم دوو رستانەدا دیارە ، کە رستەکانی (تاکەو تەڕاش تێ ئەپەڕین ، هەردەم لەبەر چاوومان و خۆی لە هەموومان پتر ماندوو دەکرد) رستەی شوێن کەوتووی دیارخەرین و کەوتوونەتە ناوەڕاستی بەرکاری (ئەو خەڵکانە لە باتی ئەوەی بەرەو ماڵ بێنەوە ، هەموو گورگە لۆقە رووەو بەر دەرکی

سەرا ئەرۆیشتن . ئەو خوێندکارە سەرکەوتنێکی هێجگار باشی بۆ گەڵو نیشتمانەکەی وەدەستهێنا) .

گەر بەراووردێکی دەرنەکەوتنی ئامرازی گەیەنەر (کە) لـە گـەڵ هێنەکەی فارسی بکەین ، بۆمان دەردەکەوێت ، کە ئامرازی گەیەنەر (کە) ی فارس لەو حاڵەتەدا بەدەرناکەوێت ، کـە لەگەڵ ناوی دیارخراودا رانـاوی نادیار (هر) هاتبوو ، وەیان کەوتبووە پێش ناوی دیارخراوەوە[1] . بۆ نموونە :

هر جا در جا لەای یکمشت آب گندید بود دور آن خانوادەای تشکیل شدبود . بەڵام لە زمانی کوردیدا هەمان راناو بەهەمان مەبەستو شوێندا دەرکەوت ئامرازی گەیەنەر (کە) ناکەوێت . بۆ نموونە :

— ئەگەر بەو چاوەوە سەیربکەین . ئەوە ئیتر هیچ گومانی تێدانابێ . ئەو کاردۆخیانە ، کە گەزنەفۆن باسییان ئەکا . هەر قەومی کوردبوون . هـەر ئەوانەبوون . کەو بەو جۆرە ئارەزووی سەربەخۆیی و ئازادیان کردووە .
(د . ئە . کوردی . ل ـ ٣١)

— گەلێك پێیخۆش بوو . بۆ گەشتەکە بچێت هەر لەگەڵ ئەو گوڕەش ، کە جاران لەگەڵی دەچوو و ناخۆشیشی بۆ دروستدەکرد .

— زۆری لاخۆش بوو هەر ئەو کتێبەش بخوێنێتەوە ، کە جۆرەها ووتەو چیرۆکی کورتی سوودبەخشی تێدابوو .

٢ - رۆڵی ئیزافەت لە گەیاندنی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز بە رستەی سەرەکی

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا ئیزافەتیش دەتوانێ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بگەیەنێتە رستەی سەرەکی ، بەڵام لێرەدا رستەی

---

(١) هەمان سەرچاوەی پێشوو .

شوێنکەوتووی دیارخەری ناتوانێ خۆی لەو ووشەیەوە جودابکاتەوە ، کە دەگەڕێتەوە سەری ، بۆیە ئیزافەت یەکسەر بە دوایەوە دێت • بۆ نموونە :

— ئەو پزیشکەی ، باوکی منی چاك کردەوە ، ئەم بەیانی‌یە پانتۆڵێکی درێژ و چاکەتێکی سورکاری لەبەربوو ، (قەواعیدی زمانی کوردی ، ب٢ ج٢ ؛ ل – ٨٨)

— ئەو دێڕە شیعرەی ، بە سەریدا خوێندەوە ، دڵی هەموو دانیشتووەکانی هێنایە خورپە•

— ئەو گوێزەی ، تۆ خواردووتە ، توێشکەکانی وا لە گیرفانی منە •

— هەموویان چوونە سەر ئەو رێگایەی ، ئەوان پێدا رۆیشتبوون •

لەم رستانەدا : رستەکانی بە سەریدا خوێندەوە ، تۆ خواردووتە ؛ ئەوان پێدا رویشتوون) رستەی شوێنکەوتووی دیارخەرین دەگەڕێنەوە سەر رستەی سەرەکی (ئەو پزیشکە ئەم بەیانی‌یە پانتۆڵێکی درێژو چاکەتێکی سورکاری لەبەر بوو ، ئەو دێڕە شیعرە دڵی هەموو دانیشتوانی هێنایە خورپە ، ئەو گوێزە ، توێشکەکانی وا لە گیرفانی منە ، هەموویان چوونە سەر ئەو رێگایە)و بە یارمەتی ئیزافەتی (ی) پێیانەوە لکاون ، کە دەکەوێتە دوای ووشەکانی (دێڕە شیعر ، گوێز ، رێگا ، پزیشك) لەناو رستەی سەرەکیدا •

رۆڵی ئیزافەت بە تەواوی‌و بە ئاشکرا دیارە ، لەو حاڵەتەی ؛ کە ئامرازی گەیەنەر « کە » دەرنەکەوێت(١) •

---

(١) أ – بروانە لقی ٢ ی بەشی دووەمی ئەم کارە .
ب – بروانە لاپەڕە (٦٢)ی ئەم کارە .

٣ - رۆڵی راناوی ناوی دیارخراو لە گەیاندنی رستەی شـــوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز بە رستەی سەرەکی

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا هەر بەتەنها ئامرازی گەیەنەر « کە » نیە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەیەنێتە رســتەی ســەرەکی ، بەڵکو راناوی دیـارخراویش دەتوانن ئـەم ئـەرکـە جێبەجێ بکەن ..[1] . ئەم رانەوانە دەگەڕێنەوە سەر ناوی دیارخراو لـە رستەی سەرەکیدا ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریشی دەگـەڕێتەوە سەر .

بەمەوە راناوی ناوی دیارخراو دوو ئەرك لە یەككاتدا جێبەجێ دەكات ؛ یەكێكیان ئەوەیە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکی دەلکێنن ، ئەوەی تریشیان جێی ئـەو نـاوە دەگرنەوە لـە شوێنکەوتووی دیارخەریدا ، کە ناوێکە لە رستەی سەرەکیداو بۆتە ناوی دیارخراو . بـۆ نموونـە :

— بە هەڵپەنیشتە سەر نیسکێنە ، کە هەلمی لێ هەڵئەستا . (١٠ چیرۆك ، ل - ٩٧)

— شیرین ! ئەو پەڕ جوانی شێوەی نیگاری سروشت
شیرین! تۆ ئەو تاقە سێوەی، کە فەرهادی کوشت .(دە دیلان،ل -٥٣)

— چاو ، کە دەردی دووریی تێکەوت ئارەزووی گریان ئەکا
نیود موویەکیش کەوتە چاوەوە هەر ژان ئەکان (د . پیرمێرد ، ل - ٢٩)

— وابزانی بە پەڕەی گوڵ بە سیحری جوانی
راچڵەکێنێ ئاو ئەو دڵەی ، کە تۆی میوانی (دە دیلان ، ل - ٥٤)

---

(١) ئەمە ئەو جۆرە راناوانەن ، کە جێگای ووشەیێکی رستەی ســـەرەکی دەگرنەوە لەناو رستەی شوێن کەوتووی دیارخەریدا .

لەم رستانەی سەرەوەدا راناوی ناوی دیارخراو پیتەکانی (ی)ین ، کە بە ووشەکانی : (هەلم ، فەرهاد ، دووری ، تۆ)ەوە لکاون • ئەم راناوانە دەگەڕێنەوە سەر ووشەکانی (نیسکێنە ، سێو ، چاو ، دڵ) ، کە ناوی دیارخراونو خۆیان لە ناو رستەی سەرەکیەکاندا نوواندووە • ئەم پیتە (ی)یانە لە عاستی خۆیاندا راناون و پەیوەندیان بە ناوە دیارخراوەکانی ناو رستە سەرەکیەکانەوە هەیە • ئەرکی ئەم راناوانە لێرەدا گەیاندنی شوێنکەوتووە دیارخەریە بەئامرازەکانە بە رستە سەرەکیەکانەوە •

وەك هەندێ زمانە ئەوروپاییەکان لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا راناوی تەناسوبیو ئامرازی ئاوەلکاری نیە ، کە لەگەڵ ئامرازی گەیەنەردا رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکیو لە جیاتی ناوی دیارخراویشەوە لە رستەی سەرەکیدا بەکار دەهێنرێت ، بەڵام رۆلی ئەوان راناوی ناوی دیارخراو دەبینێ • ئەوان وەك راناو یان ووشەی تەناسووب لە گەڵ ئامرازی گەیەنەر رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە رستەی سەرەکیەوە دەبەستێتەوەو دەبنە بەشێك لە بەشەکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری • بۆ نموونە :

— لە پاداشتی ئەم کفرانە ، کە دەمم رەوا ناهێنێ دووبارەیان کەمەوە ، بە ئیزنی خوا دەمت خوار ئەبێت • (١٠ چیرۆك ـ ٨١)

لە نموونەی هاتوودا راناوی ناوی دیارخراو راناوی لکاوی کەسی سێیەمی کۆیە (یان) . کە بەرکاری یەکسەرە لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا •

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا راناوی ناوی دیارخراو راناوی نیشانەیەوە راناوی جوودای کەسی سێیەمی تاكو کۆ (ئەو ، ئەوان) و

راناوەلـــکاوەکانی (م ، ت ، ی ، مان ، تان ، یان)و پێشگری بارگرانی (تێ، لێ ، لێوە ، تێدا ..(*)) ان .

رانـاوی نیشانە لـــە فۆرمی راناوی نـاوی دیارخـراو زۆر کـــەم بەرچاوودەکەوێت .

بۆ نموونە :

شێخیش هەیە ، کە ئەمە دەسەلاتی بەسەر رەمەکی مەردمدا یەکجـــار زۆرە .

(م . ئە . کوردی ، ل ـ ٦٦)

لەم نموونەیەدا راناوی ناوی دیارخراو راناوی نیشانەی نزیك نیشاندەرە « ئەمە »وە نیابەتی ووشەی « شێخ » دەکات لە ناو رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریداو بۆتە موبتەدای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری .

راناوی کەسی سێیەمی ناوی دیارخراویش زۆر کەم بەرچاوو دەکەوێت.

بۆ نموونە :

ـــ نەتەوەی کورد خاوەنی زمانێکی زیندووی نەمری تایبەتی خۆیەتی ، کە ئەویش زمانی کوردییە . (چەند مەلویەك ، ل ـ ١٨)

---

* لە گۆفەری ناوچەی سلێمانیدا ئەم فۆرمە « تێدا » زۆر کەم بەرچـاوو دەکەوێت . لە شوێنی ئەودا فۆرمێکی تر بەکاردەهێنرێت ، کـە فۆرمی (تیا)یە . فۆرمی تیـا لـە فۆرمی « تێدا »ەوە دارێژراوە پاش ئەوەی پیتی (د) لە پاشگری « دا » وە کـــەوتووە . لێرەدا ، کە دەنگی « د » دەکەوێت دوو پیتی بزوێنی دەکەونە تەك یەکەوە وەك بزوێنی « ێ ، ئا » خوێندنەوە قـــەکردن لەم حاڵەدا رێك ناکەوێتو بۆیـــە دەنگی « ێ » دەبێ بە « ی » وە (تیا) دروست دەبێ بۆ نموونە :

مەولەوی ماڵی لە شەمیران بار ئەکاو ئەڕواتە سەرشاتە ، کە تیـا لە دایك بووە . (د. مەولەوی ، ل ـ ٢٠) .

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراو راناوی کەسی سێیەمی تاکە «ئەو»، کە نیابەتی ووشەی زمان دەکات •

پێشگرە لێکدراوەکانی « تێ ، لێ » وە پێشگرو پاشگرە پێکەوە نووساوەکانی « لێوە ، تێدا » لە دەوری راناوی ناوی دیارخراودا تەنها لە حاڵەتی ئاوەڵکاردا دەردەکەوێت ، وە بەتایبەتی ئاوەڵکاری کاتو شوێن •

راناوە لکاوەکانی (م ، ت ، ی ، مان ، تان ، یان) لە رۆڵی راناوی ناوی دیارخراودا دەتوانن بە جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستەدا ، وەك ئەوەی ، کە دەتوانن ببن بەفاعیلی نادیار ، بەرکاری یەکسەرو نایەکسەرو ئاوەڵکارو دیارخەر بۆ تەمەلوك •

ا ـ راناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی فاعیلی نادیاردا :

راناوی ناوی دیارخراو دەتوانێ ببێ بە فاعیلی نادیار لە شوێنکەوتووی دیارخەریدا بۆ نموونە :

ــ زۆر بێزی لە رەوشتی ئەو قەومانە هاتۆتەوە ، کە ویستویانە داگیریانکەن • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٤٣)

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراو لکاوی کەسی سێیەمی کۆیە « یان » ، کە بە فرمانی « ویستن » نووساوە ، کە لە حاڵەتی فرمانی دیاردایە• ئەم راناوە جێگەی ووشەی « قەومان » دەگرێتەوە لە ناو رستەی شوێنکەوتوودا • ووشەی « قەومان »یش ناوی دیارخراوەو رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر • بۆ نموونە :

ــ لە پاشدان کاروان بە سەرسامیەوە سەیری ئەو کابرایەی کرد ، کە بە تەنها لە سووچەکەدا دانیشتبوو و کتێبێکی زلی بە دەستەوە بوو دەیخوێندەوە • لەم رستەیەدا پیتەکانی (ی ، ی) ، کە بە ووشەکانی (زل ، دە ـ خوێندەوە) لکاوە راناوی ناوی دیارخراونو فاعیلی رستەی

شوێن‌کەوتووی دیارخەرین‌و دەگەڕێنەوە سەر ووشەی « کابرا » لە ڕستەی سەرەکیدا •

ـــ بە هەردوو چاووەکانی ، کە فرمێسکی ساردیان دەباراند ، سەیری لووتکە بەفرینەکانی دەکرد •

ـــ ئەو سەرەی ، کە هەر دەم بیری دەکردەوە ، تەرخانی کردبوو بۆ خەبات لە پێناوی ئاشتی‌دا •

ڕاناوەکانی ـ لکاوی دیارخراو لە وەزیفەی فاعیلی نادیاردا تەنها لەگەڵ فرمانەکانی تێپەڕدا دەردەکەوێت لە کاتی ڕابردوودا ، وە لە بینای ئەبێکتدا ئەم ڕاناوە بە عادەت بە بەرکاری یەکسەرەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

ـــ ووتیان پیاوەکە ، کە لوغمەکەی نابووە ژێر پردەکەی کونگڵی ، ئەمڕۆ گوللەباران ئەکرێ • (ج • ف • ، ل ـ ١٤٧)

ڕاناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك (ی) ، کە بە ووشەی « لوغم » لکاوە ڕاناوی ناوی دیارخراوە ، کە ووشەی « پیاو »ە • ئەم ڕاناوە بۆتە فاعیلی نادیاری ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری •

ـــ ڕووم‌کردە ئەو قوتابیەی ، کە زۆر زیرەکانە چیرۆکەکەی دەخوێندەوە•

ـــ بە زۆردی ملی ئەو هەژارەی گرت ، کە بە ڕەنجی شانی خواردنی بۆ منداڵەکانی پەیدادەکرد •

گەربەرکاری یەکسەر دیارخەرێ تایبەت بە خۆی هەبوو ئەوسا ڕاناوی ناوی دیارخراو بە دیارخەرەکەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

ـــ ئەمە دیمەنە جوانەکەی شاری بتلیسە ، ئەو شارەی ، کە مەڵبەندی ئەمیر شەرفخانە ، ئەو ئەمیرشەرەفخانەی ، کە لە ساڵی ١٠٠٥ هیجری بە دانانی شەرەفنامە دەنگی تاریخی کوردی گەیاندە عالەم • (م•ئە•کوردی)

راناوی ناوی دیارخراو لەم رستەیەدا راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکە (ی) • وە بە ووشەی « کورد »ەوە لکاوە . کە دیارخەری ووشەی « تاریخ »ە • ووشەکانی « تاریخ »و کورد لەم رستەیەدا گرۆپی دیارخەریان دروستکردووە ، کە دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « دەنگ » ، کە بەرکاری یەکسەرە •

لەو حاڵەتەی ، کە بەرکاری یەکسەر نەبوو • راناوی دیارخراوی لکاو بەبەرکاری نایەکسەرەوە دەلکێت ، کە لەگەڵ ئامرازەوە هاتووە•بۆ نموونە:

— گەلێك لەو زانایانە ، کە لە شتیان کۆلیوەتەوە ، ئەڵێن ، هاتنی ئەم هیندۆئۆروپیانە بۆ ئاسیای بچووك لە گۆشەی شیمالی رۆژهەڵاتەوە بووە •

(م • ئە • کوردی ، ل ـ ٣٦)

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو راناوی « یان »ەو بە ووشەی «شت»ەوە لکاوە، کە بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریە وبە یارمەتی ئامرازی « لە » • هەروەهاش لەم نموونانەی خوارەوەدا دیارە :

— زۆربەی ئەو خوێندکارانەی ، کە بە دەگمەن لەشتیان دەکۆلیەوە بە گژماندا هاتن •

— پاش خوێندنەوەی کتێبەکە هاتە سەرڕای ئەو نووسەرانە ، کە لە پەیدابوونی ئادەمیزادیان کۆلیوەتەوە •

لێرەشدا ، گەر بەرکاری نایەکسەر لە گرۆپێکی سینتاکسی پێکهاتبوو راناوی ناوی دیارخراو بە ووشەکەی گرۆپە سینتاکسیەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

— رێم کەوتە ناو ئەو کەسانەی، کە لەسەر قارەمانیەتی میللەتیان نووسیووە•

ــ هێرۆ هاتە پاڵ ئەو قارەمانەی ، کە پشتگیری گەنجە خوێندەوارەکەی کردووە •

لەم هەردوو رستانەی سەرەوەدا راناوە ناوە دیارخراوەکانی (یان،ی) بە ووشەکانی (میللەت ، خوێندەوار) ەوە لکاون ، کـــە بوونەتە دیارخـەری ووشەکانی (قارەمانیەتی ، گەنج) ، کە گروپیِ سینتاکسیان پێکهێناوە •

ئەگەر لە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریدا نە بەرکاری یەکسەر وە نە بەرکاری نایەکسەر هەبوو ، ئەوسا راناوی ناوی دیارخراو ـ لکاو بـــە ئامرازی تەسریفی فرمانی تێپەڕی دەلکێت • بۆ نموونە :

ــ لە پڕێکا چەند پۆلیسێك هێرشیان هێنا بۆ ناو چایخانەو ئەو پیاوەیان گـــرت ، کە لـــە قوژبنێکی چایخـانەکەدا دانیشـتبوو ئەی‌نووسی • (رزگاری – ١٩٦٩)

ــ فرمێسکی بەگوڕ بۆ ئەو پیرەژنە باراندن ، کە کپ‌و بێ‌دەنگ لـــە سووچەکەدا دانیشتبوو دەی خوارد •

گەر فرمانی رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری فرمانێکی پێشگردار بوو ، راناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو لە وەزیفەی فاعیلی نادیاردا بە پێشگری فرمانەکەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

ــ ئەو دوژمنەی ، کە هەلی کوتایە ســـەر وولاتەکەی‌و بەبێ‌تاوان خوێنی هەزاران کەسانی ڕشت بێ‌ژمارە ، خانەوادەیان تێکداو رووخاند • (چ • قم ، ل – ١٣٠)

ــ دادگا سزای بۆ ئەو کەسانە دانا ، کە کوتایە سەر هاتوچۆکەران •

لەم رستانەی سەرەوەدا راناوی ناوی دیارخـراو « ی ، یـان » بـــە فرمانەکانی (هەڵکوتان ، داکوتـان) لکـاون ، کە فرمانی لێکـدراون بـە پێگرەکانی (هەڵ ، دا) •

گەر فرمانی خەبەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لە فرمانێکی لێکدراو پێکهاتبوو ـ بەشی ناوو بەشی فرمان ـ ئەوسا راناوی ناوی دیارخراو ـ لکاو لە وەزیفەی فاعیلی نادیاردا بە بەشی ناوی فرمانە لێکدراوەکەوە دەلکێت بۆ نموونە :

— مەردمی دەوری ئەو چە عەقلیاتو رەوشتێکیان بووە ، کەوا لە مێشکی ئەو شاعرەدا دەنگی داوەتەوە •

هەروەهاش نەبوونی بەرکاری یەکسەرو نایەکسەر لە رستەدا راناوی ناوی دیارخراو ناچار دەکات ، کە بە کۆتایی فرمانەوە بلکێت بە مەرجی فرمانەکە نە دارێژراو بوو وە نە لێکدراویش بوو • بۆ نموونە :

ئێمە لێرە لەم بەندیخانەماندا زۆرمان لە بارەی مێردەکەتەوە بیستووە ، ئەوانەی ، کە لە بەندیخانەدا دیویانەو ئەیناسن ، باسی قارەمانیەتی مێردەکەتیان بۆ کردووین • (ج • ڤە ، ل ـ ٤٧) ١

راناوی ناوی دیارخراوی « یان » لەم رستەیەدا بە کۆتایی فرمانی دیاری فرمانی تێپەری « دیتن »ەوە لکاوە لە فۆرمی « دیویانە »دا • راناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو لە وەزیفەی فاعیلی نادیاردا لەم حالەتانەی خوارەوەدا بەکارنایەت •

١ ـ لەو حالەتەی ، کە خەبەری رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری لە فرمانێکی تێپەڕ پێکهاتبوو لە کاتی ئێستادا •• بۆ نموونە :

— لەبەر چاووی لاوەو ژن منالەکانی لە کوێ رووی دێ ئەو قسانەیان پێبلێ ، کە لە دلیا گینگلە ئەدەن • (ژ • گ ، ل ـ ٢٣)

— دوو چاووی من ، کەوا کەیلی سرشکن
دەپێون ئاوی بەحری خۆ بە پێوان (د. نالیو فەرهەنگی نالی، ل-٨٠)

— تۆلەکەو جاترەو شویت بە ریزە
کەرەوز ، تەرخون ، پیاز تەڕیزە
ئەمانە هەمووی ، کە گیای بەهارن
هەر یەك بۆ دەردێك دەرمانو چارن (د . پیرەمێرد ، ل - ١٤٢)

— بەدە ئەحوالی ئەشخاص ، کە خاصی مولکی بابانن .
لە بێدادی فەلەك هەر یەك سەراسیم و هەراسانن .

٢ - لەو حالەتەی ، کە خەبەری رستەی شوێن کەوتووی دیارخەر لە فرمانێکی تێپەڕ یان لە کاتەکانی فرمانی تێپەڕ پێکهاتبوو .. بۆ نموونە :

— باسی باری سیاسی بۆ ئەو پۆلیسانە کردبوو ، کە لە لای بوون . (ج ف . ل - ٥١)

— ئەو حاکمەی ، کە مەرکەزی قانوون بوو ، سنگی ئەو
راجیع بە تۆپە قوڕ بەسەر ئەهلی موراجەعات. (. بێخود ، ل - ٩٨)

— سەلام لە دیهات لە شاری وێران
کە هێلانە بوون بۆ بێچووە شێران (د. بۆ کوردستان ، ل-١٠)

ب - راناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی بەرکاری یەکسەردا :

راناوی ناوی دیارخراو دەتوانێ ببێتە بەرکاری یەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ئامراز . بۆ نموونە :

— گوێی لە هەموو ئەو قسانەیە ، کە کاکەی سەر ئێستگە ئەیانگێڕێتەوە ، (ج . ف .)

راناوی ناوی‌دیارخراوی « یان » لەم رستەیەدا بەئامرازی سیفەی فرمانی کاتی ئێستاوە « ئە » ..[1] لکاوە ، کە لە فرمانی « گێڕانەوە »ەوە هاتووە. ئەمە جێگای ناوی دیارخراو دەگرێتەوە، کە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر .

ڕاناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی بەرکاری یەکسەردا دەتوانێ بە بەرکاری نایەکسەری بەئامرازەوە بلکێت لە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریدا . بۆ نموونە :

— ئەمڕۆ ئەرکێکی مێژوویی گەورە کەوتۆتە سەر شانی گشت نووسەرانو رۆشنبیرانو خوێندەوارانی کورد ، ئەویش ئەرکی .. چەسپاندنو جێگیرکردنی ئەو شێوە شیرینە جوانەی زمانی کوردی‌یە ، کە زمانەوانە بێگانەکان بە خۆشیو سەرسامیەوە هەڵی‌ئەتێنو بە زمانێکی ئەورووپاو پڕ لە پەندو خاوەن سازێکی خۆشی دائەنێن . (برایەتی ، ژ ٤ ، ل ـ ١٩٧١)

راناوی ناوی دیارخراوی « ی » لەم رستەیەدا بە بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریەوە لکاوە .

راناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو بە فۆڕمی دارێژراوی فرمانی سادەی خەبەری رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریەوە دەلکێت . بۆ نموونە :

— ئەو سەردەمە ، هەموو ئەو شتانە هەبوونوپتریش ... ، کە لە عالەمی ئیمرۆدا ئەیان‌بینی (چ . مەم ـ ل ـ ١٤١)

— چۆن وێرایت لەسەر ئەو ماسی‌یە زیادبکەیت ، کە پیاوەکەی من ئەیویست بیکرێت . (م . ئە . کوردی ، ل ـ ٦٧١)

---

(١) مامۆستا تەوفیق وەهبی ئەم « ئە »یە ناودەبات بە ئەسلە پیتە قالبی « ئە »ی شێوەی سلێمانی لە ووتارەکەیدا ، کە هەر بەو ناوە لە گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورددا بلاوی کردۆتەوە لە بەرگی یەك بەشی دوو . بەغدا ، ١٩٧٣

ـ ڕاناوی ناوی دیارخراوی « یان » له ڕستەی یەکەمدا بە فۆڕمی فرمانی داڕێژراو « ئه » فرمانی تێپەڕی « بیهێنێ »ەوە لکاوە ، لە ڕستەی دووەمدا « ی » بە فۆڕمی (ب)ی فرمانی « کڕین »ەوە لکاوە .

گەر فرمانی خەبەری ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری فرمانێکی لێکدراوی پێشگری بوو ، ڕاناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو لە وەزیفەی بەرکاری یەکسەردا بە پێشگری فرمانەکەوە دەلکێت لەو کاتەی ، کە بەرکاری نایەکسەری ڕستەکە دیارنەبوو . بۆ نموونە :

ــ خەریك بوو بە گوڕ دەست بکاتە ئەو دەفتەرانەی ، کە ئێستا دایان دەدەم .

ــ لە پڕ بایەکی بەتین کردی بە ژووراو هەموو ئەو پوشوو پەڵاشەی برد ، کە نیازم بوو ڕایانماڵم .

ــ لەپڕ ئەو بەرخە مرد ، کە شوانەکە بەتەما بوو دایکات .

بەڵام ئەگەر فرمانی خەبەری ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری فرمانێکی بارگرانبوو ئەوسا ڕاناوی دیارخراوی ـ لکاو لە وەزیفەی بەرکاری یەکسەردا بە بەشی ناوی فرمانە بارگرانەکەوە دەلکێت ، بۆ نموونە :

ــ ئەم شیعرانە ، کە من لێرەدا باسیان ئەکەم و هێناومە بۆ بەڵگەی شیعرو ئەدەب و زمانی کوردی لە دەووەمی ئەدەبی کوردیدا ، ناتوانم ، بچمە ژێریان . بڵێم بوونەکەی ڕاستەیان ڕاست نیە . (م . ئه کوردی ، ل ـ ١٥١)

ــ پڕیستید ئەڵێ ناونانی هیندۆئوروپی بە ئاری هەڵەیێکی زلە ، تا ئێستە بڵاوبۆتەوە . (م . ئه . کوردی ، ل ـ ٢٨)

— هەموو کەلوپەلی ژوورەکە بریتی بوو لە چارپایەکی دووکەسی ئاسنی لەگەڵ باڵا ئاوێنەیەکی پێچکەدار ، کەوا لە قوژبنێکی ژوورەکەدا دانرابوو ، لە گەڵ پێخەوێکیش ، کەوا لەسەر ئەرزەکە راخرابوو .
(ژ ـ گ ، ل ـ ٩)

ج ـ راناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی بەرکاری نایەکسەردا :

راناوی ناوی دیارخراوی ـ لکاو هەمیسان دەتوانێ ببێ بە بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری . بۆ نموونە :

— ئەمجارە گەیشتە فریای لە گرنگترین شتا ، کە لەو کاتەدا پێویستی پێی‌هەبوو . (ژ گ . ل ٧)

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراوی لکاو « ی » کە بە یارمەتی پێشگری « پێ » بۆتە بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری . وە شوێنی ئەو ناوە دەگرێتەوە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەرێتەوە سەر .

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی بەرکاری نایەکسەردا بە عادەت بە بەرکاری یەکیەرەوە دەلکێت . بۆ نموونە :

— ئەبێ ئەو ووشەیە ، کە ئێرانی لێوەرگیراوە ، بە سەر عەشایری شاخەکانی ئێراندا بووترێ . (م . ئە . کوردی ، ل ـ ٢٨)

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی بەرکاری نایەکسەردا هەردەم لەگەڵ ئەم پێشگرو ئامرازانە دێت . « بۆ ، پێ ، لێ ، لەگەڵ » . بۆ نموونە :

— لەپاڵ ئەو دەروازە گەورەیەدا دەرگایەکی بچووکیش هەیە ، پۆلیس هاتو چۆی لێوەئەکەنو خواردنی لێوەئەبەن بۆ نەخۆشە بەندیەکان ، کە کەسو کاریان بۆیان ئەهێنن . (ج . ف . ل ـ ٩٢)

— ئەمانە ، کە ئەوان پێیان ئەڵێن گۆرانو لە کوردیان جیائەکەنەوە ، هەر کوردن و هیچ جیاوازییێك لە بەینیانا نیە • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٣٣)

— پیاوێکی ساویلکە ناتوانێ ئەمە دابنێ ، بەڵکــو گەلێ دەورو گــەلێ تاقیکردنەوەی دیوە تا گەیشتۆتە ئەو شتە ، کە ئێمە گوێمان لێی ئەبێ (م • ئە • کوردی)

— تا ئەم شوێنە لە بابەت ژمارەی کوردەوە ئەو قسانەمان ئەکرد ، کــە زۆرتر رۆژهەڵاتی ناسو مێژوو نووسەکان لە گەڵی خەریك بوون • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٧٢)

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لــە وەزیفەی بەرکاری نایەکســـەری بێ ئامراز بە فۆرمی ئامرازی دارێژراوی فرمانی سادە لە کاتی رابردوودا دەلکێت • فرمانەکە تێپەڕە ـ بە مەرجێ بەرکاری یەکسەر نەبێت • بــۆ نموونە :

— ئەوەی مابایەتەوە بۆ ژێر دەستی میری هەر شارەکان بوون ، زیاترو هەندێ لەو دیهاتانەش ، کە کاربەدەستانی میری ئەیانتوانی بیانگەنێ، (م • ئە • کوردی ، ـ ل ٨٠)

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی بەرکاری نایەکسەردا لەو حاڵەتەدا بەکارنایەت ، گــەر فرمانی خەبەری رســتەی شوێنکەوتووی فرمانێکی تێپەڕبوو وە لە کاتی ئێستادا بوو •

— ئەو زەمانە یە ئەدەب پیشاندەدرێ ، کە پادشاو خاوەن وڵات قسەی پێکردووە • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٦٤)

— دوێنێ سەرتاپای ئەو چیرۆکەم خوێندەوە ، کە پارەکە کەوتبووە بازاڕ •

— هێرش پارچە ئاسنەکەی جوان شوشت ، کە دوێنێ دەرمهێنابوو •

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا راناوی ناوی دیارخراوی لکاوی (یێ)ش هەیە ، کـە بە سەربەخۆیی دەتوانێ بەرکاری نایەکسەر پیشان‌بدات • ئەمە لەگەڵ هەموو جۆرە فرمانەکاندا بەکاردەهێنرێت چ کاتی ئێستادا وەیان رابردوودا • لێرەدا ئەم جۆرە راناوە بە کۆتاییە تایبەتیەکانی فرمانە لکاوەکانی تر دەلکێت ، کە فاعیلی نادیارن‌و بەسەری فرمانی سادەوە لەکاتی رابردوودا • بۆ نموونە :

— ئەتوانم دیسان بە دڵ سوپاسی هونەرمەند بەدیع بابەجان بکـەم ، بۆ ئەو یارمەتیە ی لە لایەن ئەو وێنە هونەریانەی هونەرەکانەوە ، کـە دایمێ • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٤)

لەم نموونەیەدا راناوی ناوی دیارخراوی لکاو « یێ » ، کە بە راناوی کەس یەکەم « م » لکاوە ، کـە فاعیلی نادیاری رسـتەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری ـ یە بەسەربەستی بەرکاری نایەکسەری رسـتەی شـــوێن ـ کەوتووی دیارخەری پیشان‌دەدات •

راناوی ناوی دیارخراوی لکاوی « یێ » دەتوانێ بە کۆتایی فرمانیشەوە بلکێت • بۆ نموونە :

— بیری لەو خەڵاتانە ئەکردەوە ، کە دوایی ئاغا ئەیداتێ •

— ئەمڕۆ گۆڤەند کتێبەکەی دامی کە دەمێك بوو بڕیاری دابوو بمداتێ •

— قەڵەمەکەی بەدەستت گەیاند، کە دەمێك بوو بەڵێنی دابوو بۆت بهێنێ؟

د ـ راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی ئاوەلکاردا :

لە وەزیفەی ئاوەلکاردا لە هەموو راناوە لکاوەکانەوە تەنهـا راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك « ی » بەیارمەتی پریدلۆگی بارگرانی « لێ »

تێ «و پرێدلۆگ‌و پۆسلی‌لۆگی لێکدراو « لێوه » به‌کارده‌هێنرێت • هه‌ر ته‌نها پرێدلۆگی بارگران «لێ» له ده‌وری راناوی ناوی دیارخراوی ئاوه‌ڵکار به‌کارنایه‌ن به‌ڵکو پریدلۆگ‌و پۆسلی‌لۆگی ـ لێکدراو « تێدا »ش به‌کارده‌هێنرین •

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو به‌یارمه‌تی پرێدلۆگی بارگران « تێ » زۆر کەم به‌دیار ده‌که‌ون • بۆ نموونه :

— پشیله‌که چووه تێو ئه‌و قوژبنه ، که جاران خۆی تێ‌کرو مات ده‌کرد •

راناوی ناوی دیارخراو ــ لکاو له وه‌زیفه‌ی ئاوه‌ڵکاردا به‌یارمه‌تی پرێدلۆگی » لێ ، له‌گه‌ڵ فرمانه تێپه‌ڕو تێنه‌په‌ڕه‌کاندا به‌کارده‌هێنرێت • له‌گه‌ڵ کاره تێپه‌ڕه‌کاندا به‌کارده‌هێنرێت له‌و کاته‌دا ، که خه‌به‌ری رسته‌ی شوێن‌که‌وتووی دیارخه‌ری کاری کارا بزربوو و له کاتی رابردوودا • بۆ نموونه :

— سه‌ری به‌رزکرده‌وه بۆ ئه‌و شوێنه بگه‌ڕێ ، که چۆله‌که‌که‌ی لێ وون کردبوو •

— کاروانه‌که ڕێیان که‌وته ئه‌و قۆناغه ، که هه‌موو لێ داده‌مه‌زران •

— هه‌موو ساڵ جارێك سه‌رم له‌و لادێیه ده‌دا ، که جاران میوه‌م لێ ده‌کڕی •

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو له وه‌زیفه‌ی ئاوه‌ڵکاردا له گه‌ڵ کاره تێپه‌ڕه‌کانی کاری کارا بزری کاتی رابردوو ته‌نها به موبته‌دای رسته‌ی شوێن که‌وتووی دیارخه‌ری ده‌لکێت ، بۆ نموونه :

— هه‌موو ساڵ جارێك سه‌رمان له‌و شاره ده‌دا ، که تۆی لێ له‌دایك بووبوویت •

— شێرۆ ده‌م ناده‌م سه‌ری له وتێله‌که ده‌دا ، که چه‌ند ساڵ له‌مه‌وپێش منی لێ ده‌ژیام‌و منی لێ ناسی •

— چاوی گێڕایەوە ناوەی گۆڕەپانەکە، کە سـەیواتێکی کۆنکریتی لی دروستکرابو • (ج • ق م ـ ل ١٣٤)

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی ئاوەڵکاری شوێندا (ی ی) ، کەلەم هەردوو رستانەدا هاتوون بە موبتەدای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریەوە لکاون ، لە نموونەی یەکەمدا راناوی دیارخراوی لکاوی ئاوەڵکار « ی » بە موبتەداوە ووشەی « تۆ » لکاوە ، لە نموونەی دووەمدا بە ووشەی « من » لکاوە ، بەڵام لە نموونەی سێیەمدا بە گروپی ووشەی « سەیواتێکی کۆنکریتی » لکاون ، کە موبتەدای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری رستەکەن •

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لـە وەزیفەی ئاوەڵکاردا لەگەڵ کارە تێپەڕەکاندا بەکاردەهێنرێن لە کاتی رابردوو و ئێستادا • بۆ نموونە :

— تەماشای کۆسپەی دەرگای ئەکرد ، کە بۆ دواجار لیجکە عەباکەی میری وەك رەشمار لێخزی • (چ •مەم ، ل ـ ١٣٦)

— نسبەتی کورد لە تورکیا لە (٢٥٪)ە ئەگەر دەفتەری حکومەتی تورکی یا پیاوەکانی تورك دان بە کوردی تورکیا نەنێن ئەو شوێنە پانو درێژە، کە کوردی لێ دائەنیشێو ئێستە کەوتۆتە بەر حکومەتی تورکیا • دانی پیائەنێ • (م • ئە • کوردی ـ ٧٦٧) رانـاوی نـاوی دیارخـــراوی لکاو لە وەزیفەی ئاوەڵکاردا لەگەڵ کارە تێپەرەکاندا لەکاتی رابردوو و ئێستا بە موبتەدای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریەوە دەلکێن • بۆ نموونە :

— ئەمین زەکی بەگ ئەڵێ : بـۆ ئەوە بە ڕاستی لـە مەعنای کوردستان تێبگەین پێویستە ئەو شوێنانە بزانین ، کـە کوردی لێ دائەنیشێ • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٦٠)

— زۆر حەزم‌دەکرد بچمە ئەو شوێنەی ، کە کارزانی لێ‌دەخوێنێ •

راناوی ناوی دیارخراوی لکاوی (ی) ئاوەلکار • بە ووشەی « کوردە کارزان » ، لە موبتەدا رستەی شوێن‌کەوتوو دیارخەری لکاوە • بۆ نموونە :

— ئەو دەمەی لە هەموو کاتێك پێ سەیرتر بوو ، کە کابرا چووە ئەو ژوورەی ، کە پات ئەی‌ناسی‌و بۆنی خواردەمەنی لێ ئەهات •

ئاوەلکاری ئەو نموونەیە بە ووشەی « خواردەمەنی »یەوە لکاوە ، کە لە گەل ووشەی « بۆن » کۆمەلەی سینتاکسی دروستکردووە و بۆتە موبتەدای رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری •

لەو حالەتەی ، کە موبتەدا دیارخەربوو ، راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە وەزیفەی ئاوەلکاردا بە پریدلۆگەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

— بە ئەسپای پەلی راکێشام‌و بردمیە ئەو ژوورە ، کە لێی هاتە دەرێ •
(ژ • گ ـ ل ـ ١٢٨)

— ئەو زنیە خورەی ، کە دوێنێ لێی پەڕینەوە ، بوو بە بەلوعەکەی مالەوەمان • (برایەتی ، ژ ــ ١٣، ، ١٩٧١)

پریدلۆگی بارگران « لێ » لە دەوری راناوی ناوی دیارخراوداو لە وەزیفەی ئاوەلکاردا لەو کاتەدا بە دەرکەوێت ، کە خەبەری رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری فرمانێکی تێپەڕ بێ لە کاتی رابردوودا •
بۆ نموونە :

— لەپێش هەموو شتێکدا شەقێك لە جامخانەکەی ئەو دووکانە هەل‌ئەدەم، کە بلیتەکەم لێ‌کڕی • (١٠ چیرۆك ، ل ــ ١٠٠)

راناوی ناوی دیارخراوی لکاو بە یارمەتی پریدلۆگی پوسلی لۆگی لێکدراو « لێوە » زۆرکەم بەکار دەهێنرێت وەلەگەل فرمانە تێنەپەڕەکاندا دەردەکەوێتو بەموبتەدای رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەریەوە دەلکێت.

بۆ نموونە :

ـــ پێویستە ئەو کونە بگیرێ ، کە بایە تازەکـــەی لێوەدێت . (چ ەم ، ل ـ ١٢٠)

گەر موبتەدایەکە لە رستەدا نەبوو ئەوسا راناوی ناوی دیارخراو لکاو بەخودی پریدلۆگەکەوە دەلکێت . بۆ نموونە :

ـــ بە هێزی خۆی کەوتە راکردن بەرەو سەری ئەو کۆلانەی، کە ئەی‌توانی بە چەند دەقیقەیێك لێوەی پێچ بکاتەوە . (ژ . گ ، ل ـ ١٧)

پریدلۆگی پوسلی‌لۆگی لێکدراو « تێدا » لە هەمان وەزیفەدا لە زمانی کوردیدا باووبلاوە . بۆ نموونە :

ـــ سەرەڕای نارێکی کاروباریش ئـــەو شوێنانەی ، کە سەرژمێرەکەی تێدائەکرا ، زۆرێکی زۆریش هەر نەئەنووسرا . (م . ئە . کوردی ، ل ـ ٨١)

ـــ یا ئەدەبی ئەو شاعرە چە کارەساتێکی نوائدووە بەرامبەر بەو ناوچەیە ، کە تیاژیاوە . ..[1] (م . ئە . کوردی)

گەر ئاوەلکار کاتی بوو لە وەزیفەی راناوی ناوی دیارخـراو بەس پرێدلوگی بۆسلی‌لۆگی لێکدراو « تێدا » بەکاردەهێنرێت . بۆ نمونە :

ـــ خۆ دنیا هەر ئەو چەند دەقیقەیە نیە ، کە تیایا بۆ یەکەم جار دوای دە ساڵ چاویان بەیەك ئەکەوێتەوە . (ژ . گ ، ل ـ ٢٣) ...[2]

(١ ، ٢) بڕوانە هامشی لاپەڕە (٦٨)ی ئەم کارە .

هـ ـ راناوی ناوی دیارخراو له وەزیفەی دیارخەردا :

راناوی ناوی دیارخراو جاری وا هەیە لە نێو رستەی کوردیدا دەبێتە دیارخەرو ووشەی پێش خۆی دیار دەخات • بۆ نموونە

ـــ کوردستان لە گەڵ ئەوەش کە شاخو داخە لە پێش هەموو شتێکدا شوێنی کشتو کاڵو ماڵاتە ، بە تایبەتی ئەو شوێنانەی ، کە هەواکەی سازەگارە • (م • ئە کوردی ـ ل ٦٤)

ـــ چەند خۆشە پیاو ساڵی جارێك بچێتە ئەو لادێیانەی ، کە شاخەکانیان بەرزنو میوەی زۆرە •

ـــ خەوی ئەو سەربانانەی ، کە شەوان هەوای خۆشە ، بۆ تەندروستی بەکەڵکە •

راناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی دیارخەردا هەمیشە تەمەلوك پیشان دەداتو بە ناوەوە دەلکێت • بۆ نموونە :

ـــ ولاتی ئەردەڵان ، کە پایتەختەکەی سنەیەو هەموویان کوردن ژمارەی نیشتەجێکانی ١٥٠ هەزار کەسە • (م • ئە • کوردی ل ـ ٦٨)
بۆ نموونە :

ز ـ راناوی ناوی دیارخراو لە وەزیفەی ئەندامی سوبستانتیڤنی ناو :

ـــ یەکێك لە وەزیرانی دیسام شا ، کە ناوی عەلی کوڕی جەعفەر بوو ، لە دیسام شا دلگیربوو و هەلات و چووە قەلای طرم • (د • پا ، ل ـ ٤٣)

بەکارهێنانی راناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە زمانی کوردیدا (دیالێکیتە ناوندیەکان) لە گەڵ بەکارهێنانیان لە زمانی فارسیدا دەگۆڕێت• وەك : لە زمانی فارسیدا راناوی نیشانە دەورێکی گرنگ لە بوونیان بە راناوی ناوی دیارخراو دەبینن ، ئەم جۆرە راناوانە لە زمانی کوردیدا

دەوریان کەمە . لە زمانی فارسیدا راناوی لکاو دەورێکی زۆر کەمیان هەیە
بەڵام لە زمانی کوردیدا بە پێچەوانە بەڵکو دەوریان تابلێ فراوانو بڵاوەوە
لە زمانەکەماندا زۆر بەکار دەهێنرێن . لە زمانی کوردیدا بە پێچەوانی فارسی
راناوی ئاوەڵکاری نیە . لە دەوری ئەم ئاوەڵکارانەدا لە زمانی کوردیدا
راناو یان راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکو کۆ دەور دەبینن . لە زمانی
فارسیدا ئەم راناوە دەبنە موبتەدا یان بەرکاری رستەی شوێنکەوتووی
دیارخەری ، بەڵام لە زمانی کوردیدا لە دەوری راناوی لکاون ...[1]

---

(١) ا ـ روبینچك یو. ئا. رستە ئاوێتەکان لەگەڵ شـــوێن کەوتووە دیارخەریەکاندا لە زمانی ئەدەبی ئێستای فارسیدا ، مۆسکۆ ، سالی ١٩٥٩

Рубинчик Ю. А. Сложное предложения с придаточными опроделительными в современом персидском Языке, М., 1959.

ب ـ ئەرێندس ئا. ك. کورتەی سینتاکسی زمانی ئەدەبی ئێستای فارسی م. ـ ل ٢٠ سالی ١٩٤١

Арендес А. К. Краткий синтаксис современного Литературного персидского Языка, М.-Л. 1941.

ج ـ رەسترگۆیێڤە ڤ. س. کورتە باسێکی رێزمانی زمانی فارسی ـ پاشکۆی فەرهەنگی فارسی ـ رووسی مۆسکۆ ، ١٩٦٠ ل ٦٥٥

Росторгуева В. С. Очерк грамматики персидского Языка (персидско-Русский словар, М., 1960 стр. 655.

د ـ شافای ئا. م. رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز لە زمانی ئەدەبی ئێستای فارسیدا (رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری) نامەو کورتەی نامەی دکتۆرا . باکۆ ، ١٩٥٣

Шафай А. М. Сложноподжиненное предложение в совр. перс. Яз. (опр. прид пред.) канд. и авт. дисс., Баку, 1953.

لقی ٣ : رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستە شوێن‌کەوتووەکانی تر لەناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا

رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەتوانێ لەگەڵ رستە شوێن‌کەوتووەکانی تریشدا بێت ، وەك شوێن‌کەوتووەکانی بەرکاری ، ئاوەڵکاری‌و هی‌تر ... هتد . ئەمەش وەك لەم نەخشەی خوارەوەدا دیارە :

نەخشەی یەکەم

رستەی سەرەکی ،

رستەی شوێن‌کەوتووی یەکەم ،

رستەی شوێن‌کەوتووی دووەم .

نەخشەی دووەم

رستەی سەرەکی ،

رستەی شوێن‌کەوتووی
بەرکاری ، وەیان هەر
شوێن‌کەوتووێکی تر

رستەی شوێنکەوتووی
دیارخەری بەئامراز

١ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری

بۆ نموونە :

ـ ئەبێ ئەوەش
بزانین ،

کە ووشەی مەلا عەرەبی
نیەو ئەو مەعنایانەی ،

کە لە عەرەبیدا بۆی
لێئەدەنەوە ،
هەمووی هەڵەیە .
(م . ئە . کوردی ، ل ١٠٠)

لە رستەی سەرەوەدا (ووشەی مەلا عەرەبی نیەو ئەو مەعنایانە هەمووی هەڵەیە) رستەیێکی بەرکاری‌یەو وەڵام لەسەر پرسیاری (چی ؟) دەداتەوە . رستەی (لە عەرەبیدا بۆی لێئەدەنەوە) شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامرازە . ووشەی (مەعنایان) دیاردەخات ، کە لە ناو رستەی بەرکاریدایەو بۆتە بەشێکیش لە بەشەکانی . ئەم حاڵەتە لە نموونەکانی خوارەوەشدا دیارە . بۆ نموونە :

شێرکۆ بە دلێری ووت ،

که ئەمسال هەرئەبێ بچینە هاوینە هەوارەکانی کوردستان ،بەڵام
نەك ئەو هاوینە هەوارانەی

که پارەکە چووین •

مامۆستا رووونیکردەوە ،

کەگشت خوێندکارەکانی پۆلیچوارەم سەرکەوتنو دەرچوون
تەنها ئەو دوو سێ خوێندکارە نەبێ ،

که زۆرکەم لە پۆلو دەرسدا
دەردەکەوتن •

٢ – رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر ڕستەی شوێنکەوتووی ئامانجی

بۆ نموونە :

رەخنەکانی ، که ترۆی لێیئەگرتی ، بەو نیازە بوو ، (که پێتبکەیێنێو بتگەیەنێتە ڕاددەیێك •

که خۆت راستو چەوت لەیەك بکەیتەوە • (ج • ف ، ل – ٥٨)

لەم رستەیەدا شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز خۆت راستو چەوت لەیەك بکەیتەوە) دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « راددەیێك » ، که بەشێکە لە بەشەکانی شوێنکەوتووی ئامانجی (پێتبکەیێنێو بتگەیەنێتە راددەیێك) • بەمەوە لەم رستە لێکدراوە شوێنکەوتووخوازەدا شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر شوێنکەوتووی ئامانجی • سەیری نموونـەکانی خوارەوەش بکەن :

شیعرەکانی شاعیری کورد حاجی قادری کۆیی بەو مەبەستە شۆرشگێڕ بوون کە میللەت هانبدات بۆ خۆرزگارکردن بەتایبەتی ئەو لاوانەی گەل ، کە خوێندەواربوون مەشخەڵی خوێندیان هەڵگرتبوو ٠

میری شۆڕش یاسای نەخویندەواری بڵاوکردەوە بە ئامانجێ ،

کە نەخوێندەواری لە وولاتدا نەهێڵێ بەتایبەتی لەناو ئەو

تیرەی میللەت ،

کە دەمێکە لەناو تاریکایی نەخوێندەواریدا

دەژین ٠

۴ - رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێنکەوتووی هۆیی

بۆ نموونە :

ئەگەر بکەونە سەر ئەم باوەڕە ، لەو تەنگەو چەڵەمەیە رزگاریان ئەبێ، کە بڵێین تاریخێکی توزێ نزیك لە بارەی چوونە کورد بۆ کوردستان دوای (٦٥٠)ی پێش میلاد بووە ،

چونکە بەڵگەکانی ئاشوری ،

کە تاریخیان بۆ پێش ئەم تاریخە ئەگەڕێتەوە ،

لەم بابەتەوە هیچ قسەیێك ناکەن ٠

لەم رستەیەشدا شوێنکەوتووی (بەڵگەکانی ئاشوری لەم بابەتەوە هیچ قسەیێك ناکەن) وەڵام لەسەر پرسیاری (بۆ چ ؟) دەداتەوە ٠ لەبەر ئەوە رستەیێکی (هۆیی)یەو شتەکە یان رووداوەکە دیاردەخات بۆ سەر ئەم رستەیەش شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز (تاریخیان بۆ پێش ئەم تاریخە ئەگەڕێتەوە) دەگەڕێتەوە ، بە هۆی کۆمەڵە ووشەکانی (بەڵگەکانی ئاشوری)،کە ناوی دیارخراوە وکەوتۆتە ناو رستەی شوێن کەوتووی هۆیی٠

خانزادی لەشکری دەمێکە لە مێژووی کورددا ناوبانگی دەرکردووە ،
چونکە زۆر دلێرانە ئەو سنورەی دەپاراست ،
کە کەوتبووە ژێر دەسەلاتی .
هەرچەند بە بەردەمیا رەتدەبوو نە سلاوێك نە بەیانی باشێکی پێش کەش ئەکرد ،
لەبەر ئەوە ئەو رۆژانەی ،
کە لە گەلی رابواردبوون ،
لا خۆش نەبوون .

٤ - رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەناماژ دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێنکەوتووی مەرجی

بۆ نموونە :.
ئەگەر ئەو کەسانە ،
کە پسپۆرن لە نەژادشناسیدا ،
بێن و بە تەواوی لە خوێن و ئەندام و جمگەو چاوو و مووی ئەمانە
کە ئەوان پێیان ئەڵێن گۆران و بە غەیری کوردیان دەرئەکەن ،
وردبینەوە سەیریان بکەن ـ وەکو کردوویانە ـ لە ڕووی یاسایێکی علمیەوە ئەو هاوارە ئەکەن ،
کە ئەمانە کوردن . (م . ئە . کوردی)

لەم رستە گەورەیەدا دوو رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری هەن (پسپۆرن لە نەژادشناسیدا ، ئەوان پێیان ئەڵێن گۆران و بە غەیری کوردیان

دەرئەکەن) دەگەڕێنەوە سەر شوێنکەوتووەکانی (ئەو کەسانە یێنو بەتەواوی لە خوێنو ئەندامو جمگەو چاوو و مووی ئەمانە ورد بینەوەو سەیریان بکەن ـ وەکو کردوویانە ـ لە رووی یاسایێکی عیلمیەوە ئەو هاوارە ئەکەن) شوێنکەوتووی مەرجیە ، کە هەردوو شوێنکەوتە دیارخەریەکانی دەگەڕێتەوە سەر • ئەم رستە شوێنکەوتووە مەرجیە لە عاستی خۆیدا دەوری رستەی سەرەکی دەبینێ بۆ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری • لە ئاخاوتنو نووسینیا ئەدەبیدا جۆرەها لەم چەشنە رستەیە هەن • بۆ نموونە شاسوار هەڵیدایەوەو ووتی ،

منیش لەگەڵتان دێم بۆ سەیران ،
ئەگەر ئێوە بچنە ئەو شوێنەی
کە چەند ساڵ لەمەوبەر چووبوونیێ
لەناو کورددا شاعیری چاك هەڵکەوتوون ، بەڵام ئێستا وونن ،
ئەگەر لە کۆنەوە مێژووی ئەدەبی ئەو شاعرانە بنوسرابایەوە،
کە ئێمە هەر بەبیستنی هەبوونیان دەزانین ،
بە وونبوویی نەدەمانەوە ،

• ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەشامراز
دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێنکەوتووی ناچارەیی

بۆ نموونە :

هەندێ جاری وا توش ئەبێ ، کە کابرایەکی لە ئاشە کۆنێکا بووە ، لە سەرچاووەیەك بووە لەبن دەوارێکا بووە ،

کەچی فکری وای دەربڕیوە کەمترنیە لە فکری ئەو کەسە ،
کە لە دەوری راپەڕینی ئەورووپادا لە سۆربۆنو
ئۆکسفۆرد فکری وەرگرتووە •
(م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٩٨)

لەم رستەیەدا ، لـەم رستە لێکدراوە شوێنکەوتووخوازەدا رسـتەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر شوێنکەوتووی (فکری وای دەربڕیوە کەمتر نیە لە فکری ئەو کەسە) ، کە رستەیێکی شوێنکە ـ وتووی ناچارەییە •

تابلۆی لاوێ کوڕێکی تەمەڵو دلڕقە ،

کەچی لای خەڵك هەر خۆشەویستە بەتایبەتی لای ئەوانەی ـ

کە یەکسەر ئاشنایەتیان لەگەڵدا هەیە •

لەناو دانیشتووەکاندا زۆرمك دەســتی بە قسەکردو ووتی ، ولآتانی ئەوروپا پێشکەوتووترو خۆشترن لە وولآتی ئێمە ،

لەگەڵ ئەوەش من ولآتی خۆمم پێ لە هەموویان

خۆشترە بەتایبەتی ئەو ناوچەیەی ،

کەلێی لەدایکبووم و مایەی شادمانیمە تامردن •

لقی ٤ : تیپەکانی ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز لە ناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

ڕستە شوێنکەوتووە دیارخەرییەکان لەناو لێکدراوە شوێنکەوتووخوازێکدا دەتوانن بە شوێن کەوتووە دیارخەرییەکانی ترەوەو بلکێن . لەناو ڕستە لێکدراوە شوێنکەتووخوازێکدا دەبێت چەند ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز بێن ، کە هەموویان دەگەڕێنەوە سەر یەك ڕستەی سەرەکیو بە جۆرەها ڕێگا بەیەکەوە دەبەسترێنەوە . دەتوانین سێ جۆرە حاڵەتی بەیەکەوە بەستنەوەی سینتاکسی ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ڕستەی سەرەکیەوە دەستنیشان بکەین :

١ ـ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر یەکێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی .

٢ ـ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی .

٣ ـ یەکێك لە ڕستە شوێنکەوتووە دیارخەرییەکان دەگەڕێتەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکیو ڕستە شوێنکەوتووە دیارخەرییەکەی دووەم دەگەڕێتەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری یەکەم . وەهەروەها ... هتد[1] .

---

(١) بەم جۆرە دەووترێت « ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری یەك بە دوای یەك هاتوو » .

١ - رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سەرەکی

ئەمانە ئەو جۆرە رستانەن لە لێکدراوە شوێنکەوتووخوازەکاندا ، کە یەك ، دوو یان چەند رستەیێکی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگرنە ناو قەوارەی خۆی ، کە هەموویان دەگەڕێنە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سەرەکی . شوێنکەوتووی دیارخەری ئەم تیپە هەمویان بەیارمەتی ئامرازی پەیوەست بەیەکەوە دەبەسترێنەوە . ئەم جۆرە تیپەی شوێنکەوتووی دیارخەری پێی‌دەوترێت شوێن یەك کەوتوو . هەر وەك لەم نەخشانەی خوارەودا دیارن .

نەخشەی یەکەم

رستەی سەرەکی ،

رستەی شوێنکەوتووی یەکەم

ئامرازی پەیوەست

رستەی شوێنکەوتووی دووەم

ئامرازی پەیوەست

رستەی شوێنکەوتووی سێیەم

.... هتد .

نەخشەی دووەم

رستەی سەرەکی ، رستەی شوێنکەوتووی یەکەم

و

رستەی شوێنکەوتووی دووەم

و ، یان ، « ، » ... هتد

رستەی شوێنکەوتووی سێیەم

... ... هتد .

نەخشەی سێیەم

رستەی سەرەکی ،

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی یەکەم

و ، یان ، « و » ، هەروەها ... هتد

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی دووەم

و ، یان ... هتد

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ئامرازی سێیەم

... ... هتد .

نەخشەی چوارەم

رستەی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی یەکەم

و ، یان ، بەڵکو ... هتد

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی دووەم

و ، وە ، « و » .. هتد

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی سێیەم

سەرەکی

رستە شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی شوێنیەککەوتوو دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی یان دەرەوەی رستەی سەرەکی . بۆ نموونە : سەرەڕای ئەمانەش ، ئەو کەسانە ،

که له کورددا پەیدابوون

و

پاشماوەکەیان بۆ ئێمە بووە بە ئەدەب

و

ئەیگێڕن بە دەستەوە

دوو جۆر بوون •

(م • ئە • کوردی ، ل ١٤٤)

خـەلقی ،

کە هەموو کوودەکن

و

بەستەزمانن ،

بابێن‌و لە (نالی) ببیەن شیعری سەلیقی
(د • نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ١٢١)

لەم هەردوو رستانەی سەرەوەدا دیارە ، کە لە رستەی یەکەمدا سێ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـەری بەئامراز هـەن ، لـە هی دووەمـدا شوێن‌کەوتووی دیارخـەری هەیە • لـە هەردووکیانیشدا شوێن‌کەوتووە دیارخەریەکان دەگەڕێنەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سـەرەکی و هەردووکیان ناوەوەین • سەرەڕای ئەوەش ئەم جۆرە رستە شوێن‌کەوتوو دیارخەریانە دەتوانن بین بە دەرەوەیی • بۆ نموونە :

بەڵام تازە چارم ناچار بوو ، دیوانی وەلی دێوانەو بێسارانی چاپ‌نەکرابوو، تاکو بەراوردیان بکەم لەگەڵ ئەو هەڵبەستانەی ،

کە گومان لێیان هەبوون هی پیرەمێرد خۆیەتی

و

بە ناوی ئەوانەوە بڵاوی کردبوونەوە •

لەم رستە گەورەیەدا رستە شوێن‌کەوتووەکانی کەوتوونەتە دەرەوەی رستەی سەرەکی •

ئامرازی گەیەنەر « کە » عادەتەن لە رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە شوێنیەك‌کەوتووەکاندا دووبارە ناکرێتەوە ، سەرەڕای ئەوەش جاری وا هەیە ، کە تێیدا دووبارە دەکرێتەوە • بۆ نموونە :

ئاهووی حەرەمی قیبلەی ئەبرۆن

کە بە دیدە ئەم شەهد لەبانە

کە

هەموو شاهدی چینن

(د • نالیو فەرهەنگی نالی ـ ٨٢)

لەگەڵ ئەم وسعەتی ئەرضە تەماشای کەنزی ثابت کەن

کە بەردی پڕ لە ئەلماسە

کە

خاکی مایەی گەوهەرە

(د • صاحبقران ، ل ـ ٤٦)

لە هەردوو رستەکانی سەرەوەدا لـە برێتی پێکەوە نووسانی رستـە شوێنکەوتووەکان بەیارمـەتی ئامرازی (و)ی پەیوەسـت دەبینین ئامرازی گەیەنەر « کـە » دووبارە بۆتەوە • ئەمـەش وا دەگەیەنێ ، کـە رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بەئامرازەکان دەتوانن لە ناو خۆیاندا بەیارمەتی ئەمرازی « ی »ی پەیوەست بەیەکەوە بلکێن • بۆ نموونە :

« هەموو رێگایەك ئەچێتەوە سەربانە » ئەمە تەواو لە پەندێك ئەچێت ،

کە لە زۆر زمانانی ئەوروپادا هەیە

و

شاعرێکی عەرەبیش کردوویە بە نیوە هۆنراوەیەك

کە ئەڵێ « كل الطرق اليك يا روما تعود »

رسته شوێنکەوتووە دیارخەریەکانی بە ئامرازی شوێن کەوتوو ئەبن بە دوو جۆر :

أ ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی شوێنیەککەوتووی گونجاو .

ب ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی شوێنیەککەوتووی نەگونجاو .

۱ ـ شوێن یەککەوتووی گونجاو :

له رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی شوێنیەککەوتووی گونجاودا راناوی ناوی دیارخراو ، کە جێگای ناوی دیارخراو دەگرنەوە لەناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا دەبێ یەك وەزیفە ببینن ، هەردووکیان دەبێ موبتەدا ، بەرکاری یەکسەر یان نایەکسەر بێ .. هتد .

راناوی ناوی دیارخراو ، کە وەزیفەی بەرکاری یەکسەر دەبینێ عادەتەن بەکار نایەت،ئاوا راناوی ناوی دیارخراو دەتوانێ ببێ بە بەرکاری نایەکسەر یان ئەوەلکار . گەر هاتوو ناوی دیارخراو لەناورستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا موبتەدا بوو یان فاعیلی شاراوە ئەوسا ناتوانرێ هیچ سنورێك دیار بخری یان دەستنیشان بکرێ لە نێوان شوێنکەوتووی یەك بە دوای یەك هاتوو شوێنکەوتووی گونجاودا ، بۆ نموونە :

شاسوار ،

که گەڕۆکێکی دونیا دیدەیە

و

زۆر جار سەری لە ناوچەی هەولێر داوە ،

ئەڵێ ، شاخو کێوەکانی ناوچەکە زۆر جوانن .

پیرەمێرد ... ئەیەویست هەستی کرێکارێك یاخود شاگردێك بیزوێنێ ، ئەو کرێکارو شاگردانە ،

که شەوو ڕۆژ شانو قۆڵیان ئەکوتا

و

ماندوو ئەبوون . (دە پیرەمێرد، ل ـ٦)

ئەم جۆرە بینایە وەك ڕستەیێکی شوێنکەوتووی دیارخەری دیارە ، کە چەند خەبەرێکی هەیەو دەگەڕێنەوە سەر موبتەدایك یان فاعیلێکی شاراوە .

لـــە گۆڤەرە ناوەندیەکانی زمـانی کـوردیدا ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخـەری بەئامرازی گونجاو ، کـە ڕاناوە نـاوە دیارخەریەکانی بەرکاری نایەکسەرن لە قسەکردندا و وەهەروەها لە نووسینی ئەدەبیدا کـەم بەرچاوو دەکەون . بۆ نموونە :

ئەم گردبوونەوەیە لە دەوری فەرهاد سەنگی مەحەکێکە ،

کەوا ناوەڕۆکو جەوهەری فەرهادی پێ تاقی ئەکرێتەوە ، نەك تەنها دیوی دەرەوەو ئازایەتی لە قولنگ وەشاندندا ،

بەڵکو

راو تەگبیرو ژیـرو بیریشی پێ هەڵەسەنگێنرێت لـــە مەیدانی دڵسۆزی خۆشەویستی دولبەرەکەیدا . (گ . بەیان ، ژ ـ ١٢ س - ١٩٧٥)

لە هەردوو شوێنکەوتووە دیارخەریە بەئامرازەکانی شوێنیەك کەوتوودا ڕاناوی ناوی دیارخراو ـ لکاو «ی ، ی » بەرکاری نایەکسەرن بەیارمەتی « پێ » . ئاواش شوێنکەوتووی دیارخەری گونجاو بێ‌ڕاناوی دیارخراو لە وەزیفەی بەرکاری نایەکسەردا کەم بەکاردەهێنرێن .

رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری گونجاو ، کە ڕاناوە ناوە دیارخراوە لکاوەکانی لە وەزیفەی ئاوەڵکاردان ـ تیپێکی زۆر کـــەم بەکارهاتوون . بۆ نموونە :

لە فۆلکلۆری کوردیدا گەلێك پۆیەمو ئیپوپیا هەیە ،

کە شەقڵە گشتی‌یەکانی داستانی جیهانی‌و داستانی فولکلۆریان تیا بەدی ئەکرێ .

و

شەقڵی تایبەتی فولکلۆرو بەرهەمی ناو کوردەوا‌یشیان تیا دیارە.

(ئەدەبی فولکلۆر ، ل ـ ٣٣)

لـــەم نموونەیەدا راناوی ناوی دیارخراو « تیـا » لە هەردوو رستە شوێن‌کەوتووە دیارخەریە گونجاوەکاندا ئاوەڵکارە .

باڵە هەر لەم شوێنانەی ،

کە لاوەکانی کوردو عەرەب کۆنگرەیان لێ ئەگرتن

و

ئیمپریالیستەکانیش تێکۆشەرانیـان لـێ شـەهید ئەکردن ،

پەیکەری قارەمانیەتی دروست‌بکرێن .

ب ـ شوێن یەك کەوتووی نەگونجاو :

لە رستە شوێن‌کەوتووە دیارخەریە شوێن یەك کەوتووە نەگونجاوەکاندا راناوی ناوی دیارخراو ، کە دەگەڕێتەوە سەر راناوی دیارخراوی رستەی سەرەکی لە هەریەکەیاندا وەزیفەی لە یەك جودا دەبینن یانی جۆرەها بەشەکانی ڕستە ، بۆ نموونە :

پیرەمێرد هیچی کەم نیە لەو شاعرە بەرزانەی وولاّتی بێگانە ،
که به سەدان پەیکەریان بۆ تاشراوە

و

له هەموو ڕێکەوتێکا یادیان ئەکەنەوە ، وەکو تۆلستۆیو
ڤکتۆر هۆگۆ و طاغور • (دە پیرەمێرد ، ل ٥)
له هەموو ڕێکەوتێکا یادیان ئەکەنەوە ، وەکو تۆلستۆیو
بەرکاری نایەکسەرە ، وە لە ڕستەی دووەمدا بەرکاری یەکسەرە •
ڤکتۆر هۆگۆو طاغور • (دە پیرەمێرد ، ل ٥)
که نەوەی نوێ ڕەفزی ئەکات

و

سەردەمیان بەسەرچووە • (بەیان ، ژ - ٢١ ، س - ١٩٧٥)

ڕاناوی ناوی دیارخراوی رستەی یەکەم بەرکاری یەکسەرە ، وە هی دووەم دیارخەرە بۆ تەمەلوك •

ڕاناوی ناوی دیارخراوی لکاو ئەتوانێ لە رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە شوێنیەك کەوتووەکانی نەگونجاودا بەدیار نەکەوێ • بۆ نموونە :

خوێندکارە سەرگەرمو کەللە ڕەقەکە ،
که تەمەلی لە پەلو پووی خستووە

و

زۆر جاریش لە دەرس کەوتووە
دەم نادەم دەمار ئەیگرتو قوتابخانەی
جێئەهێشت •

ئەتوانرێ راناوی دیارخراو نەك لە هەردوو رستەكەدا ، بەڵكو لە یەكێك لەرستە شوێن‌كەوتووە دیارخەریە نەگونجاوەكاندا بەكار بهێنرێت . بۆ نموونە :

بەلام تازە چارم ناچار بوو ، دیوانی وەلی دێوانەو بێسارانی چاپ نەكرابوو ، تا بەراوردیان بكەم لەگەڵ ئەو هەڵبەستانەی ،

كە گومان لێیان هەبوو هی پیرەمێرد خویەتی

و

بە ناوی ئەوانەوە بلاوی كردبوونەوە .

(د . پیرەمێرد ، ل - ٩٧)

لەرستەی شوێن‌كەوتووی نەگونجاوی دووەمدا بەركاری یەكسەر كەوتووە وەناوی دیارخراو تیادا وەك بەركاری یەكسەر هەستی پێدەكرێ و خۆی شاردۆتەوە لە ناو كۆتایی خەبەری رستەكەدا .

٢ - رستەی شوێن كەوتووی دیارخەری بەئامراز دەگەڕێتەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەكانی رستەی سەرەكی :

ڕستەی شوێن‌كەوتووی دیارخەری بەئامراز دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەكانی رستەی سەرەكی . لەم حالەتەدا رستەی شوێن‌كەوتووی دیارخەری یەكەم دەكەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەكی ، بەلام ئەوەكەی تر دەكەوێتە دەرەوەی .

بۆ نموونەش ئەم نەخشانەی خوارەوە بەدیاری دەخەن .

نەخشەی یەكەم

______________ ،

... ... ،

... ...

نەخشەی دووەم

رستەی ،

رستەی شوێنکەوتوو .

سەرەکی .

رستەی شوێنکەوتوو .

نەخشەی سێیەم

رستەی ،

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری

سەرەکی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری

لەزمانی کوردیدا چەشنی ئەمانە زۆرن . بۆ نموونە :

ئەو کەسەی ،

که بیەوێ لە بناوانی کوردو مێژوویان بکۆڵێتەوە

ئەبێ چاووی لەو قەومانەشی بێ

کە لە کێوەکانی کوردستان پێکەوە ژیاون ، وەکو ئاسورو

تورکمان و ئەرمەن . (م . ئە . کوردی)

ئەو هەڵبەستانەی ،

کە لێرەدا پێشکەشی دەکەم ،

تەنها بریتیە لەو شعرە پوختانەی ،

کە پیرەمێرد ووتوویەتی . (د . پیرەمێرد ،
ل ـ ١٠)

بێ سەروی رەوانم ،

کە لەبەر ئەشکی رەوانم

خەرقە بووەتە غەرقە

کەوا سەوزە لەبەرما (د . نالی و فەرهەنگی ،
نالی ، ل ـ ٥٠)

مەلا ئەحمەدی کوڕی مەلا مەحمودی پیرحەسەنی ،
که مەشهوور بووە بـە چاوومار
لای باوکی‌و لای شێخ مەعروفی نۆدێ‌و مەلاعه بدوڵلای ڕەش خوێندویەتی
که مەشهوور بووه به مەلای ڕەش‌و (شێخ الاسلام)ی
بابانەکان بوو ٠

٣ ـ ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامرازی یەك بە دوای یەك هاتوو

ئەم‌جۆره ڕسته شوێن‌کەوتووه دیارخەریه بەئامرازه ئەوەیه ، که لـه ناو ڕستەلێکدراوێکی شوێن‌کەوتووخوازدا چەند ڕستەیێکی شوێن‌کەوتووی دیارخەری به ئامرازی یەك بەدوای یەك هەن ، کـه یەکـەم ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخـەری دەگەڕێتەوه سـەر ڕستەی سـەرەکی ، وەڕسـتەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری به ئامرازی دووەم دەگەڕێته سەر ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری به ئامرازی یەکـــەم ٠ بەمـەوه ڕسته شوێن‌کەوتووه دیارخەریه بەئامرازەکان دەکەونه دوای یەکەوه ، ڕستەی یەکـەم دەکەوێته دوای ڕستەی سەرەکی ، ڕستەی دووەم دەکەوێتـه دوای ڕستەی یەکـەم ، ڕستەی سێیەم دەکەوێته دوای دووەم‌و هەروەها تا زنجیرەیێی نەپچڕاو لـه ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز دروست دەکەن ٠ هەر وەك لەم نەخشانەی خوارەوەدا دیاره :

نەخشەی یەکـەم

______________ ،

- - - - - - - - ،

- - - - - - - -

- - - - - - - - - - ٠

نەخشەی دووەم

رستەی سەرەکی

رستەی شوێنکەوتووی یەکەم

رستەی شوێنکەوتووی دووەم

نەخشەی سێیەم

رستەی سەرەکی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری یەکەم

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری
دووەم

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری سێیەم

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری
چوارەم •

••• ••• ••• ••• هتد •

هەر وەك لە نەخشەکاندا دیارە شوێنکەوتووی دیارخەری یەکەم بۆ هی دووەم دەبێتە رستەی سەرەکی و هی دووەم بۆ سێیەم دەبێتە ڕستەی سەرەکیو لەوەزیفەی ئەودا دەبێت • نموونەش لە زمانی کوردا بۆ ئیرە زۆرە هەروەك :

من لە نەتەوەی قەومێکم ،

کە لە بەرەبەیانی تاریخەوە بەم زمانە قسەئەکەن ،

کەمن قسەی پێئەکەمو

پێی‌ئەنووسم •

(م • ئە • کوردی ، ل ـ ٩)

. تەنیا ئەو شوێنە سەختانە مانەوە

کە تورکەکان دەستیان نەئەگەیشتێ وەکو ناوچەی دەرسیم ،

کە عەشرەتە ئازادی خوازەکانی (علی اللهی) تیائەژی •

لەرستەکانی سەرەوەدا ، کە رستەیەك بە دوای یەك هاتووەکان بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر (کە) بەیەکەوە لکاونو گەیشتوونەتە یەك •

لقی ٥ : جێگای رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز بەپێی رستەی سەرەکی لە ناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا

هەروەك دیارە ، رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر ووشەیێك لە ووشەکانی رستەی سەرەکی ، بۆیە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەکەوێتە دوای ئەو ووشەیە • ئەم جۆرە کەوتنە دوایەش کـار دەکاتە سەر جێگای رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز لەناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازداو جێ‌گۆڕی بەرامبــەر رستەی سەرەکی پێ‌دەکات • بـەم پێیە شوێن کەوتووی دیارخەری هەندێ جـار دەرەوەیی دەبێ‌و هەندێ جاری تریش ناوەوەیی • لەگـەڵ ئەوەش هـەر هەمان رستە شوێن‌کەوتووە دیارخەریەکە ، کە شوێنی دەرەوەیی گرتووە دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەش ، وەهی ناوەوەیش بکەوێتە دەرەوە • ئەم جێ‌گۆڕیە سەربەخۆیەی رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری شتێکی تایبەتە بە زمانی کوردیەوە ، کە لە زمانانی ئێرانیدا بەرچاوو ناکەوێت ، بۆ نموونە وەکو زمانی فارسی‌و پوشتو ..[1] هتد •

---

(١) أ ــ روبنیچك. یو. ئا. رستەی ئاوێتەکان لەگەڵ شوێن کــــەوتووە دیارخەریەکان لە زمانی ئەدەبی ئێستای فارسیدا ، مۆسکۆ ، ١٩٥٩

Рубинчик Ю. А. сложные предложения с придаточными определительними в современном персидском Языке, М, 1959.

ب ــ کالینینە ز. م. رستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز لــە زمانی ئەدەبی ئێستای پشتوودا . مۆسکۆ ، ١٩٦٦

Калинина З. М. сложноподчиненное предложение в современном Языке пушту, Москва, 1966.

بەمەوە سێ جێگا دەردەکەونو سێ کۆمەڵە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریمان بەرچاوو دەکەوێت •

١ ـ کۆمەڵەی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەرەوەیی •

٢ ـ کۆمەڵەی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری ناوەوەیی •

٣ ـ کۆمەڵەی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری سەربەخۆ •

١ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری دەرەوەیی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەی رستەی سەرەکی لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا :

ا ـ ئەگەر ناوی دیارخراو بەشی ناوی خەبەر بوو :

بۆ نموونە :

مێژووی ئەدەب زنجیرە باسکردنێکە ،

کە لە گەڵ زمانو زەمانا هاتبێت •

لەم رستەیەدا کۆمەڵە ووشەی (زنجیرە باسکردنێك) بەشی ناوی خەبەری رستەی سەرەکیە لە هەمان کاتیشدا ناوی دیارخراوە ، بۆیە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری (لەگەڵ زمانو زەمانا هاتبێت) کەوتۆتە دەرەوەی سەرەکی (مێژووی ئەدەب زنجیرە باسکردنێکە) •

ئای لەو خۆشیە ،

کە لە ناو بەفرا کەوم ئەگرتو ئەمکرد بە هەرا • (دە پیرەمێرد ، ل ـ ٢٧١)

ب ـ ئەگەر ناوی دیارخراو کەوتبووە ناو هەردوو بەشی خەبەر :

باسی ئەو شتانەی ئەکرد ،
که لەوێ دیوینی •) ج ڤێتنام ، ل ـ ٤١ (
رووداوی ئەو رۆژەی لەبیرنەچووبووەوە ،
که ئێمه پێ‌پەست بووین •
ئایا ئێمه لەم سەدەی بیستەمەدا ئەبێ بە چ چاوێك تەماشای مەلاو شعری مەلا بکەین ،
که لە دەمەدەمی سەدەی پازەهەمدا هاتوونەتە کایەوە •
(م • ئه • کوردی ، ل ـ ١٩٠)

ج ـ ئەگەر ناوی دیارخراو کەوتبووە نێوان پێشگرو فرمان :

بۆ نموونه :
گەلێ شێوەی لەو وێنەیەی هیوا ئەچێ ،
که بە منالی گیراوە • (ژ• گ •ل ـ ٢٣)

لە رستەی سەرەوەدا ناوی «وێنەی هیوا» کەوتۆتە نێوان «لەو»و«چوون» که لە عاستی خۆیدا « لێ‌چوونه »ە •
لە هیکەوە تۆپەکە بەو کورە کەوت ،
که لەوێ وەستابوو •

د ـ گەر ناوی دیارخراو کەوتبووە دوای هەموو ووشەکانی رستەی سەرەکی:

بۆ نموونه :
مەکە لۆمەی پەشێوی دڵ
که ئەمشەو پەشێواوە لەبەر پەرچەم پەشێوان •
(د • نالی‌و فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٨٠)

دوو چاوم هەیە یەکێك چاووی سەر

که بۆ ڕێگای دوور پەنای دێتەبەر •

(د • پیرەمێرد ، ل ـ ١٩٤)

٢ ـ ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامرازی ناوەوەـی

ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیـارخەری بەئامرازی ناوەوەیی هـەردەم بەدوای ناوی دیارخراوەوە دێت • بۆ نموونە :

ـــ کچەکەیان ، [کە لەگەڵ هاتنە ژوورەوەی جوامێر هەستابووە سەرپێ]، دەنگ دلێرتر لەو وەرامی دایەوە • (ژ • گ ، ل ـ ٥١) •

ـــ چەند بە سۆزە ئەی دڵەی سووتاو کزەی هاواری تۆ

دبدە ئەی ئەم هەموو ئاوە ، [کە کردووتە بە خۆ] ،

ئاوی زەڵم و تانجەڕۆ ووشکن لە چاووتا بێ‌درۆ (د • سالم ، ل ـ ٦٢)

ـــ ئەو حاکمەی ، [کە عەینی وەفابوو] حقووقی مەحضە

ئەرکی سەربری مەعدەلەتی کردو هاتە لات

لە ڕستەکانی سەرەوەدا ڕستە شوێن‌کەوتووەکانی ناو کەوان ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـــەری بەئامرازن و کەوتوونەتەوە نـاوەوەیی ڕستەی سەرەکی و یەکسەریش کەوتوونەتە دوای ناوی دیارخراو ، کە شوێن‌کەوتووەکانیان دەگەڕێنەوە سەر •

ئەگەر ناوی دیارخراو لە عاستی خۆیدا دیارخەری هەبوون ، ئەوسـا ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـــەری بەئامـراز یەکسەر دەکەوێتـــە پاش دیارخەرەکانی ناوی دیارخراوەوە ، بۆ نموونە :

ـــ ئەو قسانەی جوامێر ، [کـــەوا زۆرترین کـــەندیو هەرەسهێنانی بڕیارەکەی پیشانئەدا] ، هیوایان لە دڵی شاهۆدا ژیانەوە • (ژ • گ ، ل ـ ١٦٣)

ـــ ئەم تاقمە مومتازە ، [کەوا خاسەیی شاهن]

ئاشووبی دڵی مەملـەکەتو قەلبی سوپـاهن (د • نـالیو فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٨٤)

ـــ کۆتری (پێکاسۆ) ، [کە موژدەی هێمنی هێنا]

گوتی : مـرد بەسەرچوو ڕۆژی استعبادو اشـحاری کـورد (• بۆ کوردستان ، ل ـ ١٢)

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری هەمیسان دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی لەو حاڵەتەی ، کە پێویستبوو بە مەبەستی نووسینێکی ئەدەبی خەبەری ڕستەی سەرەکی یان ووشەیەی ، کە دەگەڕێتەوە سەر خەبەر جودا بکرێتەوە ـ بۆ نموونە :

ئەو کەسانەی، [کە ئەیانەوێ چارەی نەبوونیو کوێرەوەری و هەژاریو گیرۆدەیی خۆیان بە خواردنەوە بکەن] ، کە دێنە سەر خۆیان ، ئەبینن نەك هەر دەردەکەیان لە کۆڵ بۆتەوە ، بەڵکو سەرباریشی هاتۆتە سەر •
(ژ • گ ، ل ـ ١٢٠)

٣ ـ ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامرازی سەربەخۆ :

مەبەست بەم جۆرە ڕستە دیارخەریە ئەوەیە ، کە ڕستەکە بە سەربەستی دەتوانێ جێگۆڕی بکات : یانی جاری وا هەیە دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەی ڕستەی سەرەکی ، هەر هەمان ڕستەش دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی : وەك ئەو ڕستە شوێنکەوتووەی ، کە لە دەرەوەی ڕستەی سەرەکیە

دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی یان ئەوەی ، کە لە ناوەوەی رستەی سەرەکیە دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەی رستەی سەرەکی و هەروەها .

بۆ نموونە : دلێر لەو ژوورەدا دانیشتبوو ،

که ئەیڕوانیە سەر باخەکە .

لێرەدا رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەرامبەر رستەی سەرەکی رستەیێکی دەرەوەییە . دەتوانرێ بخرێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی بە بێ ئەوەی کار بکاتە سەر گۆڕانی واتای رستەکە ، هەر وەك لە خوارەوەدا دیارە .

— دلێر لەو ژوورەدا ، [کە ئەیڕوانیە سەرباخەکە] ، دانیشتبوو .

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەتوانێ ئەم سەربەخۆیە لە جێگۆڕیدا لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا بنوێنێ . بۆ نموونە :

ا ـ ئەگەر ناوی دیارخراو موبتەدای رستەی سەرەکی بوو :

بۆ نموونە :

مراخانیەکەشی ، [کە بە تەنیا بەناو مراخانی بوو] ، بەسەر سنگیا هەمیشە کرابووەوە . (١٠ چیرۆك ، ل ـ ٧٨)

هەمان نموونە بە شێوەی دەرەوەیی

مراخانیەکەشی بەسەر سنگیا کرابووەوە ،

که بە تەنیا بەناو مراخانی بوو .

ب ـ ئەگەر ناوی دیارخراو بەرکاری یەکسەری رستەی سەرەکی بوو :

بۆ نموونە :

مامم لە مەولەوی ئەپرسێ ، ئەم کوڕە ئەناسی ،

که لە گەڵمە . (م . ئە . کوردی ، ل ـ ص)

هەمان نموونە بە شێوەی ناوەوەیی
مامم لە مەولەوی ئەپرسێ ، ئەم کوڕە ، [کە لە گەڵمە] ، ئەناسی •
بیرەکەی ، [کە هاتبووە سەری] ، دەری نەبڕی •
هەمان نموونە بە شێوەی دەرەوەیی
بیرەکەی دەرنەبڕی ،
کە هاتبووە سەری •

ج ـ ئەگەر ناوی دیارخراو بەرکاری نایەکسەری رستەی سەرەکی بوو :

دیوانی مەولەوی بە دەسنووس جگە لەو زاتانەی ، [کە وتم یارمەتیان داوم] ، لای گەلێ کەسی تریش هەیە •

هەمان نموونە بە شێوەی دەرەوەیی

دیوانی مەولەوی بە دەسنووس ، لای گەلێ کەسی تریش هەیە جگە لەو زاتانەی ،
کە وتم یارمەتیان داوم •

د ـ ئەگەر ناوی دیارخراو ئاوەڵکاری رستەی سەرەکی بوو :

بۆ نموونە :

لە جێگایەکیدا ، [کە بە بیاجلایا دەناسرێت] ، رێگای بە سەعیدی کوڕی حاجب گرت • (د • پ ـ چ[٢] ، ل ـ ٢٢)
هەمان نموونە بە شێوەی دەرەوەیی
لە جێگایەکیدا رێگای بە سەعیدی کوڕی حاجب گرت ،
کە بە بیاجلایا دەناسرێت •

هەموو رۆژ بەیانیان زوو ئەهات و لـە پشـت مێزە شـەق و شـڕە شکاوەکەیەوە بە قنجی دائەنیشت ،

کـه لـه حەوشەکەی بەردەرکی سەرا
دانابوو . (۱۰ چیرۆك ، ل ـ ۳۸)

ئێستە ئێمە بـە سەرە قسەی ئـەو رۆژهەڵاتی نـاس‌و مێژوونووسانە ئەنووسین ،

که لەلایەن ژمارەی کوردەوە دواون . (م . ئه . کوردی ، ل ـ ٦٧)

هەمان رستەکانی سەرەوە بە شێوەی ناوەوە ـ ی

ـــ هەمـــوو رۆژ بەیانیان زوو ئەهات‌و لـــە پشت مێزە شـــەق‌و شـڕە شکاوەکەیەوە ، [کە لە حەوشەکەی بەردەرکی سەرا دانابوو] ، بـە قنجی دائەنیشـت .

ـــ ئێستە ئێمە بە سەرە قسەی ئەو رۆژهەڵاتی‌ناس‌و مێژوونووسانە ، [کە لە لایەن ژمارەی کوردەوە دواون] ئەنووسین .

هـ ـ ئەگەر رستەی سەرەکی رستەیێکی ناڕێك بوو :

بۆ نموونە :

ئەو کەسانە ، [کە ئەڵێن زمانی کوردی فارسی‌یەو تێکدراوە] ، دراساتی علمی و باســی تاریخی بەتەواوی پێچـەوانەی بیرو ڕاکەیـانە . (م . ئه . کوردی ل ـ ۲۲)

لە رستەی سەرەوەدا رستەی سەرەکی رســتەیێکی ناڕێکە ، چونکە ئەبووایە ووشەی « ئەو کەسانە » کە ناوی دیارخراوە نەکەوتایەتە پێشەوەی رستەی سەرەکی[1] ، بەڵکو ئەبوایە بکەوتایە دواوەی . هەروەك لە نموونەی خوارەوەدا دیارە کە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری ئەکاتە دەرەوەیی :

دراساتی عیلمیو باسی تاریخی بەتەواوی پێچەوانەی بیروڕای ئــەو کەسانەیە ،

که ئەڵێن زمانی کوردی فارسییەو تێکدراوە •

شەو ئەزانی بۆچی دەورو خولی رووی تۆ ئەدەم

تابزانێ من ، [که پەروانەی چراتم] ، رۆحەکەم (د • بێخود ، ل ـ ٥٦)

دەتوانرێ لــە رستە لێکـدراوێکی شوێنکەوتووخــوازدا رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازی ناوەوەیی‌و دەرەوەیی کۆبکرێنەوە • بۆ نموونە :

ـــ سەرمایەی دەستم بۆ ئەم ئیشە ٤٩٨٠ پارچە کاغەزە ، [که لە ماوەی ئەم چەند ساڵەدا لەمو لەوم پرسیوەو کۆم کردۆتەوە لەبارەی چۆنیەتی ژیانی ئەو شاعیرانەدا] ،

که من لێرەدا نووسیوومن • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٢)

ـــ ئەو خوایانە ، [که لە ئەفسانەدا باسئەکرێن] ، یا ئەو پیاوانە ، [که لە ئەفسانەکەدا ئەوترێن] ، ئەوە ئەو پادشاو پاڵەوانانەن ،

که مردوون •

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا هیچ کاتێك رستەی شوێن ـ کەوتووی دیـارخـەری ناکەوێتە پێشـەوەی رســـتەی ســەرەکی ، ئــەم خاسیەتەش لە هەندێ لەزمـانی هیندو ئورووپیشدا هەیە وەك لـــە زمانی فارسیو[1] روسیدا • لــە زمانی روسیدابەتایبەتی لە قسەی سەرزارەکی

(١) بڕوانە هامشی لاپەڕە (١١٠)ی ئەم کارە .

خەڵکی‌دا زۆرجار ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەکەوێتە پێشەوەی ڕستەی سەرەکی • بۆ نموونە :

«Которая мне понравилось, той матери уже нет»
«Какой вопрос ему ни задай. он навсякий ответит»

---

(١) ڕێزمانی زمانی روسی بەرگی دووەم ، بەشی دووەم ، مۆسکۆ ، ١٩٥٤ ل – ٢٧٨

Грамматика Русского Языка част. 2 том.2 Москва, 1954.

(٢) مکرتیچێڤە م. ئا. ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری لە زمانی ئەدەبی ئێستای رووسیدا ، لێنینگراد ، ١٩٥٣ ل – ٢٥ – نامەی دکتۆراو کورتەی نامەی دکتۆرا .

Мкртичева М.А. Определительное придаточное предложение в современном Литературном Русском Языке, Ленинград, 1953 стр.25 канд. дис.

بەشی دووەم

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز لە ناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

لقی ١ : ستروکتوری رستەی شوێنکەوتووی دیارخـەری بێئامـزار

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز جودا دەبێتەوە بە وەی ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز ،ئامرازی گەیەنەری نیەو بێئامرازە . بەراوردیبکە :

لەو کەسەی

دینی ئەتۆ نووری دڵ و ئیمانییە

ڕوو بە زولفت دامەپۆشە یەعنی کافرستانییە

(دیوانی نالیو فەرهەنگی نالی ، ل - ١١٧)

لــە هەموو پێچو کـونو قوژبنو سووچێکی ئـەو شاخە قووچانە شارەزابوو ،

کە وەکو بازن لە دێیەکەیان ئالآبون . (چ - مەم)

بەراوردیەکە پیشانمان دەدات ، کە رستەی یەکەم هەمان ستروکتوری هەیە ، کە شوێنکەوتووی بەئامراز هەیەتی : لە هەردوو نموونەکاندا ناوی دیارخراو هەیە ، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامرازیان دەگەڕێنەوە سەر ، وە هەردوو نموونەکان راناوی ناوی دیارخراویان هەیە ، نموونەکانی خوارەوەش بەئاشکرا ستروکتوری رسـتەی شوێنکـەوتووی دیارخەری بێئامراز پیشاندەدەن :

ئەو کەسەی

رۆژنامەی بڵاودەکردەوە ،

بە خۆی‌و بە رۆژنامەکەیەوە گیرا •
(تاریك‌و روون – ل ٤٠)

ئەو ئاوەی

وەك کەوسەرە ،

کلێلە نووری چاوە • (د • پیرەمێرد ، ل ٢٨٩)

لە نموونەکانی سەرەوەدا ووشەکانی « کەس ، ئاو » ناوی دیارخراون‌و رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز « رۆژنامەی بڵاودەکردەوە ، وەك کەوسەرە » دەگەڕێتەوە سەر •

ناوی دیارخراو دەتوانێ خۆی لەناو رستەی سەرەکیدا دووبارە بکاتەوە• بۆ نموونە :

هەموو کەوتنە خەباتێکی بەجۆش لە پێناوی ژیان ، ئەو ژیانەی ،
هەموو رەنجبەرو کرێکارو جووتیاران چاووەڕوانی بوون •
وردە وردە تولە رێگاکەیان دەبڕی رووەو لادێکە ئەو لادێیەی
تافی منداڵیان تێدا بردبووە سەرو هەزاران یادگاریان تێدا هەیە •

جاری واهەیە لە جیاتی یان لە وەزیفەی ناوی دیارخراو راناوی نیشانەی نزیك و دوور بۆ تاك یان کۆ بەکاردەهێنرێ • بۆ نموونە :

کێوەکانی رۆژئاوای – زیاتر ئەوانەی

بە سەرئێران‌و تورکیادایە ،

بێدارستانو بەردەلاّنن •
(م • ئە کوردی ل ـ ٦٣)

راناوی ناوی دیارخراویش دەور لە دروستکردنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەبینێ ...[1] • بۆ نموونە
ئەو منداڵەی
ئەی‌بینیت ئاوەها قنجو قیت لە بن دەستی ئەو پیرەمێردەدا دانیشتووە ،
تائێستاش کەس نازانیت کێیە ؟ !

لە نموونەی سەرەوەدا « ی »کە بە پێشگری فرمانی خەبەری رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازەوە لکاوە « بینین » راناوی ناوی دیارخراو لکاوە لە هەمان کاتیشدا بەرکاری یەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازەو نیابەتی ووشەی « منداڵ » دەکات ، کە لە ناو رستەی سەرەکیدایە • ئەم راناوی ناوی دیارخراوە پەیوەندیو پەیوەستی بە یەکەوە بەستنەوەی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازو ناوی دیارخراو بەتین دەکات ، کە بەهۆی ئیزافەتەوە بە یەکەوە لکاون •

لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی شوێن یەك کەوتوودا راناوی ناوی دیارخراوی لکاو دەتوانی ببێتە بەشێك یان جۆرەها بەش لەبەشەکانی رستەی شوێنکەوتووی بێئامراز ...[2] • بۆ نموونە :
ئێمە هەموومان بە وەبیرهاتنەوەی ئەو رووداوەی ،
پارێکە لەم کاتەدا دزەکە بەرپای‌کرد هەموو ساڵ خەڵك بیری ئەکاتەوە
دڵ تەنگو عادز بووین •

(١) بڕوانە لقی دووەم ـ بەشی یەکەمی ئەم کارە .
(٢) بڕوانە لقی سێیەمی ئەم بەشە .

بۆ ئەو کەسەی

لە پشتەوە ئەتپێکێ

لەچاووی «ئەو» ئەبێ تێبکەی پێکێ

لە رستەی یەکەمدا دوو شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز هەیە ، کە بەیارمەتی ئامرازی « و »ی پەیوەست بەیەکەوە بەستراونەتەوە . لــە هی یەکەمدا ڕاناوی ناوی دیارخراو کەوتووە ، بەڵام لە هی دووەمدا ڕاناوی ناوی دیارخراو بەرکاری یەکسەری رستەکەیە

نموونەش بۆ ئەوە زۆرن وەك :

یەکێك لەو شتانەی ،

تەرجەمەکران

و

منیش لە تەرجەمەکردنیدا بەشداربووم

ئالەکۆکی هەژاربوو .

لە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری یەکەمدا لە نموونەکەدا بەرکاری یەکسەر نادیارەو بزرە ، ناوی دیارخراو ، کە رستەی شــوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامرازی دەگەڕێتەوە سەر خۆی لەناو راناوی کەسی فرمـانی خەبەردا نواندووەو ، لە رســـتەی شوێنکەوتووی دیـارخەری بێئامرازی دووەمدا راناوی ناوی دیارخراو « ی » ، کە بە ووشەی « تەرجەمەکردن » نووساوە دیارخەری ئەم ووشەیە ، کە دەگەڕێتەوە سەری .

لە دروستکردنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز ووشەی تەناسوبیش ...[1] دەور دەگێڕێ ، کە راناوی ئیشارەتی دوور و نزیك نیشاندەدەن ، ئەم وەزیفەیە دەبینن ، هەروەها راناوی نیشانەی بارگرانی

---

(١) بڕوانە بەشی سێیەمی ئەم کارە .

دوور نیشاندەر ، « ئەو ... ە »و نزیك نیشاندەر « ئەم .... ە »و ئامرازی ناسراو « ەکە » .

١ - ڕاناوی نیشانەی بارگران لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا لە دروستکردنی ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز

بۆ نموونە :

نەیانتوانی ئەو شتانەی ، لەو سەردەمە ونبوون ، بدۆزنەوە .

ئەو کتێبەی ، ئێستە لەبەر دەستایە ، کردو کۆشی گەلێ سالە . (م . ئە . کوردی ، ل - ١٢)

ئەم کارەی ، ئێستا لەبەر دەستایە ، جێبەجێ کردنی خزمەتێکی گەورە دەبەخشێ .

لە رستەکانی سەرەوەدا راناوی نیشانەی بارگران « ئەو ... ە » ، « ئەم ... ە » ، کە بۆ دوورو نزیك نیشاندان بەکاردێن وەزیفەی ووشەی تەناسوبی دەبینن لە ناو لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا لەگەڵ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز . لەگەڵ ئەم ڕاناوە نیشاندەرانەش ئامرازەکانی « لە ، بە » ، کە پیانەوە دەلکێن بەکاردەهێنرێن . بۆ نموونە :

بەو دەرگایەیی ، ئەیڕوانییە سالۆنە تاریك‌و نووکەکە ، چەند دلۆپ خوێنێکی تری دی . (١٠ چیرۆك - ل ٩٣)

زاراوە یەکێکە لەو گیرو گرفتانەی ، تووشمان هاتوون . (برایەتی ، ژ ٦ ، س - ١٩٧٠)

لە نموونەکانی سەرەوەدا « بە ، لە » بە ڕاناوی نیشانەی بارگران « ئەو ... ە » « ئەو ... ە » لکاون .

٢ ـ ئامرازی ناسراو « ەکە » لە وەزیفەی ووشـەی تەناسوبیدا لـە دروسـتکردنی رسـتەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز .

لەم دیالێکتانەدا ئامرازی ناسراو « ەکە » وەزیفەی ووشەی تەناسوبی دەبینێ لەدروستکردنی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز • بۆ نموونە :

— حاکمە بێگانەکەی ، دوای شەڕی گەورە هاتە وولآت ، رووی کردە کاباێزی ماندوو و برسی • (چ • مەم ، ل ـ ٦٨) •

لە نموونەی سەرەوەدا ئامرازی ناسراو « ەکە » وەکو عادەت بە ناوی دیارخراوەوە لکاوە ، کە لێرەدا ووشەی « بێگانە »یە وەزیفەی ووشەی تەناسوبی دەبینێ لـە رستەی لێکـدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا لەگـەڵ شوێن‌کەوتووی دیارخەری •

لە رستەکەدا دیـارە ، کە ئامرازی ناسراو لە وەزیفەی تەناسـوبیدا بە ناوی دیارخراوەوە دەلکێت ، بەلآم گەر ناوی دیارخراو لە عاستی خۆیدا دیارخەری هەبوو ، ئامرازی ناوبراو بە ووشە دیارخەریەکەوە دەلکێت •

بۆ نموونە :

— دڵۆپە ئاوەکەی ، لـە دەنووکی باڵندەکەوە رژایە ناو غونچـە گوڵـە پووچەکە ، بووە مایەی بووژاندنەوەی •

گـەر ناوی دیارخراو یان ووشە دیارخەریەکەی کۆتایی بـە پیتێکی بزوێن ، وەك : « ۆ ، ێ ، ا » هاتبوو لە کاتی لکاندنی ئامرازی « ەکە » لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا بە ناوی دیارخراوەوە یان بە کۆمەڵەی ناوی دیارخراوەوە پیتی « ە »ی ئامرازی « ەکە » دەکەوێت یان پیتی « ی »ی بزوێن دەکەوێتە نێوان ووشەکەو ئامرازەکەوە • بۆ نموونە :

ـــ سۆزان ووتی ، کیلۆ هەرمێکەی ، باوکم بۆی هێنابووم ، دلی هەموو هاورێکانم پێ خۆش کرد •

ـــ سۆزان ووتی ، کیلۆ هەرمێیکەی ، باوکم بۆی هێنابووم ، دلی هەموو هاورێکانم پێ خۆش کرد •

ـــ هەموو سالْ یادی سەردەریاکەی ، پێیدەلێن دەریای رەش ، بە خۆشی دەکردەوە •

ـــ هەمووسالْ یادی سەر دەریاکەی ، پێیدەلێن دەریای رەش، بە خۆشی دەکردەوە •

ـــ پەمۆکەی ، لە دەرمانخانەکەدا دەفرۆشرێت ، لە میکرۆبی هەموو نەخۆشییەك پاککراوەتەوە •

ـــ پەمۆیەکەی ، لە دەرمانخاکاندا دەفرۆشرێت ، لە میکرۆبی هەموو نەخۆشییك پاککراوەتەوە •

گەر ناوی دیارخراو یان ووشە دیارخراوەکەشی بە پیتی (ی) کۆتاییهاتبوو هەر ئەبێ (ی) نەبزوێن بکەوێتە نێوان ئامرازو ناوی دیارخراو ، بۆ نموونە :

کانییەکەی دەمێکە لە حەوشی مالەوەمان دروستکراوە ، دیمەنێکی جوانی بەخشیوە •

ـــ بەیانییەکەی ، ئێمە هەموومان تێدا زوو لە خەو هەلساین ، بەیانێك بوو پڕ لە خۆشیو شادی •

گەر ئامرازی کۆ «ان» کەوتە سەر ئامرازی «ەکە»لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا پیتی « ە »ی ئامرازی « ەکە »ی دووەم دەکەوێتو فۆرمی (ەکان) دروستدەکات • بۆ نموونە :

— خانووەکانی ، بە زبارە دروستکراون ، مایەی سەربڵندی میللەتە لـە نیشتمان پەروەرێتیدا •

— قوتابخانەکانی ، خـەڵکی نەخوێندەواری تێدا فێری خوێندەواری دەکرێت ، وەك ئەستێرەییێکی گـەش لـە نێو قوتابخانەکانی تردا دەدرەوشێنەوە •

٣ ـ راناوی ناوی لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا لە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازدا

مەبەست لە راناوی ئەو راناوە ئیشارەتانەن ، کە وەك ناوو راناو لەناو رستەدا دەوردەبینن • جا ئەم جۆرە راناوە ناویانە دەتوانێ وەك ووشەی تەناسوبی دەرکەون لە دروستبوونی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا •

بۆ نموونە :

— ئەوانەی ، پەیوەندیان بـەو شتانەوە هـەیە ، جێو شوێنیان دیـارە • (ژ • گ ، ل ـ ١١٨)

— هەندێ کەس خواردنەوە بە سەرچاوەیەکی خۆشیو کامەرانی دائەنێن بۆ ئەوانەی ، هەمـوو دەروویەکی تری خۆشیو کامـەرانی دنیایان لێداخراوە • (ژ • گ ، ل ـ ١١٩)

لە هەردوو نموونەکانی سەرەوەدا راناوی ناوی ووشەی « ئەوانە »ەیە• راناوی ناوی رستەی یەکەم دیارخەری تەمەلوك نیشاندەرە، بەڵام لە نموونەی دووەمدا بەرکاری نایەکسەری رستەی سەرەکیە • بەم پێیە راناوی ناوی دەتوانێ ببێتە جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستەی سەرەکی ••• (١)

راناوی ناوی دەتوانێ ئامرازی « لە » بەخۆیەوە بلکێنێ • بۆ نموونە :

— کەکاتی تاقیکردنەوەی سەری سـاڵی قوتـابیان نزیكبۆوە ، هەندێ لەوانەی ، لەوێدابوونو نەیاندەخوێند ، ترسیان لێنیشت •

---

(١) بڕوانە بەشی سێیەمی ئەم کارە •

لقی ٢ : ڕێگای گەیاندنی ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز بە ڕستەی سەرەکی لەناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

لەدیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا ڕێگای گەیاندنی شوێنکە ـ وتووی دیارخەری بێئامراز بە رستەی سەرەکیەوە ئیزافەتو ڕاناوی ناوی دیارخراون • دەوری ئیزافەت بە ئاشکرا دیارە ، لەو کاتەی ، کە ڕاناویْ ناوی دیارخراو نیەو بزرە....[1] • هەروەها دەوری ڕاناوی ناوی دیارخراویش بە ئاشکرا دیارە لەو کاتەی ئیزافەت دیار نیەو بزرە ..[2] • بۆ نموونە :

— دەرچوونی قوتابیان ئەورۆژەیە،ساتەکانی یەکە یەکە بخرێتە پێش‌چاوو•

لە ڕستەی سەرەوەدا ئیزافەت نیە بۆیە ڕاناوی ناوی دیارخراوی لکاو « ی » ، کەبە وشەی « ساتەکان »ەوە لکاوە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز بە ڕستەی سەرەکیەوە دەلکێنێو لە هەمان کاتیشدا بەرکاری نایەکسەری ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە •

— لە پڕ ڕێبوار هەڵسایە سەرپێو ووتی ، بۆ ماسی گرتن با بڕۆینە ئەو ڕووبارە ، جاران ماسی زۆرمان تێدادەگرتن •

— سەرێك بدەن لەو ڕەزە ، باوکم پارێکە میوەیێکی زۆری لێوەهێنا •

---

(١) بڕوانە لاپەڕە (١٤١ ، ١٤٢ ، ١٤٣)ی ئەم کارە .
(٢) بڕوانە لاپەڕە (١٣٦ و ١٣٧)ی ئەم کارە .

— هەموویان هاواریان ئەکردو دەیانپرسی ، ئەو گەرمایە ناخۆشە چییە ، رووی کردۆتە ولاتەکەمان •

لە رستەی سێیەمدا راناوی ناوی دیارخراوی « ی » لکاو بە بەشی ناوی فرمانی بارگران « روولێکردن » رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرواز بەرستەی سەرکیەوە دەلکێنێ ، و لە هەمان کاتیشدا فاعیلی نادیاری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە •

١ - دەوری ئیزافەت لە گەیاندنی رستەی شوێن کەوتووی دیارخـــەری بێئامراز بـــە رســـــــتەی ســـەرەکی

ئیزافەت: ئەو مەرفێمەیە، کە دیارخەر بە ووشەی دیارخراوەوە دەلکێنێ• لەدیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا ئیزافەت یەك فۆرمی هەیە « ی » بۆ نێرو بۆ مێ لە تاك و کۆدا ، بەلام لـە دیالێکتەکانی ســــەرووی زمانی کوردیدا جۆرەها فۆرم بەکاردەهێنرێ بۆ تاك و بۆ کۆ ؛ بۆ نێرو مێش[1] •

---

(١) أ - کوردۆیێف ك. ك. رێزمانی زمـــانی کوردی بەراورد . نامـــەی دکتوراو کورتەی نامەی دکتۆرا . مۆسکۆ ، ١٩٧١

Курдоев К. К. Сравнительная Грамматика Курдского Языка (док. дис. и Авт.) М., 1971.

ب - زمانی کوردەکانی یەکیەتی ســـــــــۆڤیەت ، مۆســـکۆ ، ١٩٧٢ (بەکاییف ج.خ) •

Бакаев Г. Х. Язык Курдов СССР Москва, 1973.

ج - تسوکرمان ی. ی. لێکۆلینەوەیێکی رێزمانی کوردی ، مۆســکۆ ، ساڵی ١٩٦٢

Цукерман И. И. Очерск Курдской грамматики, М., 1962.

د - د. ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم حالەتەکانی جنس و بینای بەرکار لـە زازادا ، بەغدا ، ١٩٧٧

وەزیفەی ئیزافەت لە رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا لەگەڵ شوێنکەوتووی دیارخەری لە سەر ئەوە وەستاوە، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەیەنێتە رستەی سەرەکی •

هەرکە قسە لەسەر دەوری ئیزافەت دەکرێت ، کە رێگایەکە بۆ گەیاندنی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازو بەئامراز بە رستەی سەرەکی • ئەبێ قسە لەسەر ئەوە نەکرێت ، کە ئیزافەت بە زۆری دەردەکەوێتو بەکاردەهێنرێت ، بەڵکو ئەبێ قسە لەسەر ئەوەش بکرێ ، کە ئیزافەت دەرناکەوێتو بەکار هێنانی رێك ناکەوێت •

١ ـ ئیزافەت ، لەم حاڵەتانەی خوارەوە بەکاردەهێنرێ :

١ ـ لەو حاڵەتەی ، کە راناوی نیشانەی ناوی بوو « ئەمە ـ ئەمانە ، ئەوە ئەوانە » بۆ نموونە :

— مامۆستاکەمان زەردەخەنەیێکی کردو گوتی ، ئەوانەی ، لە کارەبائیش ئەکەن ، خۆیان کارەبایان نیە • (ج ڤێتنامی ، ل ـ ١٣٢)

— تیپە جیۆلۆجیەکە وردە وردە بەرزبوونەوە تا گەیشتنە سەر تۆپەی چیاکە ، لەوێدا چەند شوێنەوارێکیان دی • یەکێ لەوان ووتی ، ئەوەی، پێش ئێمە هاتووە بۆ ئێرە ، هیچی دەستنەکەوتووەو نەدۆزیوەتەوە •

٢ ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو ئامرازی ناسراوی « ەکە »ی پێوە لکابێ بۆ نموونە :

— فیلمەکەی ، بۆی چووین ، فلمێك بوو لە بارەی ژیانی بووداوە • (ج • ڤێتنامی ، ل ٥٨)

— رووبارەکەی ، بەخوڕ دەهاتە خوارەوە ، ناوی رووباری بەرازگر بوو •

— کتێبەکەی ، دلاوەر بۆی هێنام ، سەبارەت ئەحمەدی خانی بوو •

٣ ـ لەو حاڵەتەی ، کە راناوی ناوی دیارخراو نەبوو :

بۆ نموونە :

ــ سـەبارەت بەو دەردو پەژارەیەی ، دەسـاڵ کردبووم بە گەرووی کاڵیدا ، بە هەقم ئەزانی •

لەم رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازەدا راناوی ناوی دیارخراو نیە لەبەرئەوە ئیزافەت ، کە بە ووشەی پەژارەوە لکاوە ، بەکارهاتووە ، و ناوی دیارخـراو بـە کۆتایی خەبەری رستەی شوێنکـەوتووی دیارخـەری بێئامراز وەك بەرکاری یەکسەر دیارە •

ب ـ ئیزافەت ، لەم حاڵەتانەی خوارەوە بەکارناهێنرێت :

١ ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو بەشی ناوی خەبەری رستە بوو :

ــ بۆ نموونە :

بەهار ئەو کاتە خۆشەیە ، خەڵکی تێدا کامەرانبێ •

ــ کامەرانی ئەو ساتەیە ، زۆربەی خەڵك بەدواوەیەتی •

ــ نەخوێندەواری ئەو رۆژە رەشەیە ، رێگای رووناك تاریك دەکاتەوە •

٢ ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو راناوی لکاوی « ش »ی بەسەرەوە بوو

بۆ نموونە :

ــ ئەو کەسەش ، باوەڕی بەسەرکەوتن بێ ، ئەبێ هێزە پۆلاینیەکەی بخاتەکار • (م ئە • کوردی ، ل ـ ١١)

ــ ئەو دەردەش ، بەسەر مندا هاتووە ، خوایە بەسەر کەس نەیەت •

٣ ـ لەو حاڵەتەی ، کە فرمانی خەبەری سەرەکی ووشەی « چی‌یە » بوو :

بۆ نموونە :

— ئەو جوداوازی پەرستە چی‌یە ، لە نێو ئێمەدا بڵاوبۆتەوە •

— ئەو پرسیارە زەحمەتانە چین ، لە تاقیکردنەوەی سەری ساڵدا بۆ قوتابیەکان هاتوون •

٢ ـ دەوری راناوی ناوی دیارخراو لە گەیاندنی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز بە رستەی سەرەکی

راناوی ناوی دیارخراو هەمیسان دەتوانێ نیابەتی ناوی دیارخراو بکات ، کە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری پێ‌دەگەڕێتەوە سەر لەم شوێن‌کەوتووە دیارخەریەدا ناوی دیارخراو.خۆی دەتوانێ دووبارە بێتەوە لەناو رستەی شوێن‌کەوتوودا • بۆ نموونە :

— بالە پێش هەموو شتێکا سەرنجێ بدەینە ئەو رێگایەی ، بە لای تۆوە رێگەی هەرەراستو چاکو ئاسانە • (ژ • گ ـ ١٦٣)

لە رستەی سەرەوەدا ووشەی « رێگە » ناوی دیارخراوە ، کە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازی دەگەڕێتەوە سەرو بەرکاری یەکسەری رستەی سەرەکیە ، بەڵام لەناو رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازدا دووبارە بۆتەوەو بۆتە موبتەدای رستەکەش •

بەو پێیە راناوی ناوی دیارخراو لەناو رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازیشدا دەتوانێ ببێتە جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستەکەوە، بەمەوە دەتوانێ ببێتە موبتەدا ، بەکاری یەکسەرو نایەکسەر و ئاوەڵکارو دیارخەر •

١ ـ راناوی ناوی دیارخراو فاعیلی نادیاره لەناو رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازدا :

بۆ نموونە :

ئاڵۆزی ئێستەو تاریکی دوارۆژ ئەیانگێڕامەوە بۆ ڕابردوو ••• ئەو ڕابردووەی ، زیاتر دەردی گران ئەکردم • (ژ • گ ، ل ـ ١٤٢)

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراو «ی» ، کە بە بەرکاری یەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری ووشە « دەرد » لکاوە • موبتەدای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە ، بۆ نموونە :

ـــ هەموو ساڵ مانگێك لەو گوندەی ، دلی دەگە شاندەوە ، نیشتەجێ دەبوو •

ـــ جارجار بەرەو ژوور دەکەوتە ڕێ تا دەگەیشتە تۆپکەی ئەو چیایەی ، بە هاوینان بەفری بە خەڵك دەبەخشی •

٢ ـ راناوی ناوی دیارخراو بەرکاری یەکسەری رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازە :

بۆ نموونە :

ـــ ئەو کردەوەیەی من نەبووەمایەی دووقاتبوونی ئەو ئەزیەتەی ، ئەی چێژی لە کاتی بەکارهێنانی ئەرکەکانی سەرشانتا• (ج•فێتنامی،لـ١٠٩)

لەم رستەیەدا راناوی ناوی دیارخراو « ی » کە بە ئامرازی دروست ـ کردنی کاتی ئێستا لکاوە لـە فرمانی « چێشـتن »دا بەرکاری یەکسـەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە •

ـــ کابایز ، چاووەکانی راهاتبوون لە تەماشاکردنی ئەو دیمەنەی ، رۆژی هەزار جار دەیبینی •

ـــ منداڵەکە لەتەك باوکیـا خەریکی هەڵپەڕینوچەپلەرێزان بوو بۆ ئـەو ئوتومبێلۆکەی تۆ دەیکڕی •

٣ ـ راناوی ناوی دیارخراوی لکاو بەرکاری نایەکسەری رستەی شـوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازە :

بۆ نموونە :

ـ ... ئەو ووشانەی ، پێیان دەگوترێ ناوی ماددە « اسم المادة » ، بـە گوێرەی ماددەی مادیەتیان دەکرێن بە سێ بەشی لەیەکەی جودا •
(گ • ک • ب[1] ، بەش[1])

لەرستەی سەرەوەدا راناوی ناوی دیارخراو « یان » کە بە ئامرازی « پێ » لکاوە ، بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە •

ـ رۆژنارۆژێك رێی دەکەوتە لای ئـەو رۆژنامە فرۆشەی ، جـارجـار رۆژنامەو گۆڤاری لە لایەوە بۆ دەهات •

ـ دەستی خوێندکارە کەشی گرتو بردیە لای ئەو مامۆستایەی ، دەرسی لەلای دەخوێند •

٤ ـ راناوی ناوی دیارخراو ئاوەڵکاری رستەی شوێن کەوتووی دیارخـەری بێئامرازە :

بۆ نموونە :

دەستی درێژکرد بۆ هەموو ئەو خانووە دوو نهۆمیانەی ، ئـەو منالآنە تێدا ئەژیان • (١٠ چیرۆك ، ل ـ ٩)

راناوی ناوی دیارخراو « تێدا » ئاوەڵکاری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازە •

ـ کابایز ئەو هەموو کونانەی ، جانەوەرو زیندەوەری بە زیانی لێوە دێنە دەر قایمو توند گرتن •

کتێبێکی چاکی مـەلا مەزبوورە کەوتە ئـەو کونەی ، هـەوای تێدا دەخولایەوە •

م ـ راناوی ناوی دیارخراو دیارخەرە بۆ تەمملوك لە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز :

بۆ نموونە :

ــ لە سەرێکی ترێشەوە ئەوانەی ، بە بەرزبوونەوەو رێزگرتن لەوەوە چاویان بەرایی نەئەدا ببینن ، هەموو جۆرە تەلەکەبازێکیان لەگەڵا ئەکرد •

(داماوی موکریانی ، ل ـ ١٠)

لە رستەی سەرەوەدا راناوی ناوی دیارخراو « یان » ، کە بە ووشەی « چاوو »ەوە لکاوە • دیارخەری رستەکەیە ، وەك بڵێین ، چاووی ئەوان = چاوویان •

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا حاڵەتێکی کەمیش هەیە ، کە لە شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازدا راناوی دیارخراو بەکارنایەت •

راناوی ناوی دیارخراو لەم حاڵەتانەی خوارەوە بەکار ناهێنرێت

١ ـ لەو حاڵەتەی ، کە رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز تەنها لە موبتەداو فرمانی خەبەر پێکهاتبێ :

ــ ئەو کردەوەی ، کردت ، هیچی لێنەوەشایەوە ، ئەوە نەبێ ، کە تووشی سەر ئێشەی کردی • (ج ڤیتنامی ، ل ـ ١٠٠)

لەم رستەیەدا رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز پێکهاتووە لەموبتەدا ، کە بریتییە لە راناوی لکاوی کەسی دووەمی تاك (ت)و هەروەها لەخەبەر ، کە فۆرمی فرمانی کاتی رابردووە (کرد) لەچاووکی کردنـەوە هاتووە •

ئەی ئەو کەسەی ، بێدینە ، تۆ وەرە من ببینە

کاری خوا چەند شیرینە لەخواوەیە من جوانم (د • زیورەر ، ل ـ ١١٠)

٢ ـ لەو حالەتەی ، کە فرمانی خەبەری رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز پێکهاتبوو لە فۆرمی فرمانی « هەبوون » یان « نەبوون » .

بۆ نموونە :

ـــ دەبێ گرنگی بدرێ بەو یاسایانەی ، لەناو زمانی کوردیدا هەیە .

(هەندێ بیروباوەڕی هەڵە ، ل ـ ١٠٣)

لە رستەی سەرەوەشدا فرمانی خەبەری رستەی شوێنکەوتوو برێتییە لە فۆرمی « هەیە » کەلە چاوگی (هەبوون)ەوە هاتووە .

نابێ دڵی خۆت تەنگ کەیت بۆ ئەو شتانەی ، لەلای ئێمەدا نییە .

٣ ـ لەو حالەتەی ، کە بەشە سەرەکیەکانو بەشە ناسەرەکیەکانی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز لەناو رستەکەدا بەشی نادیاربوونو خۆیان لەناو فرمانی خەبەری رستەکەدا نواندبوو .

بۆ نموونە :

ـــ بە باوەڕی ئەو ، ئەو چاپەمەنیانەی ، بە کرمانجی ژوورو لە سوریەو لە ساڵانی یەکەمی شەڕی جیهانی لە ئەستەمبوڵ دەرچوون ، سەر بە گرووپی یەکەمن .

(چەند بیروباوەڕێکی هەڵە ، ل ـ ٨٠)

لە رستەی سەرەوەدا ناوی دیارخراو فاعیلی نادیارەو خۆی لەناو کۆتایی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز نواندوە ، کە فرمانی « چوون »ە .

لقی ٣ : تیپەکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز لە ناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازێك لەگەڵ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازدا دەتوانێ لەگەڵ رستە شوێنکەوتووە دیارخەریەکانی تردا بلکێت •

بەپێی یاسای پێکەوەلکانی، رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز بە رستەی سەرەکیەوە لەناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا پێکەوەلکانی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز هەیە :

١ - رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سەرەکی •

٢ - رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستەی سەرەکی •

١ - رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سەرەکی

لێرەدا چەند رستەیێکی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێنەوە سەر بەشێك لە بەشەکانی رستەی سەرەکی • بەم جۆرە رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازانە دەوترێ شوێن یەك کەوتوو • ئەمەش لەسەر شێوەی نەخشەکانی خوارەوە پیشان دەدەین ...[1] ، بۆ نموونە :

---

(١) بڕوانە نەخشەکانی لاپەڕە (٩٧ ، ٩٨)ی ئەم کارە .

لەژێر گلۆپی جەمسەری ئەو گەڕەکەی ،

پەیتا پەیتا خۆلی مردووی ئەکرا بەسەریا

و

بە دەیان خۆری تیا ئاوا ئەکرا ،

وردیلکان هەلتروو شکابوون • (لەگەرووی مەرگەوە ، لـ٦٣)

لـەم رستەیەدا دوو رستـەی شوێنکەوتووی دیارخـەری بێئامراز دەگەڕێنەوە سەر رستەی سەرەکی • ئەم دوو رستانەش بەیارمەتی ئامرازی پەیوەست « و » پێکەوەنووساون • هەردووکیشیان بەیارمەتی ئیزافەتی « ی »و راناوی ناوی دیارخراو « ی » لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی یەکەمدا ، کە دیارخەرە ، وە بەیارمەتی راناوی دیارخراوی «تێدا» لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی دووەمدا ، کە ئاوەلکارە بەرستەی سەرەکیەوە لکاون• بە هەردوو رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازەکە ئەووترێن ، شوێن یەك کەوتوو ، چونکە هەردووکیان دەگەڕێنەوە سەر ووشەیێك لەناو رستەی سەرەکیدا ، کە ووشەی « گەڕەك »ە • لە هەمان کاتیشدا پێیان دەووترێ نەگونجاو ، چونکە لـە ناویاندا رانـاوی ناوی دیارخراو دەبنـە بەشی لێكجـودا لە بەشەکانی رسـتەی شوێنکـەوتووی دیارخەری بێئامرازدا •

ئەم رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازە شوێن یەك کەوتووە رستەیێکی ناوەوەیە بەرامبەر رستەی سەرەکی • هەرۆەها ئەم جۆرە رستانەش دەتوانێ بکەونە دەرەوەی رستەی سەرەکی • بۆ نموونە :

— دەمەو نیوەرۆ بوو بە کارێك لامدایە دووکانەکەی حاجی بازرگان ، ئەو حاجیەی کە

به مانگ زەردەخەنە توخنی لیوەکانی نەئەکەوت

و

رووخۆشی لە چارەیا تۆرابوو •

رستەی سەرەوە رستەیێکی شوێن یەك کەوتووە ، لە هەمان کاتیشدا رستەیێکی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازی گونجاوە ، چونکە تیائدا راناوی ناوی دیارخراو یەك وەزیفە دەبینن • لە هەردوو رستەکەدا ، کە دیارخەرن • ئەم جۆرە رستە شوێن کەوتووە دیارخەریە بێ ئامرازە گونجاوە بە یارمەتی ئامرازی پەیوەست « و »ەوە بە یەکەوە نووساون •

لە رستە شوێن کەوتووە دیارخەریە بێ ئامرازە شوێن یەك کەوتووەکانی سەرەوەدا دیارە ، کە راناوی ناوی دیارخراو دەورێکی گرنگی تەواو دەبینێ لە گەیاندنی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامراز بە رستەی سەرەکی•

راناوی ناوی دیارخراو دەتوانێ ببێتە جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستە شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازو یان بە بەشێك کە هی دووەم ـ مەبەستمان رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری نەگونجاوە ، وە لە هی دووەمدا مەبەستمان هی گونجاوە ـ •

ا ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازی گونجاو :

لێرەدا راناوە ناوە دیارخراوەکان دەبنە بەشی گونجاو لە بەشەکانی رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازدا • بۆ نموونە :

وریا بە ئەو کەسەی ،

ناوێکی باشی نیە

و

ناوبانگی بەدناوی هەیە ،

دوستایەتی لەگەڵدا مەکە •

(م • ئە • کوردی ، ل ـ ٦٤٨)

لە رستەی سەرەوەدا شوێنکەوتووی دیارخەری گونجاو دیارە، کەلە هەردووکیاندا هەردوو راناوە ناوە دیارخراوەکان « ی ، ی » کە بە وشەکانی « باش ، ناو»ەوە لکاون ، دیارخەرن بۆ تەمەلوك ، وە ووشەی کەس دیار دەخەن .

هەتا ئەوانیش ئەیانزانی ، کە ئەو قوتابخانەی ،

منداڵانی لادێکەی لێدە-
خوێنن
و
جووتیارانی لێ فێرە
خوێندنو نووسین
دەکرێن
جێگایێکی پیرۆزو بەرزە .

لە هەردوو رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە گونجاوەکەی سەرەوەدا ، ووشەکانی راناوە ناوە دیارخەریەکانی (ی ، ی) لە لەفۆڕمی (یلێ ، یێ) ، کە بە ووشەکانی (لادێکە ، جووتیاران) لکاون بەرکاری نایەکسەری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازن . ئەم رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازە گونجاوە دەکەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی ، وە دەشتوانن بکەونە دەرەوەی رستەی سەرەکی . بۆ نموونە :

دەستە دەستە خەڵك دەکەوتنە رێ بەرەو ئەو تۆپکە هاوینەهەوارەی ،

ژمارەیێکیزۆر لە قوتابیانی زانکۆی بەغدای لەسەربوون
و
کۆمەڵ کۆمەڵ چادری جوانیان لەسەر هەڵدابوون .

لەرستەکەی سەرەوەدا ووشەکانی « لەسەر ، لەسەر » ، کە ئاوەلکاری شوێنن ، راناوی ناوی دیارخراونو دەگەڕێنەوە ســەر ووشەی « توپکە هاوینەهەوار » ، کە ناوی دیارخراوە • ئەم رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازە کەوتۆتە دەرەوەی رستەی سەرەکی •

ب ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی نەگونجاو :

لەم تیپەدا راناوە ناوە دیارخراوەکان دەبنە جۆرەها بەش لە بەشەکانی لێکجودای رستەی شوێنکەوتووی دیارخــەری بێئامراز • رانلوی نــاوی دیارخراو دەتوانێ ببێتە فاعیلی نادیاری رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی لێك جودای یەکەم‌وە لە هی دووەمدا دەبێتە بەرکاری یەکسەری یان نایەکسەری وەیان ئاوەلکار یان دیارخەر ••• هەروەها • بۆ نموونە :

تیپە گەڕۆکەکە گەیشتنە سەر ئەو دەریایەی ،

نەوتێکی زۆری لێ دەر دەهێنرا

و

شەمالێکی خۆشیشی لە ئێوارانەدا دەبەخشی •

لەم رستەیەدا ، راناوی ناوی دیارخراو « ی‌لێ » ، « ی » لە هەردوو رستەی شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامرازەکە وەزیفەی لێکجوداو نەگونجاو دەبینن وەك ، لە هی یەکەم ئاوەلکاری شوێنە ، بەڵام لە هی دووەم فاعیلە • بەمە رستەیەکی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی نەگونجاوە •

رســتە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێئامــرازە نەگونجاوەکان دەتوانێ دووجێگا وەرگرن بەرامبەر بە رستەی سەرەکی • دەتوانن بکەونە دەرەوەی یان ناوەوەی رستەی سەرەکی • بۆ نموونە :

ئەوسا رادیۆکەیان لا بوبو بەدوا رۆژە پڕ لە کامەرانیەکەی ،

هەموویان شەوو رۆژ خەویان پێوە دیوە

و

هەمیشە لە بیرو هۆشیانا سروەتی نەبووە •

راناوی ناوی دیارخراوی « پێوە » لە رستەی شوێنکەوتووی یەکەمدا بەرکاری یەکسەرە ، و راناوی ناوی دیارخراوی « ی » لکاوە بە ووشەی « سروەت » لە شوێنکەوتووی دیارخەری دووەمدا موبتەدایە • ئەم رستە شوێنکەوتووە دیارخەریە بێ ئامرازە نەگونجاوە دەکەوێتە دەرەوەی رستەی سەرەکی •

مومکین نیە ئەو گەلانەی ،

لە جێگەی جیا جیا ژیابن

و

رووداوی لەیەکدی جیا کاری تێ کردبن

لە ئەنجامی هەزاران سالی ئەو جیاوازیە ، هەر وەك یەك بن •

(گ • ك • ب[1] بەشی[1] ، ل ـ ٤٤)

راناوی ناوی دیارخراو لە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری یەکەمدا نیابەتی ناوی دیارخراو لە ناو کۆتایی فرمانی خەبەری رستەی شوێنکەوتودا هەستی پێدەکرێ ، وە راناوی ناوی دیارخراو نیە ، بەلاّم لە شوێنکەوتووی دووەمدا راناوی ناوی دیارخراو « تێ » بەرکاری نایەکسەرە ، ئەمەش رستەیێکی ناوەوەی رستەی سەرەکیە •

٢ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامراز دەگەرێتەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەکانی رستەی سەرەکی

جۆرەکەی تری رستەی لێکدراوی شوێنکەوتوخوازی بێ ئامراز • لەو حالەتەدا بەدەردەکەوێت ، کە دوو یان زیاتر لە رستەی شوێنکەوتووی

دیارخەری دەگەڕێنەوە سەر جۆرەها بەش لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی بۆ نموونە :

جارێکی تر لە سەر باڵی ئەو فریشتەیەی ،

بـــە ئاسـمانی کامەرانیـا

فرانبووی ،

کەوتەوە خوارێ بۆ ناو چایخانەی ڕەق و تەق ، ساردو سڕ بۆ ناو ئەو مەردمانەی ،

لەبەر بێ‌بیشی‌و بۆشی ژیانیان ئەبردە سەر بەسستی‌و تاقەت چوونەوە بە دەم باوێشك‌و تاولەو دۆمینەوە • (١٠ چیرۆك ، ل ـ ١٠١)

ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازی یەکەم دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « فریشتە » ، کە دیارخەری ووشەی « باڵ »ە ، لە ناو ڕستەی سەرەکیدا ، وە ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازی دووەمیش دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « مەردمان » ، کـە ئاوەڵکاری شوێنی ڕستــەی سەرەکیە • ڕستەی سەرەکی ، وە ڕســـــتەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازی دووەم کەوتۆتە دەرەوەی ڕستەی سەرەکی • بەراوردی بکە :

قوتابیەکانی پۆل هەموو ئەوانەی ،

شتیان پێ‌هەڵئەگیرا ،

دابەش‌کران بە دەورو بەری گردەلۆکەکەی

چادریان لەسەر هەڵدابوون •

ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامرازی یەکەم دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « ئەوانە » کە بەرکاری یەکسەری ڕستەی سەرەکیە ، وە ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـەری بێ‌ئامـرازی دووەم دەگەڕێتەوە سەر ووشەی « گردەلۆکە » ، کە ئاوەڵکاری کاتی ڕستەی سەرەکیە • ڕستەی شوێن‌کە ـ

ـ وتووی دیارخەری یەکەم دەکەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی ،وەهی دووەم دەکەوێتە دەرەوەی .

هەڵی‌گرم بۆ ئەو کاتەی ،

رۆژێ راستی

ئەگاتە دەس ئەو کەسانەی ،

بە خو ێی خواستی (د . دیلان ، ل ـ ٥٥)

لقی ٤ : رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر شوێنکەوتووەکانی تر لە ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا

لـە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا رسـتەی شـوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر شوێنکەوتووەکانی تر لە ناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا ، وەك : شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز ، شوێنکەوتووی بەرکاری ، ئاوەلکاری ، ئامانجیو ئەنجامیو ••• هتد •

١ ـ رسـتەی شـوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر شوێن کەوتووی دیارخەری بەئامراز

بە هەموو هێزی خۆی کەوتە راکردن بەرەو سەری ئەو کۆلانەی ،
که ئەیتوانێ بە چەند دەقیقەیەك لێوەی پێچ بکاتەوە بۆ هاتنە سەر ئەو شەقامەی ،
ئەچێ بۆ مالی مامانەکە • (ژ گ • ، ل ـ ١٧)

زمان ،
کە هۆیەکە لەو هۆیانەی ،
ئادەمیزاد بە کۆمەلەوە دەبەستێ ،
لـە سەرەتای دەست بـە پەیدابوونیەوە تـا دوا شێوەی داچەسپاندنی ئەمڕۆی رێزە رووداوێکی دیوە • (سەرنجێ ، ل ـ ٨)

٢ - رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری

بڕوام ئەکرد ، کە رۆژێك لە رۆژان ئەمانەی ،

لە ژێر ئەم خاکەدا راکشاون‌و پڕواون، ئێسك‌و پێسکیان بووە بە خۆڵ ،

مرۆڤێك بوون وەکو من •

ووتی پێ‌بڵێ ، مامە پەشیمان بوویتەوە لەو کردەوانەی ،

دەربارەت کردوم •

(م • ئە • کوردی ، ل ١٢٢ (١٢٤)

٣ - رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی ئامانجی

حەز بەوە دەکەم ، کە باسەکە بخەمە بەردەم هەموو رۆشنبیران ، بۆ ئەوەی لێ‌بکۆڵنەوە لێ‌ی‌بدوێن‌و ئەنجامی لێدوان‌و لەسەر نووسینی ئەوان بڕیارێکی عیلمی بدا بەو ئەنجامەی •

من گەیشتوومێ • (سەرنجی ، ل ـ ٤)

٤ - رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی ئامانجی

دەمێك بوو زەردەخەنەی وەهای بە لێوی مام رۆستەم نەدیبوو ، بۆیە دەریایەکی بیرەوەری رژایە یادی‌یەوە ، یادی ئەو رۆژەی ،

چۆن مام ڕۆستەم لە هەڕەتی لاوێتیا بوو •

(١٠ چیرۆك ، ل ـ ٥٧)

ویستی قسه بکات، گریان بەری گەرووی گرت، بۆیە سەری شۆڕکردو
بێدەنگ رووی کردە ئەو رۆژەی ،

بۆیان دانابوو • (ژ • گ ، ل ۲۲٥)

٥ – رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی کاتی

دەمەو نیوەڕۆ بوو ، کە بەکارێك لامدایە دووکانەکەی حاجی بازرگان ،
ئەو حاجیەی •

بە مانگ زەردەخەنە توخنی لێوەکانی نەئەکەوتو خۆشی لە
چارەیا تۆرابوو • (لە گەرووی مەرگەوە ، ل – ۷)

٦ – رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی موبتەدایی

دیارە ، ئەوانەی ،

لەرێگای قلشتانەوەیەوە ئەڕۆن ،

ئەبێ نەڕیانیان هەبێو نە منالی ورد • (کلاقەیێك
ژانی تورە ، ل – ٦٤)

۷ – رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامراز دەگەڕێتەوە سەر رستەی شوێن کەوتووی ناچارەیی

نامەکەت لە تووشە ئەگرم ، تا هەمیشە لەبەر چاووم بێت ، ئەگەرچی
ئەو چاووانەی •

جاران بە تەنها هەر بۆیان ئەدی ،

کوێربوون •

(لە گەرووی مەرگەوە ، ل – ٥٠)

دڵت ئایەشێنم ، هەرچەندە ئەو دڵەی ،

تۆ هەتە ،

بە هیچ رازی نابێ •

لە هەردوو رستەکانی سەرەوەدا ، رستەی شوێنکەوتووی بێ ئامرازەکانی (جاران بە تەنها تۆیان ئەدی ، تۆ هەتە) دەگەڕێنەوە سەر شوێنکەوتووەکانی (ئەو چاوانە کوێربوون ، ئەو دڵە بــە هیچ رازی نابێ) ، کــە رستەی شوێنکەوتووی ناچارەیێنو بە ئامرازەکانی گەیەنەر (ئەگــەرچی) لـە هی یەکەمدا ، وە (هەرچەندە) لە هی دووەمدا گەیشتوونەتە رستەی سەرەکی •

لقی ٥ : جێگای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز لە ناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا بە پێی رستەی سەرەکی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی هەروەها دەشکەوێتە دەرەوەی • وەزعیەتی جێگای رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لەسەر ناوی دیارخراوەوە وەستاوەوە لەسەر کۆمەڵە ووشەوە ، چونکە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز عادەتەن هەر بەدوای ناوی دیارخراوەوە یان کۆمەڵەی ناوی دیارخراوەوە دێت •

١ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازی ناوەوەیی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێ ئامراز دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی رستەی سەرەکی لە نێو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا لەم حاڵەتانەی خوارەوە :

أ ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو موبتەدای رستەی سەرەکی بێت • بۆ نموونە :

ئەو دوو یاساولەی ، [منیان هێنا] ، نەیان ئەناسیت •(ژ • گ، ل ـ ١٤٧)

ئەو قسانەی ، [ئەو کردوونی] ، زۆربەی وەڵامی خۆی بوون •

ئەو چیرۆکانەی ، [تەرجەمە کران] ، زیاتر پۆلیسیبوون • (تاریكو روون ، ل ـ ١٤)

ب ـ لەو حاڵەتەی . ناوی دیارخراو بەرکاری یەکسەری رستەی سەرەکی بێت •

بۆ نموونە :

ئەو قسانەی ، [دان ناوە لای حاکم بیانکەیت] ئێستە لای من بیانکە• (ژ • گ ، ل ـ ١٣٢)

ئەو کەسانەی ، [تۆ ناویان ئەبەی] ، من عەر ناشیانناسم • (ژ • گ • ل ـ ١٠٤)

ئەبوایە دوای ئەو قسانەی ، [دایکی بۆی گێڕابووەوە] ، بچوایە • (چ • مەم ؛)

ج ـ لەو حاڵەتەی : ناوی دیارخراو بەرکاری نایەکسەری رستەی سەرەکی بێت •

بۆ نموونە :

ــ ئاغا سەیرێکی کردو بە قسەی یەکێك لە وانەی ، [لە لای ڕاستیەوە دانیشتبوون] گرمەی پێکەنینی بەرزبۆووە • (١٠ چیرۆك ، ل ـ ١٩٠)

ــ بە جۆرێکی پێشەکی دەڵێم ؛ هەموو ئەو ناوەڵناوانەی ، [بە پیتە دەنگدارەکان کۆتاییان هاتووە ، وەك « جوان ، بەرز ، خۆش »] ئیستی مەعنایان لێوەردەگیرێ بە ئیزافەی (ی) واتە پیتی ئیزافە لە کۆتایی وشەکەدا • (ن ، ك ، ب[١] ، بەش ، ل ـ ٩[٠٧])

٢ ـ رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێئامرازی دەرەوەیی

رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەی رستەی سەرەکی بەرامبەر بە خودی رستەی سەرەکیەوە • رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازی دەرەوەیی لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا کەم بەرچاوو دەکەوێت ، ئەم جۆرە رستە شوێنکەوتوانەش لەم حالەتانەی خوارەوەدا بەدەردەکەون •

أ ـ لەو حالەتەی . کە ناوی دیارخراو لەناو رستەی سەرەکیدا دووبارە بکرێتەوە :

بۆ نموونە :

ـــ سەری سوڕما لە چۆلی شەقامەکە ، ئەو شەقامەی ،

ئێوارانی تر خەڵك ریچکە یان تیائەبەست • (ژ • گ ، ل ـ ١٥)

ـــ ئیمڕۆ هەموو خوێندکاران بەرەو بەختیاری ئەڕۆن ، ئەو بەختیاریەی ، بەدەرچوونیان لە پۆلێکەوە بۆ پۆلێکی تر هاتۆتەدی •

ب ـ لەو حالەتەی ، کە ناوی دیارخراو ئاوەلکار بوو بۆ پیشاندانی بنکەی کوتایی جولانەوەی رستە •

بۆ نموونە :

ـــ بەڕاکردن خۆی گەیاندە ئەو شوێنەی ،

دەنگەکەی لێوە ئەهات •

ـــ هەموو ئێواران تیپە برادەرەکە بە پیاسە ئەچوونە سەر ئەو گردەلۆکەی ، شەماڵێکی خۆشی دەگرتەوە •

٣ ـ ڕستەی شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ئامرازی سەربەخۆ

ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز ، کـە دەکەوێتـە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەی ، ئاواش ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز ، کە لە دەرەوەی ڕستەی سەرەکیدایە دەتوانێ بکەوێتە ناوەوە ٠

ئـەم جێگۆڕی سەربەخۆیەی ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخـەری بێ‌ئامرازە لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا بەدەردەکەون ٠

أ ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو بەرکاری نایەکسەری ڕستەی سەرەکی بوو ٠

بۆ نموونە :

ـــ شانۆی ئەمڕۆمان ئەبێ ڕۆژنامە بێت بۆ ئەو کەسانەی ، ناتوانن ڕۆژنامە بخوێننەوە ٠ (برایەتی ؛ ژ١ = ، ل٥ ، س ـ ١٩٧٤)

لێرەدا ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز (ناتوانن ڕۆژنامە بخوێننەوە) دەکەوێتە دەرەوەی ڕستەی سەرەکی ؛ وە لـە هەمان کاتیشدا دەتوانێ بکەوێتە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی ـ بۆ نموونە :

ـــ شانۆی ئەمڕۆمان بۆ ئەو کەسانەی ؛ [ناتوانن ڕۆژنامە بخوێننەوە] ؛ ئەبێ ڕۆژنامە بێت ٠

ب ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو دەبێتە یەکێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی :

بۆ نموونە :

ـ ـ جارێکی تر لەسەر باڵی ئـەو فریشتەیەی ، [بـە ئاسانی کامەڕانیـ فڕانبووی] ، کەوتەوە خوارێ ٠

لەم ڕستەیەشدا ، ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری « بە ئاسانی کامەڕانیا فڕانبوی » ڕستەیێکی ناوەوەیە ، وە لە هەمان کاتیشدا دەتوانێ

بکەوێتە دەرەوەی ڕستەی سەرەکی • بۆ نموونە :

— جارێکیتر لە سەر باڵی ئەو فریشتەیە کەوتە خوارێ ،
به ئاسمانی کامەرانیا فڕانبووی •

ج ـ لەو حاڵەتەی ، کە ناوی دیارخراو ئاوەڵکار بوو بۆ دیارخستنی ڕێچکەی جوڵانەوە :

— ئاغاو خەڵکەکەش بەرەو ئەو شوێنەی ، [ئەڵەی لێکەوت] ، بـــە پێکەنینەوە کەوتنە ڕێ • (١٠ چیرۆك ، ل ـ ١١٣)

هەمان ڕستە لە حاڵەتی دەرەوەییدا • بۆ نموونە :

— ئاغاو خەڵکەکەش بە پێکەنینەوە کەوتنەڕێ بەرەو ئەو شوێنەی ،
ئەڵەی لێکـــەوت •

— ڕامکردە دەرەوە بەرەو ئەو شوێنەی ،
دەنگەکەی لێوەهات •
(ج • ف • ل ـ ١٠٥)

هەمان ڕستە لە حاڵەتی ناوەوەیی :

— بەرەو ئەو شوێنەی ، [دەنگەکەی لێوەهات] ڕامکردە دەرەوە •

ء ـ لەو حاڵەتەی ، کە ڕستەی سەرەکی ڕستەیێکی ناڕێكبوو :
بۆ نموونە :

— بە ڕاستی مرۆی چاکن ئەو بێگانانەی ،
مێردەکەت رزگارئەکەن (ج • ف • ، ل ـ ١٣٧)

لە ڕستەی سەرەوەدا ڕستەی سەرەکی ڕستەیێکی ناڕێکە ، چونکـە موبتەدای ڕستەکە کەوتۆتە پاش خەبەری ڕستە ؛ کە وشەی « بێگانە »ەیە لێرەدا . گەر ڕستە سەرەکیەکە ڕاستبکرێتەوە ، ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەکەوێتە ناوەوە • بۆ نموونە :

— بەڕاستی ، ئەو بێگانانەی ، [مێردەکەت رزگار ئەکەن] ، مرۆی چاکن•
(ج • ف • ، ل ـ ١٣٧)

بەشی سێیەم

دەوری ووشەی تەناسوبی
لە رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا
لەگەڵ شوێنکەوتووی دیارخەری

لەناو رستەی سەرەکی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ شوێنکەوتووی دیارخەریدا ، کە شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامرازی دەگەڕێتەوە سەر ، ووشەی وا هەن ،پەیوەندێکی تەواویان لەگەڵ رستەی شوێنکەوتوو هەیە • بەم جۆرە ووشانەش دەووترێت ووشەی تەناسوبی ، چونکە تەناسوب لەنێوان ووشەکەو رستەی سەرەکیو شوێنکەوتووی دیارخەری پەیدادەکات • ئەو ووشە تەناسوبیانەش ناوی دیارخراو تەعیندەکەن ، کە رستەی شوێنکەوتووی دەگەڕێتەوە سەرو دەوری نیشانکردنیش دەبینن • ناوەڕۆکی ووشەی تەناسوبی لە لایەن رستەی شوێنکەوتوو دەگرێتەوەو پیشاندەدرێت • ووشە تەناسوبیەکان باشترینو کاریگەرترین ئامرازن بۆ دروستکردنی رستەی لێکدراو ، وە باشترین هۆن بۆ پیشاندانی رووی گراماتیکی رستەی شوێنکەوتوو • ئەم وشانە لەگەڵ رستەی شوێنکەوتوودا هاوپەیوەندێکی پێکەوە لکان دروست دەکەنو سێماتیکی ئامرازی گەیەنەریش دووپات دەکەنەوە ، وە بەکاریش دەهێنرێن بۆ پێشاندانی پەیوەندی سێماتیکی نێوان رستەی سەرەکیو رستەی شوێنکەوتوو •

ئەم ووشانە هەر بەتەنها لەناو رستەی سەرەکیدا دەبێ ، ئەوەش نیشاندەدات ، کەوا رستەی شوێنکەوتوو بەڕێوەیەو شوێنی رستەی سەرەکی دەکەوێت • ووشەی تەناسوبی دەتوانێ بیێتە بەشێك لە بەشەکانی رستە ، کە لەلایەن رستەی شوێنکەوتووەوە دیاردەخرێنو رووندەکرێنەوە •

هەبوونی ووشەی تەناسوبی لەناو رستەی سەرەکیدا وا دەگەیەنێ ، کە رستەی شوێنکەوتوو چ لە رووی رێزمانیەوە چ لە رووی واتاوە سەربەخۆنین •

ووشەی تەناسوبی لەناو رستەی سەردکیدا دوو رۆل دەبینێ • لە رۆلی یەکەمدا دەست‌نیشانی کردەوەی رستەی شوێن‌کەوتوو دەکەن ، وە لە دووەمیشدا ناوی دیارخراو تەحدید دەکەن ، کە رستەی شوێن‌کەوتووی دەگەڕێتەوە سەر ، وە هەروەها بە جودایش پیشانیانێ دەدات •

ووشەی تەناسوبی لەناو ئەو جۆرە رستە سەرەکیانە دەبن ، کە جۆرەها رستەی شوێن‌کەوتوویان دەگەڕێتەوە سەر ، وەك : رستەی شوێن‌کەوتووی خەبەری . ئاوەلکاری ، بەرکاری ، ئامانجیو دیارخەری •

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا لە رۆلی ووشەی تەناسوبی لە ناو رستەی سەرەکیدا ، کە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر فۆرمی راناوی (سوبستانتیڤنی) راناوی نیشانەکردن « ئەمە ، ئەمانە ، ئەوە . ئەوانە » راناوی نیشانەکردن لەگەڵ ئامرازی دیارخەر « ە » لە فۆرمی « ئەم ... ە . ئەو ... ە »و راناوی دیارخەر « هەموو » ، ئامرازی ناسراو « ەکە » ، ئامرازی نەناسراو « ێك »» وهۆی دیارخستنی نادیاری « هەر ، هەندێ ، گەلێ ـ گەلێك ، چەند »و ناوی هەیی وەك « ئەندازە . رادده »و ئاوەڵناوی پلەکانی بەراورد ، وەك : « کۆن » ، کۆنتر ، کۆنترین»و ووشەکانی « جۆر » و « تاقە »ش دەور دەبینن •

١ ـ راناوی سوبستانتیڤنی لە رۆلی ووشەی تەناسووبیدا :

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا لە رۆلی ووشەی تەناسوبی راناوی سوبستانتیڤنی نیشاندەری دوورو نزیك وەزیفە دەبینن « ئەمە ـ ئەمانە ، ئەوە ـ ئەوانە » • رۆلی ئەم راناوە نیشاندەرانە لەناو رستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا لەسەر ئەوە دەوەستێت : کە تەحدیدی ووشەیێك دەکەن ، کە شوێن‌کەوتووی دیارخەری دگەڕێتەوە سەر • واتاکەو ناوەڕۆکیشی لەناو شوێن‌کەوتووی دیارخەریدا روون دەکاتەوە •

بۆ نموونە :

— ئەمانە . کە سەر جومنەی ووشەکانی « راناوی مەند » بن لە شکلی « چالاك » دا . رستەیێکی تر دروستدەکەن • (وردبوونەوە ، ل ـ ١٢٤)

— تا ئەمڕۆ ئەوەی . کە وەدەستم کەوتووە . کردوومەتە کۆمەڵەیێکی چەند هەزار لاپەڕەیی و ناویم ناوە گەوهەری یەگانە • (د • پ • • ل ـ ب) •

— ئەوانەی . پێکەوە دەچنە شکار ، نابێ خۆیان لەیەکتر بزرکەن •

راناوی فۆرمی نیشاندەری سوبستانتیڤنی رۆڵی وشەی تەناسوبی بەم جۆرە دەتوانێ ببێتە ناوی دیارخراو ، کـــە شوێنکەوتووی دیارخـــەری دەگەڕێتەوە سەر • بۆ نموونە :

— ئەوانەی. کە خۆشی ئەوێن، هەموویان گیراون • (ج قێتنامی، ل ـ ٣٨)

راناوی سوبستانتیڤنی دەتوانێ جۆرەهـا وەزیفەی ئەندامانی رستەی سەرەکی ببینێ • ئـەم جۆرە راناوە دەتوانن ببن بـە موبتەداو بەرکـاری بەکسەر ونایەکسەر . وە هەروەها دیارخەر •

ا ـ راناوی سوبستانتیڤنی موبتەدایە :

— ئەوانە کۆبوون . کە ئەهاتن بۆ لایی و زۆر جـار سەریان لێئـەدا • (ج • ق • ل ـ ٣)

— ئەمانەی . دەستی ئیشارەنیان بۆ درێژدەکەم ، برای هەمووانن •

— ئەمین زەکی بەگ ئەڵێ : ••• ئەمانە ، کـــە لەو تاریخەدا هاتوونەتە کوردستانەوە . پاشماوەی ئەوانـە بوون ؛ کـــە زووتر هاتبـوون • (م • ئە • کوردی . ل ـ ٣٣)

ب ـ راناوی سوبستانتیڤنی بەرکاری یەکسەرە :

— چوومـە سەردانی ئەوانەی . دوێنێ لـــە گەشتە دوورو درێژەکـــە گەڕابوونەوە •

ـــ رووی کرده ئەمانەی بە قسەی خۆش‌و پێکەنین کاتیان دەبردە سەر •

ج ـ راناوی سوبستانتیڤنی بەرکاری نایەکسەرە :

ـــ حەزی لە جل‌و بەرگی زرق‌و بریق نەبـوو ، ئەیووت ئێمە جووتیـارو کارگەرین نابێ چاو لەوانە بکەین ، کە جل‌و بەرگی خۆپیشاندان لەبەر ئەکەن • (ج • ڤ ، ل ـ ٥٤)

ـــ رێبوار ووتی : سەرم سوڕما لە عاستی ئەوانە ، لە مانەش بێزاربووم ، کە تەنگیان بە باوکم هەڵچنی •

ـــ لەوەم پرسی ، کە لەوێ وەستابوو •

د ـ راناوی سوبستانتیڤنی بەشی ناوی خەبەری رستەی سەرەکیە :

ـــ گەورەی کورد سێ جۆرە خان ، بەگ ، ئاغا : خان ئەوەیە ، کە دەسەڵاتی لەناوچەکەی تێپەڕکاو شوێنی تریش بگرێتەوە • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٦٥)

ـــ سینتاکس لە زانستی زماندا ئەوەیە ، کە بە وردی لە رستەی زمـان دەدوێت •

ـــ ژیانی خۆش ئەمەیە ، کە ئێستا بە سەربەستی تێدادەژی •

٢ ـ راناوی نیشاندەر لەگەڵ ئامرازی « ە »ی ناسراو لە رۆڵی ووشەی تەناسوبیدا

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا راناوە نیشاندەرەکانی دوورو نزیك لەگەڵ ئامرازی « ە » ناسراوی لە فۆڕمی « ئەم ••• ە ، ئەو ••• ە » دەوردەگێڕن • راناوی نیشاندەری نزیك لەگەڵ ئامرازی « ە »ی ناسراویدا لـــە رۆڵی ووشەی تەناسوبیدا کـەم بەرچاوو دەکەوێت • بۆ نموونە :

— ئەدەبی کوردی بێخاوەن بووە ، خزمەت نەکراوە ، بە خامی کاڵی ماوەتەوە ، ئەگەر هانەهانە بدرایەتو بە سەرچاوەی خوێندەواری راستەقینە ئاو بدرایەو بدرێت ، پایەی گەلێ گەلێ لە زوور ئەم پایەیەوەیە ، کە ئێستە هەیەتی •

(م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٦٨)

— ئەم ئاسمانە شینە ، کە وا بەرگی ماتەمە

تحلیلی وا کراوە ، کە قوبەی غەمە ، تەمە (د پیرەمێرد ، ل ـ ١٠٣)

لە نموونەی سەرەوەدا دیارە ، کە ناوی دیارخراو دەکەوێتە نێوان فۆرمەکە ، یانی نێوان « ئەم » یان « ئەو » و « ە » • بەمە ئامرازی « ە » دەکەوێتە کۆتایی ناوی دیارخراوەوەو پێوەی دەلکێ • وەك لە نموونەی یەکەمدا ، بەڵام گەر ناوی دیارخراو گرووپێکی سینتاکسی بوو ئامرازی «ە » بە کۆتایی ووشەی کۆتایی کۆمەڵەکەوە دەلکێت ، وەك لە نموونەی دووەمدا •

ئامرازەکانی (بە ، لە) دەتوانن بەم جۆرە ڕاناوە نیشاندەرانەوە بلکێن ، بۆ نموونە :

— لەو شوێنانەدا ، کە بە پێویستم زانیبێت ، دەستکاری چۆنێتی نووسینەکەیم لە ڕووی ئیملاوە کردووە • (ژ • گ ، ل ـ ٢٥٠) •

— ئەبوو هەموو جارێبەم چەشنەی ، باسی ئەکەم ، چاووم بە ترۆی بکەوێ (ج • ق • ل ـ ٩٠)

— لەم گەردشی مینایە ، کە وا دەورە نە جەورە

ساقی کەرمی سابیقە (نالی) مەکە ئیلمام (د • نالیو فەرهەنگی نالی ، ل ـ ٦١)

راناوی نیشاندەری دوور لەگەڵ ئامرازی « د ی ناسراودا لە رۆلی ووشەی تەناسوبیداو لە فۆرمی « ئـەو ... ە » زۆر بەکاردەهێنرێت و بەرچاوو دەکەوێت . بۆ نموونە :

— زانایانی کوردیش ئەتوانن لەگەڵ ئەو رێ‌ردوەدا بن . کە زمانی ئەدەبی یەکگرتووی ئەم سەدەیەمان لە سەدەی نۆزدەهەمەوە گرتویەتی‌یە بەر (سەرنجێ . ل - ۱۲)

— ئەو وەنەوشەی ، کە لە سای دارانن .
شینی مەرشینی گرۆی یارانن (دە بۆ کوردستان . ل - ١٦٦)

— ئەو رێیەی ، کە تۆ گرتت لە ژینا
ئێستەش بە جێت‌هێشت بو رۆلەکانت

لەگەڵ ئەم جۆرە راناوەشدا ئامرازەکانی (بە . لە) بەکاردەهێنرێن .

بۆ نموونە :

— من لەوانەم چی . کە وا ئەهلی وەسیلەی مەسئەلەن
عامیل‌و ناچارو مەعزوور ئەر بلێن هەر بێنە بۆم (د . نالی و فەرهەنگی نالی . ل - ۷۳)

— برای یەکێك بوو . لەو رۆژنامەنووسانەی . کە گوللە بارانکردنەکەی ترۆی‌یان بەچاوی خۆیان دی . (ج . ڤ . ل - ۸۲)

— لە باسەکەی رۆژهەڵات‌ناس سترابۆ وا دەرئەکەوێ . کە وشەی کورد سەردەمێك بەو کێوانە ئەوتران ، کە لە بەینی دیاربەکرو مۆش‌دان . (م . ئە . کوردی ، ل - ۱۸)

۳ - ئامرازی ناسراوی « ەکە » لە رۆلی ووشەی تەناسووبیدا :

دەتوانرێ ئامرازی ناسراویش « ەکە » لە رۆلی ووشەی تەناسوویدا بەکار بهێنرێت ، ئەم ئامرازە بەپێی عادەت لەگـەڵ ناوی دیارخـراو یان

گروپەی ناوی دیارخراو دێت ، لەو کاتەی ، کە ڕاناوی سوبستانتیڤی وەیان ڕاناوە نیشاندەرەکان لەگەڵ ئامرازی « دە »ی ناسراودا نەکەوتوونەتە پێش ناوی دیارخراوەوە . بۆ نموونە :

— هەرسێکیان لەناو کۆلیتەکەی ئێمە لە ڕۆخ ئاگردانەکە دانیشتبووین . کە ئاگرێکی نەرمی لەسەرخۆ تێدا ئەسووتا . (چ . مەم ، ٩٦)

لەم ڕستەیەدا ئامرازی ناسراو « دکە » بە ووشەی ئاگردانەوە لکاوە . کە ناوی دیارخراوە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر ئامرازی ناسراو « ەکە » هەر بەناوی دیارخراوەوە دەلکێت، گەر هاتوو ناوی دیارخراو لە کۆمەڵە ووشەیێک پێکهاتبوو ئەوجا ئامرازی ناسراو « دکە » بەکۆتایی ووشەی کۆتاییەوە دەلکێت . بۆ نموونە :

— دەم ئادەمێتی ئاورێکی لە تیلسە ڕێگا باریکەکە ئەدایەوە ، کە شەقامەکەی لە گوندەوە ئەبەستەوە . (چ . مەم ، ل ـ ٤٠)

لەم ڕستەیەدا ئامرازی ناسراو « ەکە » لەگەڵ گروپی ناوی دیارخراوەوە هاتووە « تیلسە ڕێگا باریکەکە »وە دەکەوێتە پاش ووشەی « باریك » لەو کۆمەڵەیەدا . ڕۆڵی ئەم ئامرازە لە گەڵی نموونەی تریش بەدەردەکەوێ وەك :

— برزۆو نازێ هەر دوو ساڵ جارێك سەریان لە برادەرەکەی ئەدا . کە لە کاتی خۆیا پێکەوە دانیشگایان تەواوکردبوو .

— گرەگرێ ئۆتۆمبێلەکەی ، پیش دەرکی دووکانی حاجی ڕاگیرابوو . ئەو ناوەی هێنابووە هەژان .

٤ ـ ئامرازی نەناسراو « یك » لە ڕۆڵی ووشەی نەناسوبیدا :

ئەم ئامرازەش لێرەدا هەر دەتوانێ لەگەڵ ناوی دیارخراوەوە بێت . وە هەروەها دەشتوانێ لەگەڵ ئەو جۆرە ناوە دیارخراوەش بێت . کە

دەکەونە پاش هەندێ لەووشە تەناسوییەکان ، وەك : « چەند ... [1] » ، « هەر ... [2] » ، « تاقە ...[3] » ، « جۆر ...[4] » ، « ناوی پێوانو کێشان[5] » ، وە ئاوەڵناوی پلەکانی بەراوردی ...[6] .

— لەسەر ئەو چۆمەدا پردێکیان ســـازکردبوو ، کە یەکجار زۆر کۆنو لەمێژینە بوو .

(شورە مەحمودو مەرزەنگان ، ل ـ ٧٨)

— من لە نەتەوەی قەومێکم ، کە لە بەرەبەیانی تاریخەوە بەم زمانە ، کە من قسەی پێئەکەمو پێئەنووسم قسە ئەکەن .

ئامرازی نەناسراو « ێك » لە ڕۆڵی ووشەی تەناسوییدا ناتوانێ بچێتە سەر گروپی ناوی دیارخراوەوە ، لێرەدا بەس دەچێتە سەر ووشەی یەکەم ، کە دیارخراوە .

گەر ناوی دیارخراو لە خودی خۆیەوە لە ووشەیێکی لێکدراو یاێ داڕێژراو پێك هاتبوو ئەوساکە ئامرازی « ێك » دەچێتە سەر بەشی دووەمی ناوەکەوە ، بۆ نموونە :

— مام جووتیارەکە کەوتبووە هاتوچوکردنێك ، کە لای کەس نەبیستراوەو نەبینراوە .

— بڕیاریاندا ، ئەمساڵ گەڕانو سوڕانێك بکەن ، کە قەت نەکرابێتن .

---

(١) بڕوانە لاپەڕە « ١٧٦ »ی ئەم کارە .
(٢) بڕوانە لاپەڕە « ١٧٤ »ی ئەم کارە .
(٣) بڕوانە لاپەڕە « ١٨٠ »ی ئەم کارە .
(٤) بڕوانە لاپەڕە « ١٧٩ »ی ئەم کارە .
(٥) بڕوانە لاپەڕە « ١٧٧ »ی ئەم کارە .
(٦) بڕوانە لاپەڕە « ١٧٨ »ی ئەم کارە .

٥ ـ راناوی دیارخەری « هەموو » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا :

ـــ لەبەر ئەو تکایانەی خوارەوە بەرەو رووی هەموو ئەوانە ئەکەمەوە ، کە ئەم کتێبەیان بەرچاوو ئەکەوێ • (د • مەولەوی)

ـــ هەستە هەموو ئەوانە کۆ بکەرەوە ، کە لەئاسۆی فراوانتر ئەکەنەوە • (ژۆژی کوردستان ژ ٢٣ ـ ٢٤ ، س ـ ٩٧٥)

بە وردبوونەوە لە هەردوو رستەکانی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێت ، کە راناوی دیارخەری « هەموو » لـــە رۆلی ووشەی تەناسوبیدا هەردەم دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە ، وە بە هیچ جـۆرێك ناتوانێ بکـەوێتە پاش یان دوای •

٦ ـ هەندێ ڕاناوی تری نادیاری لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا :

لەدیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا هەندێ ووشـەی نادیـاری پیشاندان هەن ، کە وەزیفەی ووشەی تەناسوبی دەبینن ، وەك ئەم ووشە نادیارانە **گەلێك ـ گەلێ ، چەند ، هەندێ ، هەر** » •

ا ـ راناوی « هـەر » :

ـــ **لەپاشاوای لێهات هەر شعرێ ، کە تەعبیری لە عاتیفە بدایاتەوە وەکو** غەزەل ، مەتح ، لاوانەوە ، پێی‌یان ئەووت شعری گۆرانی • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٥٦)

لەم ڕستەیەدا ڕاناوی « هەر » ووشەی تەناسوبیە ، وە دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە ، کە ووشەی «شعرێ»یەو نیشانەی نادیاری بەسەرەوە‌یە « ێ » • بە پێی ئەمەوە ٪ گەر ناوی دیارخراو « هەر »ی هەبوو لە رۆلی ووشەی تەناسوبیدا ، ئەبێ ئامراز نەناسراو « ێك ، ێ »ی بە سەرەوە بێت • لەم حاڵەتەدا گەر ناوی دیارخراو لە کۆمەڵێك ووشە پێکها تبـوو ئەوساکـە

ئامرازی نەناسراو « یك ، یّ » بــە ووشەی کـۆتایی کۆمــەڵە ووشەکەوە دەلکێت •

ـــ هەر کۆمەڵە مەردمێك ، کە لە ڕەگەزو زماندا تێکەڵاو بوون ، ئەمانە بۆ خۆیان ئەبن بە قەومێکی تایبەتیو جویّ ئەبنەود لــە کۆمەڵە مەردمێکیتر (•• ئەە کوردیّ ، ل ـــ ١٥) •

لەم ڕستەیەدا ئامرازی نەناسراو «یك» لەبەر حوکمی هەبوونی «هەر» بە کۆمەڵە ووشەی « کۆمەڵە مەردم »ەوە لکاوە ، کە لە عاستیّ خۆیدا ناوی دیارخراوە •

جاری وا هەیە ڕاناوی «هەر» لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا دەکەوێتە پێش هەندیّ ڕاناوی نادیاریتر وەك : « چی ، کەس •• هتد » بۆ نموونە :

ـــ هەرچی . کە تەماشای ئەکەم دوشمنە ئێستا

ب ـ ڕاناوی هەندیّ :

کورد هەمووی موسڵمانە ، هەندیّ یەزیدی نەبیّ ، کە لەســەر ئایینی کۆنی کورد ماونەتەوە • (م • ئە • کوردیّ ، ل ـ ٦٦)

باوکم هــــەندیّ کتێبی پێشکەشکردم ، کـــە دەمێك بوو لــە بازاڕ ڕابوونەوە •

گەر ڕاناوی « هەندیّ » کەوتە پێش ناوی دیارخـــراوەوە، نــاوی دیارخراو ئامرازی نەناسراوی « یك ، یّ » وەرناگرێت • وە هەروەهـــا ناشتوانیّ بکەوێتە کۆتایی یان دوای ناوی دیارخراوەوە •

ج ـ ڕاناوی ((چەند)) :

ـــ شنەی بای شەماڵێك چەند پەڕەیێکی سەر مێزەکەی فڕاندو بردی ، کە لەبیری چوو بوو شتێکی قورسیان بخاتە سەر • (١٠ چیرۆك،ل ـــ٥٢)

گەر راناوی « چەند » لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا کەوتە پێش ناوی دیارخراوەوە ئەبێ ناوی دیارخراو ئامرازی « ێك ، ێ » وەربگرێ • بۆ نموونە :

— چەند عەشرەتێکی ڕەوەندی ، کە لە ژێر ئەمری دا بوون ، هەمووی لە گوندو شاراندا دامەزراند • (د • پ • ، ل — ٨)

لەو حاڵەتەی . کە ناوی دیارخراو پێکهاتبوو لە کۆمەڵە ووشەیێك ئەوسا ئامرازی « ێك ، ێ » دەکەوێتە سەر کۆمەڵە ووشەکە بە حوکمی هەبوونی ڕاناوی « چەند » • بۆ نموونە :

— لە ساڵی ١٩٤٩ بەو لاوە چەند شعرو چیرۆکێکی نووسیووە ، کە بەشی زۆریان تا ئێستاچاپ نەکراون • (ژ • گ ، ل — ٦)

د — ڕاناوی « گەلێك ، گەلێ » :

— بێخود لە ژینیا پەیوەندی روحی و دۆستایەتی لەگەڵ دەلێ کەسی وادا بووە . کە پێشی ئەو کوچیدواییان کردووە •

— گەلێك مێژوونووسانی کوردستان ، کە دەستیان پێ‌نووسی دەگرێت ، لە پێش هەموو چتێکیدا گەوهەری پێش دەستیانو دەستە گوڵی تەرازو گوتنیان سەلاحەدینو بنەماڵەی ئەیوبیانە •

٧ — ناوی نەرێنساتلنی ، کە واتای پێوانو پلەو ئەندازە دەگەیەنن لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا ووشەکانی « رادە ، ئەندازە » بۆ نیشاندانی ماوە دەهێنرێن • ئەمانە ووشەی تەناسوبین ، هەرکە دەکەونە پێش ناوی دیارخراوەوە ، دەبێ دیارخراو ئامرازی نادیار « ێك ، ێ » وەربگرێ • بەمەرجێ خۆیان ناوی دیارخراوبن • بۆ نموونە :

ــ سمێلی هەتا بلێی پڕو ئەستوور بوو ، بەراددەیێك تەنیا شت بوو لە ڕووی مام ڕۆستەمدا ، کە سەرنجی ئەکێشا • (١٠ چیرۆك ، ل ـ ٥٣)

ــ منو ئاسۆ لێكدوور دەژیان بە ئەندازەی دوو شار ، کە ٣٠٠ کیلـو مەتر لێكدووربن •

ــ لەپڕ فڕوکەکە بەرەو ئاسمان بەرزبۆوە بە راددەی چیاێك کە ، ٧٠٠٠ پێ بلند بێ •

٨ ـ ناوی ژمارە « یەك » لە وەزیفەی ووشەی تەناسوبیدا

لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا هـــەر ئاوەلناوی ژمارەیی « یەکـەم ، یەکەمین » بەکاردەهێنرێ بە یارمەتی « ەمین ، ەم » • بۆ نموونە :

ــ تەنیاقەومی ئاشوری یەکەم قەوم بووە ، کـە توانیبێتی بچێـە ولاتی نایری یا کوردۆئین • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٤٢)

ناوی دیارخراو ، کە ووشەی تەناسوبی ژمارەی تەرتیبی دەکەوێتـە پێش ، دەنوانێ ئامرازی نەناسراو « ێك ، ێ » وەربگرێ • بۆ نموونە :

ــ یەکەمین کە سێك ، کە پێشوازی ئەم پڕۆژە پیرۆزەی کرد ، مامۆستا تەوفیق وەهبی بەگ بوو • (یەکێتی نووسین ، ل ـ ١٣)

٩ ـ نەریتساتلنی لە پلەی بەراورد لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا

لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا پلەی بەراورد بە یارمەتی ئامرازەکانی « تر ، ترین » دروست دەبێت ، ئەو فۆڕمانە دەتوانن ببنە ووشەی تەناسوبی لەناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکـەوتووخوازدا لەگـەل شوێن کەوتووی دیارخەری • ناوی دیارخراو ، کە ئەم جۆرە ووشە تەناسوبیەی دەکەوێتە پێش ئامرازی نەناسراو « ێك » وەردەگرێت •

ــ ئەم قسەیە ، کە ئەیلێین ، وەنەبێ هەوا پێوان بێ ، بەلکو لە ڕووی بەلگەو سوراخەوە ئەیلێین ، چونکە کۆتر چیرۆکێك ، کە گەیشتۆتە

ئێمە ، وەکو تەماشا ئەکرێت پڕیەتی لە ئامۆژگاری و تاقیکردنەوەو شتی بەکەڵك •

(م • ئە کوردی ، ل ـ ٩١)

— کۆترین شتێك ، کە کەوتۆتە بەر چاوو ، جلەکانی مام زۆرابن •
— زۆربەی دانیشتوانی شارەکە ڕاو تەکبیریان لە لای کالترین پیاو ئەکرد ، کە تەمەنی گەیشتبووە ٩٠ سالی ڕەبەق

١٠ ـ ناوی وجود « جۆر » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا

ووشەی « جۆر » دەتوانێ لەناو رستەی لێکدراوی شوێنکەوتوو ـ خوازدا ببێتە وشەی تەناسوبی ، ئەو ناوە دیارخراوەی ، کە دەکەوێتە پاش ووشەی تەناسوبی ئامرازی نەناسراوی « ێك ، ێ » وەردەگرێ • بۆ نموونە :

— لە سەدەی هەژدەهەم بەم لاوە جۆرە باوەڕێك ڕووی کردبووەشاعرەکانی کورد ، کە هینەکانی پێشوو گەلێ لێوە دوور بوون • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٦٠)
— فلامەرز بە توڕەیێکەوە ڕووی کردە کابرا ، ووتی ، بەخوا تۆ جۆرە کەسێکی ، کە لە جیهاندا چەشنی نەبێ •

١١ ـ ژمارەی ناویی « تاقە » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا

ووشەی « تاقە » دەتوانێ ببێتە ووشەی تەناسوبی • ئەم جۆرە ووشە تەناسوبیەش دەکەوێتە پێش ناوی دیارخروەوە ، دەتوانێ ئامرازی نەناسراوی « ێك ، ێ » وەربگرێ • بۆ نموونە :

— تاقە شاعرێکی شیرازی ، کە ناوی لە کوردیدا بوویێت ، هەر حافظ بووە • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ١٨٢)
— تاقە خوێندکارێك ، کە توانیبێتی ناوبانگی زیرەکی پەیداکات ، کوڕە جووتیارەکە بوو •

ڕستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز لەگەڵ شوێن کەوتووی دیارخەری بێ ووشەی تەناسوبی

شی کردنەوەی نموونەکانی خاوەن تەناسووبی لە ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا لەگەڵ شوێنکەوتووی دیارخەری وامان بۆ دەردەخات، کە دەبێ ووشەی تەناسوبی تێدا نەبێت ، لەو حاڵەتەی ناوی دیارخراو ، کە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر ، خۆی لە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری جیاناکاتەوە • بۆ نموونە :

— مام ڕۆستەم ، کە باوکی مریەم بوو ، نەیتوانی لەم بارەیەوە ڕای خۆی دەربڕێ • (چ • مەم ، ل ـ ٧٦)

— کوردستان وولاتێکی شاخاویە ، هەتا بەرەو شیماڵو ڕۆژهەڵات بچیت هەر بەرز ئەبێتەوە تا ئەگاتە کێوی ئارارات ، کە نزیکەی هەزار پێ بەرزە • (م • ئە • کوردی ، ل ـ ٦٠)

— لەپەیوەندی خەباتی گەلی ئێمەو گەلی دوور وڵاتی فەنزەوێلا ئەدوان ، کە ئەکەوێتە ئەمەریکای لاتینی • (ج• ف ، ل ـ ١٤١)

ووشەی تەناسوبی دیسان بەکارنایەت ، گەر ناوی دیارخراو ، کە شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر ، ڕاناو بوو • بۆ نموونە :

— ئاسۆ بە ڕزگاری ووت ، بۆ ئێمەش ، کە وەکو ئەوان لە خەباتداین ، یەکگرتن پێویستە •

— دلێر لە دانیشتووەکاندا هەڵساو ووتی : من ، کە خۆم بەباشتر ئەبینم لەئێوە بۆ بە جێهێنانی ئەم ئەرکە ، ئامادەم •

لە هەردوو ڕستەکانی سەرەوەدا ناوی دیارخراو ڕاناوەکانی « ئێمە ، من»ن ، لەبەر ئەوە لە هەردوو ڕستەکاندا ووشەی تەناسوبی بەکارنەهاتووە•

ئەنجام

پرسیارەکانی سینتاکسی زمانی کوردی لەکۆڕی زانستی زمانی کوردیدا بەپێی پێویست و قووڵ باس نەکراوەو لێی نەکۆڵراوەتەوە • لە لێکۆڵینەوەکانی زمانی کوردیدا زۆر باس لە باسەکانی سینتاکسی کوردی بەس دەستیان دراوەتێ • نووسەرانی ڕێزمانی کوردی یەك لەدوای یەکەوە هەر تەنها قسەیان لەسەر سینتاکسی کوردی کردووە ، وە لە هیچ کارە زانستیەکاندا لێکۆڵینەوەیێکی سینتاکسی ئەم زمانە نابینرێ • تائێستاش لە لیتراتورای کوردیدا سینتاکس تەنها لەناو ڕێزمانی کوردیدا دەبنیرێ وەباسی سینتاکسیش هەر تەنها بەشی پلەی دووەمی گرتۆتەوە • بەشی هەرە زۆری باسەکەش بۆ مەرفەلۆگیا تەرخان کراوە • سینتاکس لەناو کتێبە ڕێزمانیەکاندا بەهەمان چاووی[1] گشتی باسکراوەو سەیر دەکرێت بەبێ ئەوەی بە دوور و درێژی بچنە ناواخنی باسەکە• باسی تایبەتو سەربەخۆ بە کۆڵینەوە لەسەر هەر باسێك لە باسەکانی سینتاکسی کوردیدا لە بینەی بەرکار بەو لاوە تا ئێستا بەر چاوو ناکەوێت ...[1]

لەم کارە زانستیەی بەردەستماندا ئەم ئاواتەمان هێناوەتە دی وە ئەم ئامانجەشمان خستۆتە بەردەست ، کە بریتیە لە کۆڵینەوە لەرستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا •

---

(١) د. ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم حالەتەکانی جنسو بنیای بەرکار لەزازادا ، بەغدا ـ ١٩٧٧

لەسەر بناغەی نموونەکانی هەڵبژاردراوو لێکۆڵینەوەیان بە تێمی ڕستەی شوێنکەوتووخوازدا گەیشتوینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە :

١ - ڕستە شوێنکەوتووە دیارخەریەکانی زمانی کوردی بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەر « کە » بە ڕستەی سەرەکیەوە دەلکێن ، کە دەبێتە تاقە ئامرازی گەیەنەری ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەرستەی سەرەکیەوە . لـە هەمان کاتیشدا ئیزافەتو ڕاناوی دیارخراویش دەوری گـەیاندنی ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەرستەی سەرەکیەوە دەبینن .

٢ - وەنەبێ ئامرازی گەیەنەر « کە » هەر بە تەنها ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بگەیەنێتە ڕستەی سەرەکی ، بەڵکو جگە لەوەش دەتوانێ ڕستە شوێنکەوتووەکانی تریش بگەیەنێتە ڕستە سەرەکیەکانی تر ، وەك ڕستەی شوێنکەوتووی ئەخباری ، ئامانجی ، ئاوەڵکاریو موبتەدایىو خەبەریو هیتر ئامرازی گەیەنەر « کە » لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا نابێتە بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی شوێنکەوتوی دیارخەری .

ڕاناوی ناوی دیارخراو - لکاو لە وەزیفەی فاعیلی ئادیاری ووشەدا لە ناو ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامرازدا بەدیاردەکەوێ تەنها لەو حاڵەتەدا ، کە فرمانی خەبەری ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری فرمانێکی تێپەڕی کاتی ڕابردوو بوو .

ڕاناوی ناوی دیارخراوی لکاو لە ڕۆڵی بەرکاردا بەکارەدهێنرێت بەس لەو کاتەدا ، کـە فرمانی خەبەری شوێنکەوتووی دیارخەری فرمانێکی تێنەپەڕ بێتو لە کاتی ئێستادا . لە هەمان کاتیشدا ڕاناوی ناوی دیارخراو - لکاو لە ڕۆڵی بەرکاری نایەکسـەردا بەکار دەهێنرێت لە فرمـانی تێپـەڕو تێنەپەڕدا . ڕاناوی ناوی دیارخراو - لکاو لە ڕۆڵی بەرکاری نایەکسەردا لە گەڵ پریدلۆگەکانی « لەگـەڵ ، پێ ، لێ » وە هەروەهاش بـە لکان بـە

پریدلۆگەکانی «بۆ» راناوی ناوی دیارخراو ـ لکاو بەکاردەهێنرێت لە فرمانی تێپەڕو تێنەپەڕدا بەتایبەتی لـە بینـای پەسیڤدا بە یەکەوە لکانی لـەگـەڵ پریدلۆگەکانی « پێ ، تێ ، لێوە » .

٣ ـ لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمـانی کوردیدا ڕسـتەی شوێنکـەوتووی دیارخـەری ناتوانێ بکـەوێتە پێشـەوەی ڕسـتەی سـەرەکی رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دوو شوێنی هەیە . بەشی زۆریانی دەکەونە پاشەوەی رستەی سەرەکی وەیـان ناوەوەی . وەهەروەها شـوێنی سەربەخۆشی هەیە لەناو ڕستەی سەرەکیدا : ڕستەی شوێنکەوتووی ناوەوەی ڕستەی سەرەکی دەتوانێ بکەوێتە دەرەوەش .

٤ ـ لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمـانی کوردیـدا هۆی پەیوەستی تێـوان ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامرازو رستەی سەرەکی «ی»ی ئیزافەتە .

٥ ـ راناوی ناوی دیارخـراو ـ لکاو لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمـانی کوردیدا لـــە رستەی شوێنکەوتووە دیارخـەریە بێئامرازەکانیشدا دەتوانن ببنە هۆی گەیاندنی رستە بە رستەی سەرەکیەوە .

٦ ـ لەو کاتەی ، کە ئیزافەت لە رستە شوێنکەوتووە دیارخـــەریەکانی بێئامرازدا نەبێ ، تاقە هۆی گەیاندنی رستەکە بە رستەی سەرەکیەوە راناوی ناوی دیارخراوە . گەر ناوی دیارخراویش نەبوو ئەوساکە تاقە هۆی لکاندنی رستەی ناوبراو بە رستەی سەرەکیەوە ئیزافەتە .

٧ ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز عادەتـەن دەکەوێتـــە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی .

٨ ـ ووشەی تەناسوبی لەو حاڵەتانەدا بەکارنایەت ، ناوی دیارخراو، کە رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر راناوی کـەسی بێت .

٩ ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامراز یەك خاسیەتی هاوبەشیان هەیە ، وەك :

أ ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامراز دەگەڕێنەوە سەر یەکێك لـە بـە شەکانی رستەی سەرەکی ، کـە بەرکـارە ، موبتەدایە ، ئاوەڵکارە وەیان دیارخەرە •

ب ـ لە هەردوو رستە شوێنکەوتووە دیارخەریەکاندا راناوی ناوی دیارخراو هەیە •

ج ـ هەردوو جـۆرە رستەی شوێنکەوتووە دیارخەریەکە نـاتوانن بکەونە پێشەوەی رستەی سـەرەکی • هەردووکیـان دەکەونە ناوەوەی یان دەرەوەی رستەی سەرەکی وە هەروەهـا هەردوو تیپەکە دەتوانن لە ناوەوەیەوە بینە دەرەوەیی •

د ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامراز دەتوانن یەك بەدوای یەك بێنو شوێن یەك بکەون گونجاو نەگونجاوی بنوێنن • وەهەروەها دەشتوانن بگەڕێنەوە سەر جۆرەها بـەش لە بەُ بەشەکانی رستەی سەرەکی لـەناو رستەیێکی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا •١

هـ ـ هەردوو جـۆرە رستە شوێنکـەوتووە دیارخەرەکـە دەتوانن بگەڕێنەوە سەر رستە شوێنکەوتووەکانی تـر لەنـاو رستەیێکی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا •

و ـ رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامرازو بێئامراز یەك باریان هەیە لەڕووی ئەوەی ، کە هەردووکیان دەتوانن یەك شوێن بە نسبەت رستەی سەرەکیەوە‌ـوەربگرن ، بە تایبـەتی ، کـە ناوی دیارخراو ئاوەڵکار یان بەرکاری نایەکسەرە وەیان دیارخەرە ؛

وەیان ڕستەی سەرەکی ، کە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەگەڕێتەوە سەر ڕستەیێکی نارێك بوو •

١٠- ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ئامرازو بێئامراز بەم شتانەی خوارەوە لێك جیادەبنەوە :

أ ـ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز دەتوانێ بەهۆی ئیزافەتو ڕاناوی ناوی دیارخراوەوە بگاتە ڕستەی سەرەکی ، بەڵام ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز هەر بە ئامرازی گەیەنەر « کە » خۆی دەگەیەنێتە ڕستەی سەرەکی وە هەندێ جاریش ئیزافەتو ڕاناوی ناوی دیارخراو دەوری ئەم گەیاندنە دەبینن •

ب ـ لەناو ڕستەی سەرەکیدا ، ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەس دەگەڕێتەوە سەر ڕاناوی نیشانەی دوورو نزیك نیشاندەر لەگەڵ ئامرازی دیارخەر« ە » بەکاردەهێنرێت لە فۆرمی (ئەو ـ ە، ئەم ـ ە) ئامرازی ناسراو « ەکە »و ڕاناوی ناوی بۆ تاكو « ئەمە ـ ئەمانە ، ئەوەئەوانە » • بەڵام لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی بەئامرازو بێئامراز ئەو ووشە تەناسوبیانەی سەرەوە و ئەوەکانی تریش ، کە هاتوون بەکار دەهێنرێن •

ج ـ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز هەردەم بە دوای ناوی دیارخراوەوە دێت ، کە دەگەڕێتەوە سەری ، بەڵام ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەئامراز دەکەوێتە دوای ناوی دیارخراوەوە بەس لەو حاڵەتەی ، کە ئامرازی گەیەنەر نیە •

د ـ ڕستەی یەك بە دوای یەك هاتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمانی کوردیدا بەس لە جۆری ڕستەی شوێن ـ کەوتووی دیارخەری بەئامرازدا بە دیاردەکەون •

هـ ـ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بە زۆری دەکەونە ناوەوەی رستەی سەرەکی ، بەڵام رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز دەکەوێتە دەرەوەی ؛

و ـ بەرەڵایی‌و سەربەخۆیی شوێنی تایبەتە بە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بەئامراز ، بەڵام رستەی شوێن‌کەوتووی بێ‌ئامراز کەم کەم بەرەڵاییە دەبینێ • گەرناوی دیارخراو فاعیل یان بەرکاری نایەکسەر بوو لە ڕستەی شوێن‌کەوتووی بێ‌ئامرازدا ئەوساکە ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ ئامراز دەکەوێتە ناوەوەی ڕستەی سەرەکی ، وە لە هەمان حاڵەتیشدا گەر رستەکە رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز بوو ئەوا ڕستەکە سەربەخۆو بەرەڵا دەبێ •

ز ـ رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری بێ‌ئامراز بە جیاوازی لە شوێن‌کەوتووی بەئامرازەوە ناگەڕێتەوە سەر ئەو ناوە دیارخراوەی ، کە راناوی کەسی بێ •

سەرچاوەکان

سەرچاوە بە زمانی ڕووسی :

1- Арендес А.К. Краткий синтаксис современого персидского Литературного Языка, М-Л., 1941.

ئەرێندس ئا. ك. كورتەیێكی سینتاكسی زمانی ئەدەبی ئێمڕوی فارسی، م ـ ل ، ١٩٤١ .

2- Авалиани Ю. Ю. Матèриалы по сложному глаголу Курдского Языка. Самарканд. 1962.

٢ ـ ئەڤالیانی یو یو . كەرستەی فرمانی ئاوێتەی زمانی كوردی ، سەمەرقەند ١٩٦٢

3- Бертельс Е. Э. Грамматика персидского Языка «Авт. Канд. д исс.» Л. 1926.

٣ ـ بێرتلس ێ. ئێ ڕێزمانی زمانی فارسی كورتەی نامەی دكتورا ،ل . ، ١٩٢٦ .

4- Бакаев Ч. Х. Говор Курдов туркмени. М., 1962.

٤ ـ بەكاییێف چ. خ. گۆڤەری كوردەكانی توركمانیا ، مۆسكۆ ، ١٩٦٢ .

5- Бакаев Ч. Х. Краткий очерк грамматики Курдского Языка, приложение к Курдско-Русскому словарю. М 1957.

٥ ـ بەكاییێف چ.خ كورتە باسێكی ڕێزمانی زمانی كوردی لە فەرهەنگی كوردی ڕوسیدا ، مۆسكۆ ، ١٩٥٧ .

6- Бакаев Ч. Х. Язык Азербайджанских Курдов. М.. 1965

٦ ـ بەکایێف چ. خ. زمانی کوردەکانی ئازربایجان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٥ .

7- Бакаев Ч. Х. Курдский Язык - Закономертности и развитие литературных Языков Народов СССР в советскую эпоху- М., 1969. стр. 173

٧ ـ بەکایێف چ. خ. زمانی کوردی ـ یاسانمایی و پێشکەوتنی زمانـــــە ئەدبیەکانی میللەتانی کۆمارە سوفیالیستیەکانی یەکیەتی سۆڤیەت لـە سەردەمی سۆڤیەتیدا ـ مۆسکۆ ، ١٩٦٩ ، ل ـ ١٧٣ .

8- Бакаев Ч. Х. Язык Курдов СССР. М.. 1973

٨ ـ بەکایێف چ. خ. زمانی کوردەکانی یەکێتی سۆڤیەت ، مۆسکۆ ، ١٩٧٣ .

9- Белошапкова В. А. Сложное предложение в современом русском Языке (некоторые вопросы теории) М., 1967.

٩ ـ بێلەشەپکۆڤە ف. ئا ڕستەی ئاوێتە لە زمانی ئێمرۆی ڕووسیدا (هەندێ پرسیاری تیۆری) مۆسکو ، ١٩٦٧ .

10- Бабайцева В. В. Лексико-грамматические функций указательных слов в сложноподжненых предложениях (русский Язык в школе) М., 1962 / 6.

١٠ـ بابایتسێڤە ڤ. ڤ. وەزیفەی ووشەیی و ڕێزمانی ووشەی تەناسوبی لە ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخوازدا (زمانی ڕوسی قوتابخانەکاندا) مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، نمرە ، ٦ .

11- Борковский В. И. Сравнительно-исторический синтаксис восточно словянских языков. «бессоюзные сложные предложения сопосто вляемые сложно подчинеными» 1972. Москва.

١١ـ بەرکۆڤسکی ڤ. ی. سینتاکسی مێژوویی و بەراوردی زمانە ڕۆژهەڵاتە سلاڤیەکان . « ڕستەی ئاوێتەی بێ ئامراز لە سەر بناغەی ڕســـــتەی شوێنکەوتووخوازدا » مۆسکۆ ، ١٩٧٢ .

12- Василенко И. А. Сложное предложение в современном русском литературном языке (Авт. Канд. дис.) М., 1958.

١٢ـ ڤاسیلێنکۆ ی. ئا. ڕستەی ئاوێتە لە زمانی ئەدەبی ئیمرۆی ڕوســـــیدا « کورتەی نامەی دکتورا » مۆسکۆ ، ١٩٥٨ .

13- Василенко И. А. К вопросу о союзных и бессоюзных предложениях в русском языке» сб. проблемы современной филологи» М., 1965.

١٣ــ ڤاسیلێنکۆ ی.ئا. سەبارەت پرسیارەکانی ڕستەی بەئامرازو بێئامراز لە زمانی ڕوسیدا « کۆمەڵە ووتار بە ناوی « گیروگرفتی ئیمڕۆی فیلۆلۆگیا » مۆسکۆ ، ١٩٦٥ .

14- Виноградов В. В. Исследования по русской грамматике (Избранные труды) М., 1975.

١٤ــ ڤینەگرادۆڤ ڤ. ڤ لێکۆڵینەوە لەسەر ڕێزمانی زمانی ڕوسی (کاری کۆکرایەوە) مۆسکۆ ، ١٩٧٥ .

15- Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык, ч. 11, М., ;1958

١٥ــ گڤۆزدێڤ ئا. ن. زمانی ئەدەبی ئیمڕوی ڕوسی ، ب ــ ١١ ، مۆسکۆ ، ١٩٥٨ .

16- Гулыга Е. В. Место сложноподчиненного предложения в системе синтаксиса «Научные доклады вышей школы» /3. Филологические Науки, М., 1961.

١٦ــ گولیکە یٚ. ڤ. شوێنی رستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لە رژێمی سینتاکسدا موحازەرە زانستیەکانی قوتابخانە بالآکان نمرە ٣ زانستیە فۆلۆلۆگیەکان ، مۆسکو ، ١٩٦١ .

17- Гулыча Е. В. Сложночиненное предложение (на материале современного немецкого языка) Авт. Канд. дис. М., 1962.

١٧ــ گولیکە یٚ.ڤ. ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز « لە مەتریالی زمانی ئەڵمانی ئیمڕۆدا » کورتەی نامەی دکتورا ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ .

18- Гулыча Е. В. Теория сложного предложения в современном немецком языке. М., 1971.

١٨ــ گولیکە یٚ. ڤ. تیۆری ڕستەی ئاوێتە لە زمانی ئیمڕۆی ئەڵمانیدا ، مۆسکۆ ، ١٩٧١ .

19- Голенко Е. С. Сложноподчиненное предложения соднородными придатчными в современом Английском языке. (Авт. Канд. дис.) М., 1962.

١٩ــ گۆلینکوە یٚ. س. ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ

شوێن‌کەوتووە گونجاوەکاندا لە زمانی ئیمڕۆی ئینگلیزیدا . (کورتەی نامەی دکتۆرا) ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ .

20- Горюнов В. И. Классификация предложений с предаточным определительными в водимыми союзным словом«джо» в современном литературном хинди. «вопросы языка и литературы» М., 1968.

٢٠- گەریونۆف ڤ.ی . ئەسنیفی ڕستە لەگەڵ شوێن‌کەوتووی دیارخەریدا، کە بە یارمەتی ئامرازی گەیەنەر (دژۆ) ـ جو ـ دەبێ لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی هیندیدا « پرسیارەکانی زمان‌و ئەدەب » مۆسکۆ ، ١٩٦٨ .

21- Горюнов В. И. Функционально-семантические возможности относительного местоимения (джо) и типы придаточных придложений (Авт. Канд. дис.) М., 1971.

٢١- گەریونۆف ڤ. ی. توانای وەزیفی‌و سێمانتیکی ڕاناوی نسبەی « دژۆ ، جۆ »و تیپە ڕستە شوێن‌کەوتووەکانی دەگەیەنرێن ، کورتەی نامەی دکتۆرا ، مۆسکۆ ، ١٩٧١ .

22- Грамматика современного русского языка М., 1970.

٢٢- ڕێزمانی زمانی ئەدەبی ئیمڕوی ڕوسی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٠ .

23- Ильенко С. Г. Бессоюзное предложение в русском языке. Лекция по курсу современного литературоведения. Л., 1961.

٢٣- ئیلێنکە س. گ. ڕستەی بێ‌ئامراز لە زمانی ڕوسیدا ، موحازەرە لە بارەی دێراسالی ئەدەبی ئیمڕۆ .ل. ، ١٩٦١ .

24- Ишанкулов М. Т. ИзЪяснительный тир сложноподчиненного предложения в современном литературном языке Урду. М., 1974. (Авт. Канд. дис.)

٢٤- ئیشانکولوف م.ت. تیپی ئەخباری ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی ئوردودا (کورتەی نامەی دکتۆرا) مۆسکۆ ، ١٩٧٤ .

25- Каратаева Э И. О развити бессоюзного предложения в русском языке. «ученые записки ЛГУ Но 97 серия филологических наук, вып. 4, Л., 1949.

٢٥- کەرەتایێڤە ئێ . ی . سەبارەت ئالوگۆڕی ڕستەی بێ‌ئامراز لە زمانی ڕوسیدا ، نووسراوی زانستی ل‌گ‌و نمرە ـ ٩٧ بەش زانستی فیلولۆگی دەرچوونی (٤) لێنینگراد ، ١٩٤٩ .

26- Каратаева Э. И. Из истории сложного предложения в русском языке (место придаточного предложения по отношение к глаголу) филологических наук, вып. 15, Л., 1952.

٢٦ـ کەرمتایێفە ئێ . ی لە مێژووی ڕستەی ئاوێتە لە زمانی ڕوسیدا (جێگای ڕستەی شوێنکەوتووی بەرامبەر بە ڕستەی سەرەکی) زانستی فیلۆلۆگی ، دەرچوونی نمرە ، (١٥) لێنینگراد ، ١٩٥٢ .

27- Калинина З. М. Сложноподчиненное предложение в современном литературе , пушту М., 1966.

٢٧ـ کالینینە ز.م. ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لە نێو ئەدەبی ئیمڕۆی پوشتودا ، مۆسکۆ ، ١٩٦٦ .

28- Казмин В.В. Сложное предложение с однородными придаточными части (Ав. Канд. дис.) Ростов, 1957.

٢٨ـ کارمین ف. ف. ڕستەی ئاوێتە لەگەڵ شوێنکەوتووەکانی گونجاودا (کورتەی نامەی دکتۆرا) ڕۆستۆف ، ١٩٥٧ .

29- Курдоев К. К. Кратки курс грамматики курдского языка (Курдско-Русский Словар) М., 1960.

٢٩ـ کوردۆیێف ك. ك کورتە باسێکی ڕێزمانی زمانی کوردی (پاشکۆی فەرهەنگی کوردی ـ ڕووسی مۆسکۆ ، ١٩٦٠ .

30- Курдоев К.К. Курдскии язык, М., 1961.

٣٠ـ کوردۆیێف ك . ك زمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ .

31- Курдоев К. К. Сравнительная грамматика курдского языка (Докт. дис. и Авт.) М., 1971

٣١ـ کوردۆیێف ك . ك. ڕێزمانی زمانی کوردی بەراورد (نامەی دکتۆراو کورتەکەی) مۆسکۆ ، ١٩٧١ .

32- Красных В. И. Сложное предложение с изъяснительным придаточным предложением в современном русском языке. (Авт. Канд. дисс.) М., 1971

٣٢ـ کراسنیخ ف. ی. ڕستەی ئاوێتە لەگەڵ ڕستەی شوێن کەوتووی ئەخباری لە زمانی ئیمڕۆی ڕووسیدا (کورتەی نامەی دکتۆرا) مۆسکۆ ، ١٩٧١ .

33- Карцевский С. О. бессоюзие и подчинение в русском языке «вопрос языказнани 1960. /2.

٣٣- كارتسێفسكی س.ۆ ، بێئامرازیەتیو شوێنکەوتووی لە زمانی ڕوسیدا (پرسیارەكانی زانستی زمان، ١٩٦١ ، نمرە (٢) .

34- Крючков С. Е. типы сложноподчиненых предложеи с придаточной частью, относящейся к одному слову, или словосочитанию главной части. «вопросы языказнания» 1960. /1.

٣٤- كریوچكۆف س. یێ . جۆرەكانی ڕستەی لێكدراوی شوێنكەوتووخوازلەگەڵ بەشی ماكسیمۆف ل. یو. شوێنكەوتوودا ، كە دەگەڕێتەوە سەر ووشەیێكی ڕستەی سەرەكی وەیان ووشەی لێكدراو دارێـــژراوی . (پرسیارەكانی زانستی زمان) ١٩٦٠ نمرە (١) .

35- Липовский Ф. П. сложное предложение в хинди М.. 1972.

٣٥- لیپێرۆفسكی ف. پ. ڕستەی ئاوێتە لە هیندیدا ، مۆسكۆ ، ١٩٧٢ .

36- Мигирин В. Н. Соотносительные слова (Известия крымского педагогического иститута им. Фрунзе- Т.Х1Х) Симферополь, 1949

٣٦- میگیرین ف. ت. ووشەكانی تەناسوبی (هەواڵەكانی ئامۆژگای كـــریم بە ناوی خرونزێ) ت. XIX ، سیمفرپۆل ، ١٩٤٩ .

37- Мкртычева М. А. Определительное придаточное предложение в современом русском литературном языке Л., 1953 (Кан. дис. и Авт.)

٣٧- مكرتیچێفە م . ئا . ڕستەی شوێنكەوتووی دیارخەری لە زمـــانی ئەدەبی ئێمڕۆی ڕوسیدا ، لینینگـــراد ، ١٩٥٣ (نامـــەی دكتۆراو كورتەكەی) .

38- Меделез Н. М. Определительные придаточные предложения как синтаксические синонимы Авт. Кан. дисс. (Л.. 1953)

٣٨- مێدێلێز ن.م . ڕستەی شوێنكەوتووی دیارخەری هاوچەشـــــنی سینتاكسیە لینینگراد ، ١٩٥٣ (كورتەی نامەی دكتۆرا) .

39- Мигирин В. Н. Разные виды трансформации придаточного и глаголного предложения в русском языкм «известия крымского педагогического институтэ» Т. Х1Х. Симферопсль. 1954.

٣٩- مێگیرین ف. ن. جۆرەها چەشنی ترانسفەرماتسی ڕستەی سەرەكیو

شوێن‌کەوتوو لە زمانی ڕوسیدا « دەنگوباسەکانی ئامۆژگای پەروەردەی کریم » ت. XIX سیمفرپۆل ، ١٩٥٤ .

40- Максимов Л. Ɨ. Указательные слòва в сложноподчиненном предложении «русский язык в школе». 1967. /1.

٤٠- مەکسیمۆف ل. یو. ووشەی نیشاندەر لە ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا « زمانی ڕووسی لە قوتابخانەکاندا » ١٩٦٧ ، نمرە (١) .

41- Общее языказнание. внутреная структура языка М.. 1972.

٤١- تێکرای زانستی زمان ، بینای ناوەوەی زمان ، مۆسکو ، ١٩٧٢ .

42- Поспилов Н. С. О грамматической природе и принципах класификации бессоюзных сложных предложений. сб. «вопросы синтаксиса современого русского языка» М.. 1950

٤٢- پەسپیلۆف ن.س. سەبارەت وەزعیەت و مەبدەئی تەسنیفی ڕێزمانی ڕستەی ئاوێتەی بێ‌ئامراز « کۆکەرەوە » پرسیارەکانی سینتاکسی زمانی ئیمڕۆی ڕوسی ، مۆسکو ، ١٩٥٠ .

43- Поспилов Н. С. О разных в структуре сложноподчиненного предложения (на материале сложнопочиненных предложени с придаточным временымн и определительным) сб. «исследование по синтаксису русского литературного языка. 1956.

٤٣- پەسپیلۆف ن.س. سەبارەت جۆرەهاشت لە دروستبوونی ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز (لە مەتریالی ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لەگەڵ شوێن‌کەوتووی کاتی و دیارخەری) کۆکەرەوەی « دیراسات سەبارەت سینتاکسی زمانی ئەدەبی ڕووسی ١٩٥٦ » .

44- Петросян М. Н. Союзы в русском языке «русский язык в школе» 1952 /5.

٤٤- پیترۆسیان م. ن. ئامرازان لە زمانی ڕوسیدا « زمانی ڕوسی لە قوتابخانەکاندا » ١٩٥٢ ، نمرە ، ٥ .

45- Пешковский А. М. Русский синтаксис в научной освещении, М., 1956.

٤٥- پێشکوتسکی ئا. م. سینتاکسی ڕووسی لە دیراساتی زانستیدا ، مۆسکو ، ١٩٥٦ .

46- Пешковский А. М. Существует ли в русском языке сочинение и подчинoние предложении? Избраные труды М.. 1959.

٤٦ــ پێشکۆفسکی ئا.م. ئایا لە زمانی روسیدا رستەی پەیوەســـــــتدارو شوێنکەوتوو هەیە ؟ مۆسکۆ ، ١٩٥٩ ــ کاری کۆکرایەوە ــ

47- Прудников А. Н. Сложное предложение с последовательным подчинением в современном английском языке. Авт. Канд. дис., М.. 1968.

٤٧ــ پرۆدنیکۆف ئا . ن . رستەی ئاوێتە لەگەڵ شوێنکەوتووی یەك بە دوای یەك هاتوودا لە زمانی ئیمرۆی ئینگلیزیدا ، کورتە نامەی دکتۆرا ، مۆسکۆ ١٩٦٨ .

48- Поливанов Е. Д. Стати по общемv языкознанию М.. 1975.

٤٨ــ پەلیڤانۆف یێ . د. ووتار دەربارەی تێکرای زانستی زمان ، مۆسکۆ ، ١٩٧٥ .

49- Расторгуева В. С. Краткий очерк грамматики таджикского языка (таджикско-русский словарь). 1954 Москва.

٤٩ــ رەستەر گویێەه ڤ . س . کورتە باسێکی رێزمانی زمانی تـــاجیکی باشکۆی فەرهەنگی تاجیکی رووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٤ .

50- Рубинчик Ю. А. Природа и функции персидского подчинительного союза« » Краткие сообщения института востоковедения АНСССР. М.. 1959 вып. 36

٥٠ــ روبنیچك یو . ئا . پرپرۆداو وەزیفەی ئامرازی گەیەنەر « کە » (کورتە باسەکانی ئامۆژگای رۆژهەلاتناسی ئەکادیمیای زانستی یەکیەتی سۆڤیەت مۆسکۆ ، ١٩٥٩ ، دەرچوونی (٣٦) .

51- Рубинчик Ю. А. Сложное предложения с придаточными определительными в совеменом персидском языке. М.. 1959.

٥١ــ روبنیچك یو . ئا . رستەی ئاوێتە لەگەڵ رستەی شـــــوێنکەوتووی دیارخەری لە زمانی ئیمرۆی فارسیدا ، مۆسکۆ ١٩٥٥ .

52- Рубинчик Ю. А. Грамматический очерк персидского языка, приложение к персидско-русскому словарью.. М.. 1970.

٥٢ــ روبنیچك یو . ئا . کورتە باسێکی رێزمانی زمانی فارسی ، پاشـــکۆی فەرهەنگی فارسی ــ روسی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٠ .

53- Рубинчик Ю. А. Бессоюзное сложное предложение в современном литературном персидском языке, Индийская и Иранская филология М.. 1964

٥٣ـ روبنیچك یو . ئا . رستەی ئاوێتەی بێئامراز لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی فارسیدا ؛ « فیلۆلۆگیای هیندیو ئێرانی » مۆسکۆ ، ١٩٦٤ .

54- Расторгуева В. С. Краткий очерк грамматики персидского языка, приложение к персидско-русскому словарью Б. В. Миллер М., 1960

٥٤ـ رەستەر گویێڤە ڤ . س . کورتە باسێکی ڕێزمانی فارسی ، پاشکۆی فەرهەنگی فارسی ـ روسی میللەر ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ .

55- Руднов А. Г. Синтаксис современного русского языка. М.. 1968

٥٥ـ رودنێف ئا. گ. سینتاکسی ئیمڕۆی زمانی ڕوسی ، مۆسکۆ ١٩٦٨ .

56- Рустомов Ш. Сложные предложения с придаточными причиными в современом таджикском литературном языке, Душанбе, 1968.

٥٦ـ روستەمۆڤ ش. ڕستەی ئاوێتە لەگەڵ شوێنکەوتووی هۆیی لە زمانی ئیمڕوی ئەدەبی تاجیکیدا ؛ دوشەنبێ ، ١٩٦٨ .

57- Смёнов Д.В. Синтаксис современного арабского литературного языка. М-Л.. 1941.

٥٧ـ سمێنوڤ د. ڤ. سینتاکسی زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی عەرەبی ، م ـ ل . ١٩٤١ .

58- Смирнов Ю. А. Сложноподчиненное предложение с определительным придаточным предложением в современном Панджаби. Авт. Кан. дисс. М.. 1963

٥٨ـ سمیرنۆڤ یو . ئا . ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا لە ئیمڕوی پەنجابیدا ، کورتەی نامـــــەی دکتۆرا ؛ مۆسکۆ ، ١٩٦٣ .

59- Солнцев В. М. Язык системно-структурное образование. М.. 1971.

٥٩ـ سولنتسێڤ ڤ. م . زمان وەك دارشتنێکی سیستێمیو بینـــابی ، مۆسکۆ ، ١٩٧١ .

60- Стипанов Ю. С. Основые обшего языкознания. М.. 1975.

٦٠ـ ستیپانۆڤ یو. س . تێکرای بنچینەکانی زانستی زمان، مۆسکۆ،١٩٧٥.

61- Таджиев Д. Т. Способы связи определеная с определаемыми в современном таджикском литературном языке. Сталинабад., 1955.

٦١ــ تاجێیف د. ت. هۆیەکانی پەیوەستی نێوان دیارخەرو دیارخراوەوە لــە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی تاجیکیدا ، ستالین آباد ، ١٩٥٥ .

62- Фрунчук Е. П. Употребление обособленных причастных оборотов и определительное придаточное предложение. М., 1952.

٦٢ــ فرانچوك ێ. پ. بەکارهێنانی ئەبەسوبلنی ناوی کراوو ڕســـــتەی شوێنکەوتووی دیارخەری ، مۆسکو ، ١٩٥٢ .

63- Хусейнов Х. Сложноподчиненное предложение с временым придаточным предложением в современном таджикском литературной языке. Авт. Кан. дис. Сталинабад. 1961.

٦٣ــ خوسێنیۆف خ. ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی کاتی لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی تاجیکیدا (کورتەی نامەی دکتۆرا) ستالین آباد ، ١٩٦١ .

64- Хамоян М. У. Бахдинански диалект курдов Ирака «Канд. дисс.» Ереван, 1965.

٦٤ــ خامۆیان م.و. دیالێکتی بادینی کوردەکانی عێراق « نامــەی دکتۆرا » یەریڤان ١٩٦٥ .

65- Халилов А. Грамматическое функции Изафета (и) в современом таджикском литературном языке. Душанбе. 1969.

٦٥ــ خەلیلۆف ئا . وەزیفەی گرامائیکی (ی) ئیزافەت لە زمانی ئــــەدەبی ئیمڕۆی تاجیکیدا ، دوشەنبێ ، ١٩٦٩ .

66- Цукерман И. И. Очерк курдской грамматики М.. 1962.

٦٦ــ تسوکرمان ی.ی. لێکۆلینەوەیێکی ڕێزمانی کوردی ، مۆسکو ، ١٩٦٢.

67- Чикобава А. С. проф. Введение в языкознание ч.1. М., 1952.

٦٧ــ چیکۆباڤە ئا. س. پرۆفیسور ســــەرەتایێك لە زانستی زماندا ، بەشی (١) مۆسکو ، ١٩٥٢ .

68- Шахматов А. А. Синтаксис русского языка - Ленинград, 1941.

٦٨ــ شەخماتۆف ئا. ئا . سینتاکسی زمانی ڕوسی ، لێنینگراد ، ١٩٤١ .

69- Шафай А. М. Сложноподчиненное предложение в современном персидском языке (притаточное определительное предложение)- Канд. дис. и Авт. Баку-1953.

٦٩ــ شەفایی ئا . م. ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لــــــە زمانی

ئیمرۆی فارسیدا (رستەی شوێنکەوتووی دیارخەری) نامەی دکتۆرەو کورتەکەی ، باکۆ ، ١٩٥٣ .

70- Щахобова М. Б. Подчинительный союз «ки- » в современом таджикском литературном языке. Сталинабад., 1954.

٧٠- شاخۆبۆڤە م.ب . ئامرازی گەیەنەر (کی) لە زمانی ئەدەبی ئیمـــڕوی تاجیکیدا ، دوشەنبێ ، ١٩٥٤ .

71- Эейюби К. Р. Курдский диалект мукри
Смирнова И. А. Ленинград, 1968.

٧١- ئەیوبی ك. ر. دیالێکتی موکری کوردی ،لێنینگراد ، ١٩٦٨ .
سمیرنۆڤە ی. ئا .

72- Юсупова З. А. Предлоги и послелоги в южном диалекте курдского языка (сорани) Канд. дис. Авт. Ленинград, 1965.

٧٢- یوسوپۆڤە ز. ئا. پریدلۆگانو پوســـلی لوگانی لە دیالێکتی خوارووی زمانی کوردیدا (سۆرانی) نامەی دکتۆرا ، لێنینگراد ، ١٩٦٥ .

بە زمانی ئینگلیزی

73- Mackenzie D. N. Kurdish dialect studiec London, 1961

74- Mackenzie D.N. The dialect of Awremun London, 1960

75- Macarus Ernest N. A Kurdish Grammar, New York, 1958

76- Fosum O. A Practical Kurdish Grammar Minneapolis, 1919

77- Justi F. Kurdish Grammatik S-p 6, 1880

78- Jardin K. F. Bahdinan Kurmonji, Baghdad, 1922

79- Soan E. B. Grammar of the Kurdish Kurmanji or Kurdish Canyuege, London, 1913

80- Waria O. A. Some fundamental Ruces of Kurdish Syntax Structure, London, 1976

بەزمانی فەرەنسی :

81- De Morgan Etudec linguistguec dialect Kurmanji Paris, 1904

82- Emır Djeladet Bedir Khan Le scot I.R.
Grammaria Kurde dialect Kurmanji Paris, 1970

بەزمانی ئەڵمانی :

83- O. Skar Mann Die Muntadrt der Mukri Kurden, Teil I, II, Berlin, 1906 1909

بەزمانی فارسی :

٨٤ ـ د. محمد جواد مشكور ـ دستورنامه در صرف و نحو زبان فارسى فارسى ، تبريز ، ١٩٧٢

٨٥ ـ مصطفى خرم دل ـ صرف دستور زبان كردى ـ سورانى ، تبريز ، ١٣٤٧ك

بەزمانی عەرەبی :

٨٦ ـ الدكتور امين على السيد ـ في علم النحو ـ الجزء الاول ـ الطبعة الثانية مصر ، ١٩٧٥

٨٧ ـ الدكتور امين علي السيد ـ في علم النحو ـ الجزء الثاني ـ الطبعة الثانية دار المعارف بمصر ، (بلا) .

٨٨ ـ الدكتور ابراهيم السامرائي ـ فقه اللغة المقارن ـ بيروت ، ١٩٦٨

٨٩ ـ عباس حسن ـ النحو الوافي ـ الجزء الاول ـ الطبعة الخامسة ـ دار المعارف بمصر (بلا) .

٩٠ ـ الدكتور عبدالحميد الشلقاني ـ رواية اللغة ، دار المعارف بمصر ، (بلا) .

٩١ ـ الدكتور ابراهيم انيس ـ من اسرار اللغة ـ الطبعة الرابعة ، القاهرة سنة ١٩٧٢

٩٢ ـ الدكتور محمد عيد ـ في اللغة ودراستها ، القاهرة ، ١٩٧٤

٩٣ ـ محمد احمد برانتي ـ النحو المنهجي ـ الطبعة الثانية ، (بلا) ، ١٩٥٩

٩٤ ـ الدكتور علي عبدالواحد وافي ـ علم اللغة ـ الطبعة السابعة ، القاهرة ، سنة ١٩٧٣

٩٥ ـ الدكتور صبحي الصالح ـ دراسات في فقه اللغة ـ الطبعة الثالثة ، بيروت ، ١٩٦٨

٩٦ ـ الدكتور مهدي المخزومي ـ في النحو العربي (نقد وتوجيه) ـ الطبعة الاولى ، بيروت ، ١٩٦٤

٩٧ ـ الدكتور شوقي ضيف ـ المدارس النحوية ، الطبعة الثانية ، القاهرة ، سنة ١٩٧٢

٩٨ ـ توفيق وهبي ـ قواعد اللغة الكردية ـ الجزء الاول ، الباب الاول ، بغداد ، ١٩٥٦

٩٩ ـ توفيق وهبي ـ قواعد اللغة الكردية ـ الجزء الاول ـ الباب الثاني ، بغداد ، ١٩٥٦

بەزمانی کوردی :

١٠٠ ـ د. پاکیزە رەفیق حلمی ـ لە کوێوە دەست بکەین بە دەستوری زمانی کوردی گ.ک ، ب١ بەشی١ ، بەغدا ، ١٩٧٣

١٠١ ـ توفیق وەهبی ـ ئەسڵە پیتە قاڵبی « ئە »ی شێوەی سلێمانی گ.ک. ب١ بەشی٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢

١٠٢ ـ جگەر خوێن ـ آوا او دەستورا زمانێ کوردی ، بەغدا ، ١٩٦٠

١٠٣ ـ سعید صدقی کابان ـ مختصر صرف و نحوی کوردی ـ جزئی (١) ، بەغدا ، ١٩٢٨

١٠٤ ـ گیوی موکریانی ـ فێربوونی زمانی کوردی بەبێ مامۆستا ـ چاپی دووەم ، هەولێر ، ١٩٦٩

١٠٥ ـ گیوی موکریانی ـ ئەلفەو بێ وێنەدار تیپی لاتینی ـ هەولێر ، ١٩٧٢

١٠٦ ـ د. نەسرین محەمەد فەخری ـ پاشگرو پێشگری « ڤە » یا « وە » لە زمانی کوردی گ. ک. ب١ بەشی١ ، بەغدا ، ١٩٧٣

١٠٧ ـ د. نەسرین محەمەد فەخری ـ چاوگی بێواتا ، بەغدا ، ١٩٧٣

١٠٨ ـ نوری عەلی ئەمین ـ ڕێزمانی کوردی ـ سولێمانی ، ١٩٦٠

١٠٩ ـ نوری عەلی ئەمین ـ گرتنی کەلێنێکی تر لە ڕێزمانی کوردی ـ پێشگرو پاشگر ـ بەغدا ، ١٩٥٨

١١٠ ـ نوری عەلی ئەمین ـ رابەرێ بۆ ئیملای کوردی ـ بەغدا ، ١٩٦٠

١١١ ـ مەسعوود محەمەد ـ سورێکی خامە بە دەوری راناودا . گ.ک. ب٢ بەشی٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤

١١٢ ـ مەسعوود محەمەد ـ بەکارهێنانی (ی) لە زمانی کوردیدا ـ گ.ک. ب١ بەشی٢ ، بەغدا ، ١٩٧٣

١١٣ ـ مەسعوود محەمەد ـ چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ساڵی ١٩٧٦

١١٤ ـ محەمەد ئەمین هەورەمانی ـ سەرەتایێك لە فیلولوژی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٤

١١٥ ـ شێخ محەمەدی خاڵ ـ پێشگرو پاشگر ، گ.ك. ، ب١ بەشی١ ، بەغدا ، ١٩٧٤

١١٦ ـ ئەحمەد حەسەن ئەحمەد ـ ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦

١١٧ ـ د. ئەورەحمانی حاجی مارف ـ وشەی زمانی کوردی ـ بەغدا ، ١٩٧٥

١١٨ ـ د. ئەورەحمانی حاجی مارف ـ ووشە ڕۆنان لە زمانی کوردیدا ـ بەغدا ، ١٩٧٧

١١٩ ـ ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بە پێی لێژنەی زمانو زانستەکانی ـ بەغدا ، ١٩٧٦

١٢٠ ـ کوردۆییف ك. ك. زمانێ کوردی ـ ڕێزمان (بە پیتی لاتینی) ، یەریڤان ، ١٩٧٠

سەرچاوەی نموونەکان

٨ ـ ئیبراهیم ئەحمەد ـ ژانی گەل ، سلێمانی ، ١٩٧٢

٢ ـ جەمال خەزنەدار ـ رۆژی کوردستان ، بەغدا ، ١٩٧٣

٣ ـ جەعفەر شێخ حسین بەرزنجی ـ چەند مەلوێێك لە شارای فۆلکلۆری کوردی ، سلێمانی ، ١٩٦٩

٤ ـ حسین عارف ـ کلافەیێك ژانی تورە ، نەجەف ، ١٩٧١

٥ ـ حوسین حوزنی موکریانی ـ دێریکی پێشکەوتن ، چاپی دووەم ، هەولێر ، ١٩٦٢

٦ ـ حمە کەریم هەورامی ـ فالچی ، سلێمانی ، ١٩٧٢

٧ ـ د. کاوس قەفتان ـ ١٠ چیرۆك ، بەغدا ، ١٩٦٩

٨ ـ د. کاوس قەفتان ـ خۆری ئاوابوو ، سلێمانی ، ١٩٧٠

٩ ـ د. عیززەدین مستەفا رەسول ـ ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، بەغدا ، سالی ١٩٧٠

١٠ ـ د. عیززەدین مستەفا رەسوڵ ـ سەرنجێ لەبارەی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧١

١١ ـ رۆژنامەکانی ـ هاوکاری ، پاشکۆی عێراق .

١٢ ـ عەزیز گەردی ـ روانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٧٢

١٣ ـ علاء الدین سجادی ـ مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی٢ ، بەغدا ، ١٩٧١

١٤ ـ قادر فەتاحی قازی ـ سور مەحموود و مەرزینگان ، تبریز ، ١٩٧٠

١٥ ـ قەناتێ کوردۆ ـ وەرگیر د. عبدالرحمن حاجی مارف ـ هەندێ بیروباوەری هەڵە لەبارەی زمانو مێژووی کوردەوە ، بەغدا ، ١٩٧٤

١٦ ـ طاهر سەعید ـ لە گەرووی مەرگەوە ، سلێمانی ، ١٩٧٣

١٧ ـ شاكر فەتاح ـ داماوی موکریانی ، سلێمانی ، ١٩٧٢
١٨ ـ گیوی موکریانی ـ دیوانی وەفایی ، چ٣ ، هەولێر ، ١٩٧١
١٩ ـ گۆڤارەکان : گ. ك ، بەرەو رووناکی ، هەتاو ، رووناکی ، گۆڤاری هەولێر ، برایەتی ، رۆشنبیری نوێ ، بەیان .
٢٠ ـ مەلا عەبدولکەریمی مدرس ـ دیوانی مەولەوی ، بەغدا ، ١٩٦١
٢١ ـ محەمەدی مەلا کەریم ـ جەنگاوەرێکی ڤێتنامی ، بەغدا ، ١٩٧٠
٢٢ ـ محەمەد مەلا کەریم ـ دیوانی بێخود ، بەغدا ، ١٩٧٠
٢٣ ـ محەمەد ڕەسول هاوار ـ دیوانی پیرەمێرد ، بەغدا ، ١٩٧٠
٢٤ ـ محەمەد مەولوود ـ چیرۆکەکانی مەم ، بەغدا ، ١٩٧٠
٢٥ ـ نووسەری کورد ژمارە ٣ ـ ١٠ ، بەغدا ، ١٩٧١
٢٦ ـ نووسەری کورد ژمارە ١ ـ ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٢
٢٧ ـ هێمن ـ تاریك‌و روون ، (نی‌یە) ١٩٧٤
٢٨ ـ د. مارف خەزنەدار ـ دیوانی نالی‌و فەرهەنگی نالی ، بەغدا ، ١٩٧٧
٢٩ ـ هەژار ـ بۆ کوردستان ، بەیروت ، (نی‌یە)
٣٠ ـ محەمەد عارف ـ دیوانی زێوەر (بەشی یەکەم) ، بەغدا ، ١٩٥٨

فەرهەنگۆکی زانستی

بە پێویستم زانی ، کە فەرهەنگۆکێکی زانستی بۆ ئەم کارە ســازکەم ، چونکە . هەندێ زاراوەو ووشە هەن لە کارەکەدا بەکارهاتوون ، واتاکــەیــان زەحمەتە فەرهەنگۆکەکە بە زمانی کوردی‌و عەرەبی‌و ئینگلیزیەو بە پێ ئەلفبای کوردی ریکخراوە .

ئـەبـەســــۆبلنی : جوداکردنەوە ، جودایی ، تاکی ، تـاك (مفــرد ، انعزال) . Isolated

ئیزافــەت : حالەتێکە بە یارمەتی ئیزافەتی تایبەت خۆی دەخاتە سەر ووشەیێکی تر و روونی دەکاتــەوە و دیــاری دەخــات وەیان بەهۆیەوە خۆی پێــوە دەلـکێنێ . (الاضـافة) لە رۆژهەلات ناسیدا زاراوەی Izafet بەکاردێت .

ئامرازی گەیەنەری

لێــکدراو : مەبەست ئامرازەکانی گەیاندنی رستەی شــوێن ـ کەوتووە بە رستەی سەرەکی ، لێرەدا ئامرازەکــان لێکدراون یانی لە دوو بەش وەیان پتر پێــك هاتوون (ضمیر الوصل المرکب)
Componnd delitive pronoun

ئاوەلنـاوی نـاوی : ئەم جۆرە ئاوەلناوەن ، کــە وەکو ناوو ئاوەلنــاو بەکاردەهێنرین (الصفة الاسمیة) noun aftributive

ئـاوەلـکار : ووشــەیێکە دەگەرێتەوە ســـەر فرمان‌و روونی دەکاتەوە ، وەیان وەسفی فرمانی رســتەی دەکات . (الظرف) adverbail

ئاوەڵکاری لەیەك

چوانـدن : مەبەسـت ئاوەڵکارێکە ، کە دوو شت لـە یـەك دەچوێنێ‌و وەك یەکیـان پیشـانـدەدات .
Adverbs of Similaity (الظرف للتشبيه)

بەشەکانی رسـتە : ووشـەکانی رسـتە ، ئەندامـەکانی رسـتە
Parts of the Sentence (أجزاء الجملة)

بێ‌ئـامـراز : بەبێ ئامراز ، بەبێ ئەدەوات ، بەبێ هۆی پەیوەست.
asyndetic (بلا ادواة)

بینـا : دروستکردن ، پێکهێنان ، رێکخستن ، سازدان ، ستروکتور (بنـاء) Structure

بینـای ئـەبیێکت : دامودەزگای دروسـتکردنی بەرکار ، قەوارەی سازدانی بەرکار ، رێچکەی دروستکردنی بەرکار .
Constructuer of the object (بناء المفعول)

بـەرکـار : کراو ، تەواوکەر ، ئەو ووشـەی رستەیەیە ، کـە کردەوەی دەکەوێتە سـەر (المفعول) Object

بەرکاری یەکسـەر : کراوی یەکسـەر ، کراوی ، تەواوکەری راستەوخۆ ، ئەو ووشەیەیە ، کـە یەکسـەر رووداني کارەکەی دەکەوێتە سـەر . (المفعول المباشر) dierect object

بەرکاری نایەکسـەر : کراوی نایەکسـەر ، کراوی تیان‌و نایەکسـەر ، تەواوکەری ناراسـتەوخو ، ئـەو جۆرەیە ، کـە رووداوی کارەکـەی یەکسـەر ناکـەوێتە سـەر ، بـەڵـکو بەهۆی ئـامرازی تایبـەتیـەوە دەبێت .
Some dierect object (المفعول غير المباشر)

بەشی ناوی خەبەر : بەشـەیە ، کە ناوێکە یان ئاوەڵناوێکە لـەگـەل فرمانی رستەدا خەبەری رستەی دروست دەکات .
noun predicat (الجزء الاسمي للخبر)

پلەی یـەکـەم : پلەی سەرەکی ، بەشەکانی بنجی رستە ، بەشـە سەرەکیەکانی رسـتە . (الاجزاء الاولى في الجملة ، الاجزاء الرئيسة في الجملة)
Main Parts of a Sentence

پلەی دووەم : پەی ناسەرەکی ، پلەی تەواوکەری ، بەشــەکانی تری رستە ، بەشـــە ناسەرەکیەکان . (الاجـزاء الثانوية في الجملة) Second Parts of a Sentence

پێکەوە نووســـان . : بەیەکـــەوە بەســـتنەوە ، لێك‌گرێدان ، پێـکەوە رەبت‌کردن ، پەیداکردنی پەیوەندی دوو شـــت بـــە یەکەوە ووشە یان شتی تر (ترابط) .

پرێـدلۆگ : پیتێکە ، دەربڕینێکە دەکەوێتە پێش ووشـــەیێك وەیان واژەیێك بۆ دیارخستن‌و تەواوکردنی واتاکەی (حرف جر ، حرف الذي يقع قبل الكلمة او المقطع) Preposition

پۆســـلی لۆگ : پیتێکە یان دەربڕینێکە دەکەوێتە پاش ووشـــەیێك وەیـــان واژەیێك بۆ تـەواوکردنی واتـاکـــەی یان دەرخستنی واتاکەی لەناو رســـتەدا (حرف جر ، حرف الذي يقع خلف الكلمة او المقطع) Pocposition

پلەی بەراورد : پلەیێکە بەراوردی لە نێوان دوو ووشەدا وەیان دوو شت‌دا دەردەخا. لە زمانی کوردیدا بەیارمەتی ـ تر، ترین ـ دروست دەبێت وەك ، باش ، باشـــتر ، باشترین . (درجة المقارنة والتفضيل) Comparative degree

پـریـرۆدا : سروشت ، خود ، خۆ ، سروشتی ووشەیێك وەیان فیترەتی ووشەیێك . (طبيعة ، فطرة ، ذاتاً) .

تیپ : بۆر ، کۆمەڵە ، لەلای هەندێ نووسەرانی کوردیـــە پیتیش هاتووە . (نوع ، مجموعة ، حرف) Type

تێکســــــت : پارچە نووسینێك ، دەق (نص ، النصوص) Text

دیـالێکت : شێوەی قسەکردن ، جۆری ئاخافتن ، شـــێوە ، زاراوە ، لـەهجە ، لەهجەی نـاوچــە . (اللهجة ، اللهجة المحلية) dialect

دیالێکتەکانی ناوەندی : زاراوەکانی ناوەندی ، شێوەی قسەکردنی ناوەندی، گۆڤەرەکانی ناوەندی ـ لەم کارەدا مەبەســـت لـە دیالێکتەکانی نـاوەندی گۆڤەرەکـــانی ناوەندیـــە ـ (اللهجات المركزية ، اللهجات المحلية المركزية) . Central dialect

دیـارخـەر : ووشـەیێکە یان ناوێکە ، کە ووشـەیێك وەیان ناوێکی دیاردەخاتو روون دەکاتەوە . وە دەشـتوانێ ناوەکە دیاربکات . لە دیارخســتنەوە هاتووە ، ئاوەڵناو . (الصفة ، النعت) attributive

دیـارخراو : ووشــەیێکە وەیـان نـاوێکە دیارکراوە لـەلایـەن ووشـەیێکی تر وەیان ناوێکی تر . ئەمەشـیان لـە دیارخستنەوە هاتووە . (الموصوف ، المنعوت) .
dependent member, determinatura

دیسیرتاتسیا : نامە ، نامەی دکتۆرا (رسـالة الدکتوراه ، اطروحة)
ph. D. thesis

کۆلینەوە ، لێکۆلینەوە: چوونە بنج و بنەوانی شت ووشە ، پیت ، رسـتە ... هتا ، وردبوونە لە شـت ، دیارخسـتن و ئاشکراکردنی ناواخنی شت . (دراسة ، بحث)
research

گـەیـاندن : گەیاندنی شـتێك بە شـتێکی ترەوە ، گەیاندنی رسـتەیێك بە رسـتەیەکی ترەوە ، لکاندن ، پێوەنووساندن . (ایصال ، ربط)
subordination, hypotaxis

گـۆڤـەر : شێوەی قسـەکردنی کۆمەڵە مەردمێك ، جۆری ئاخافتن لـە ناوچەیەکـدا ، لەهجـەی محـەلی ، (اللهجة المحلية) Subdialect

گرامـاتیکا : دەستوری زمان ، رێزمان ، قەواعید (قواعد اللغة)
Grammar

گروپی سینتاکس : کۆمەڵە ووشـەیێکی پێکەوە بەستراو . (مجموعة من الکلمات المترابطة ترابطا نحویا) group of Syntax

ڕۆل : دەور ، ئەرك ، کار ، فەرمان (دور ، وظيفة) role

ڕێکەوتنی بەشـەکانی ڕسـتە : مەبەست ڕێکەوتن و پێکەوە گونجانی بەشـەکانی رستەیە . (التوافق بين أجزاء الجملة)
Convience of parts is Sentece

ڕێچکەی واتایی ڕستە : ڕێچکەی ڕستە ، ڕێگای واتابەخشی ڕستە ، واتای گشتی ڕستە . (اتجاه المعنى في الجملة ، الاتجاه العام لمعنى الجملة)

ڕاناوی نیسبەت : ئەم جۆرە ڕاناوەیە ، کە نیسبەتی ناوێك دەداتە پاڵ ناوێکی تر ، یان ڕستەیێك دەداتە پاڵ ڕستەیەکی تر . (ضمائر النسبة) Interdependent pronoun

ڕاناوی جودا : ئەو جۆرە ڕاناوەیە ، کە بەتەنها بەکاردێتو بە وشەیەکەوە نالکێت . (الضمائر المنفصلة)

ڕاناوی نیشانە : ڕاناوی نیشاندەر ، هی ئیشارەت . (ضمائر الاشارة) . demonstrative pronoun

ڕاناوی ناوی دیارخراو : جۆرە ڕاناوێکە ، کە پەیوەندی بە ناوی دیارخراوەوە هەیەو شوێنی ئەو لە جێگای تردا دەگرێتەوە . (ضمير الاسم الموصوف) Adjectival pronoun

ڕاناوی ناوی دیارخراوی لکاو : ئەمانە ڕاناوێکن ، کە بە فرمان یان ناو یان پرێدلۆگەکان دەلکێنو بە تەنها نانووسرێن . (ضمير اسم الموصوف المتصل)

ڕستە : الجملة ، Sentence

ڕستەی سەرەکی : ئەم ڕستەیەیە ، کە سەرەکیەو چەند ڕستەیێکی تری دەگەڕێتەوە سەر . (الجملة الرئيسة) Main clause

ڕستەی لێکدراو : ڕستەیێکە لە دوو یان پتر لە ڕستە پێکهاتووە ، کە بە یارمەتی ئامرازی تایبەت بە یەکەوە بەستراونەتەوەو لکاون گەیشتوونەتە یەکتر . (الجملة المركبة) Compound Sentence

ڕستەی ئاوێتە : جۆرە ڕستەیێکی گەورەیە ، کە لە چەند ڕستەی سادەو لێکدراو پێکهاتووە ، ئەمانە هەمووی بەیارمەتی ئامرازی تایبەت بە یەکەوە بەستراونەتەوە . (الجملة المعقدة) Composite Sentece

ڕستەی شوێن‌کەوتوو : ئەمەیان ڕستەیێکە ، کە شوێن ڕستەی سەرەکی دەکەوێ‌و واتاکەی ڕوون‌دەکاتەوە و بەیارمەتی ئامرازی تایبەتی خۆی دەگەیەنێتە ڕستەی سەرەکی .
(الجملة التابعة) Subordinate clause

ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز : ئەو جۆرە ڕستەی لێکدراوەیە ، کە پێویستی بە ڕستەی شوێن‌کەوتوو هەیە بۆ تەواو بوونی واتاکەی ئەو جۆرەشە ، کە بەشێکی شوێن بەشەکەی تری دەکەوێ . (الجملة المركبة ذات توابع ، الجملة المركبة التي احد اجزائها تابع للجزء الآخر)
Compound Sentece

ڕستەی لێکدراوی پەیوەستدار : ئەمەشیان بەیارمەتی ئامرازەکانی پەیوەست بەیەکەوە بەستراونەتەوە . دوو ڕستەی سادەن بە یەکەوە بەستراونەتەوە . (الجملة المركبة التي اجزائها مرتبطة ببعضها بواسطة ادواة الربط) .
Complex Sentece

ڕستەی شوێن‌کەوتووی موبتەدایی : شوێن‌کەوتوویەکە موبتەدایە بۆ ڕستەیێکی تری سەرەکی ، ئەم جۆرە دەوری موبتەدا دەبینێ . وە دەتوانێ موبتەدای ڕستەی سەرەکی ڕوون‌کاتەوە .
(الجملة التابعة للمبتدا) Subject clause

ڕستەی شوێن‌کەوتووی خەبەری : شوێن‌کەوتوویێکە بەشی ناوی خەبەری ڕستەی سەرەکی ڕوون‌دەکاتەوە . (الجملة التابعة للخبر)
Predicate clause

ڕستەی شوێن‌کەوتووی بەرکاری : ڕستەیێکی شوێن‌کەوتووی بەرکارەو وەڵام لەسەر پرسیاری چی ؟ دەداتەوە ، (الجملة التابعة للمفعول)، دەبێتە بەرکاری یەکێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی
Object clause

ڕستەی شوێنکەوتووی

ئەخبــــاری : شوێنکەوتوویێکە هەواڵو ئەخبار بۆ روون کردنەوە دەدات بە دەستەوە (الجملة التابعة الاخبارية).
Explanatory clause

ڕستەی شوێنکەوتووی

مــەرجی : شوێنکەوتوویێکی مەرجیەو مەرج لـــە لێکدراودا پیشاندەدات . (الجملة التابعة الشرطية) وە مەرجی ئەوەش پیشاندەدات ، کەچی لە ڕستەی ســەرەکی ووتراوە .
Conditional clause

ڕستەی شوێنکەوتووی

هۆیی : شوێنکەوتوویێکە هۆ لە ڕســــــتەدا دیاردەکات ، ڕوودانی کار دەردەخات . (الجملة التابعة السببية) وە هۆی ئەوەش پیشاندەدات کە سەبارەت چی لـە ڕستەی سەرەکیدا ووتراوە .
Causal clause

ڕستەی شوێنکەوتووی

ئەنجـامی : شوێنکەوتوویێکە ئەنجام لە ڕســــــتەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز پیشاندەدات . (الجملة التابعـة للنتجة)
Clause of result

ڕستەی شوێنکەوتووی

کـاتی : ئەمەشیان کات لە رستەی لێکدراوی شــــــوێن کەوتووخواز پیشاندەداتو وەڵام لەسەر پرســیاری (کـەی ؟) دەداتەوە . (الجملة التــابعـة للوقت) دەشـــتوانێ ڕیچکەی کاتی رســــــتەی ســەرەکی پیشانبدات .
Subordinate of time

ڕستەی شوێنکەوتووی

ئاوەڵکاری : ئەمەیان ئاوەڵکار لە رستەی لێکدراوی شـــــوێن کەوتووخواز پیشاندەداتو وەڵام لەســـەر پرسیاری (کوێ ؟ لە کوێوە ؟) دەداتـەوە (الجمـلة التابعـة الظرفية)
Adverbial clause

ڕستەی شوێن کەوتووی

ئامانجی : ڕستەیێکە ڕۆڵی ئامانج لە ناو ڕستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا دەبینێ . (الجملة التابعة الفرضية)
Clause of purpos

ڕستەی شوێن کەوتووی

ناچارەیی : شوێن کەوتوویێکی ناچاریەو ناچارەیی لە ڕستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز دەردەخات . (الجملة التابعة الاضطرارية)
Subordinate emepgent clause

ڕستەی شوێن کەوتووی

دیارخەری : ئەمەیان زۆر باو بڵاوە و دەوری دیارخەر ،ئاوەڵناو دەبینێ لە ڕستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخوازدا . دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر ڕستەی سەرەکیو وشەی ناو ڕستەی سەرەکی ڕوون دەکاتەوە . (الجملة التابعة الوصفية)
Attributive clause

لکاندن : گەیشتنەیەك ، پێکەوە نووسان . (التصاق)
Coordination

لیتراتورا : وێژە ، ڕۆشنبیری ، ئەدەب . (الادب ، الثقافة)
Literature, Education

هۆی تری نادیاری : چەند ووشەیێکن نادیاری پیشاندەدەن ، ووشەی نادیاری نائاشکرا . (ادوات مبهمة اخرى)
Other importent articale

ووشەی تەناسوبی : ووشەیێکە نیسبەت دەداتە پاڵ ووشەیێکی تر . (كلمة النسبة)
Interdependent World

سینتاکس : ڕستەسازی ، کۆڵینەوە لە ڕستە ، وردبوونە لە دروستکردنو پێکهاتنی ڕستە وەیان کۆمەڵەیێك ووشەی پێکەوە بەستراو . (النحو)
Syntax

سێمانتیك . : دەلالەت ، واتاو گوزارشت نیشاندان . (مدلول ، دلالة)
Semantics

ســــتروکتورا : دروست‌کردن . بنیات‌نان . بینا . (بناء ، تکوین)
Structure

سوبسانتیفنی : نـاو . (اسـم)
Substantival

System

شوێن یەك‌کەوتوو : جۆرە رستەیێکن یەك دەکەون . (المتالی ، المتابع)
Collateral Subordination

شوێن یەك‌کەوتووی گونجـاو : ئەم جۆرەن ، کە شوێن کەوتووەکان لـە ناو خۆیاندا لەگەڵ یەکتر گونجاون ، کـە راناوی ناوی دیارخراو تیـاندا یەك بابـەتـە . (المتالي المنسجم ، المتابـع المنسـجم)
homogencous collateral subordination

شوێن یەك‌کەوتووی نەگونجـاو : ئەمانەش لەناو خۆیاندا لەگەڵ یەك نەگونجاون‌و رێك نەکەوتوون . (المتالي غیر المنســـجم ، المتابع غیر المنســـجم)
Non-homogeneaus collateral

فـرێـز : دەربڕینێکی زاراوەیی ، ووشــــــەیێکی زاراوەیی (العبارة الاصطلاحیة)
phrese

فاعیلی نادیـار : بکەری شـــاراوە ، فاعیلی بزر ، فـاعیلی مـەنتیقی (فاعل المستتر)
omitted subject

فرێزە لۆژیـا : زانســـتی زاراوە ، لێکوڵینەوە لە زاراوەو ووشـە . (دراسة الاصطلاحات)
phracalogy

فۆنۆتیـك : دەنگسازی ، کۆڵینەوە لە دەنگەکانی زمان ، دەنگ . (دراسة الاصوات ، علم الصوت)
fonotics

مۆرفێم : پیت ، بچووکترین دەربڕینی دەنگ . (اصغر وحدة صوتیة)
Morpheme

مەرفەلۆگیـا : زانستی پیت‌و دەنگەکان ، کۆڵینەوە لە ووشـــە ، باسکردنی جۆرەکانی ووشــە . (علم الصرف ، علم دراسة الکلمة)
Morphology

ناوی وجودی : ناوی هەبی ، ناو لە سەرەتای داهاتنیەوە ، ناوی بنجی‌و ئەسلی ، ناوی راستە . (اسم الوجود ، الاسم الصریح) noun substantive

ناوی هەبی : ناوی وجود ، ناو لە سەرەتای داهاتنیەوە ، ناوی راست . (اسم الوجود ، الاسم الاصلی ، الاسم الصریح) noun substantive

نەریتسالنی : گشتی ، (عام) Common

ناوی نەریتسالنی : ناوی گشتی . (اسم عام) Common noun

ناوەندی : ناوەنجی ، ناوەڕاست . (المرکزي) centre, central

لاپەڕەی کورتکراوەکان

د.	دیـــوان .
ل.	لاپـــەڕە .
ل. د.	لاپەڕە (د) .
ژ.	ژمـارە .
ب.	بەرگ .
چ.	چـاپ .
گ. ک	گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد .
ژ . گ	ژانی گەل ـ ئیبراهیم ئەحمەد ، سێلمانی ، ١٩٧٢
ج. ڤ.	جەنگاوەرێکی ڤێتنامی ـ محەمەدی مەلا کەریم ، بەغدا ، ١٩٧٠
د. پ.	دێڕیکی پێشکەوتن چ٢ـ حوسێن‌حوزنی موکریانی هەولێر ، ١٩٦٢
چ. م.	چیرۆکەکانی مەم ـ محەمەد مەولوود ، بەغدا ، ١٩٧٠
سەرنجێ.	سەرەنجێ لە بارەی زمـــانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردی ـ دکتۆر عیززەدین موستەفا ڕەسوول ، بەغدا ، ١٩٧١
هەندێ بیروباوەڕ.	هەندێ بیرو باوەڕی هوڵە لـەبـارەی زمـــانو مێژووی کوردەوە ـ قەناتێ کوردۆ ـ وەرگێر : دکتـۆر عبدالرحمن حـاجی مـارف، بەغـدا ، ١٩٧٤
چەند مەلوێتك.	چەند مەلوێتك لە شـارای فولکلۆری کوردی ـ جعفر شێخ حوسنی بەرزنجی، سلێمانی، ١٩٦٩
م. ئە. کوردی	مێژووی ئەدەبی کوردی چ٢ ـ عەلائەددین‌سجادی بەغدا ، ١٩٧١

دانەر لە چەند دێڕێکدا

- نووسەرو دانەری ئەم کتێبە لە ١-٧-١٩٤٥ لە شاری رواندز لە دایکبووە . هەر لەوێ قوتابخانەی سەرەتایی‌و ناوەنجی‌و سانەوی تەواوکردووە .
- لە سالی ١٩٦٦ بۆ خوێندن‌و تەواوکردنی دانیشگا هاتە بەغدا . لە سالی ١٩٧٠ کۆلیجی ئەدەبیاتی تەواوکردو شەهادەت‌نامەی بەکالۆریۆسی لە ئەدەب‌و زمانی کوردی وەرگرت .
- بۆ ماوەی دوو سال لە کاری رۆژنامەگەری وەك رۆژنامەنووس ئیشی کردووە . رۆژنامەنووسی رۆژنامەی « هاوکاری » بووە بە نازناوی (برایم حاجۆن) .
- مامۆستای قوتابخانەی سانەوی بوو لە بەسراو کوت‌و بەغدا .
- لە ئیزگەو تەلەفزیۆن چەند جارێك قسەی کردووەو دەرچووە .
- دانەر لەبەر دەستکورتی ناچار بووە هەر لە منالیەوە لە قوتابخانە بخوێنێ‌و کاریش بکات ، لەبەر ئەوە جۆرە تەنگوچەڵەمەو چەرمەسەری لە ژیاندا دیووە .
- لە ٢٥-١١-١٩٧١ رووی کردە یەکیەتی سۆفیەت بۆ خوێندنی دکتۆرا ، لەوێ وە لە رێکەوتی ١٦-١٠-١٩٧٥ بڕوانامەی کاندیداتی زانستی فیلۆلۆژی وەرگرتوە لە ٢٥-١٢-١٩٧٥ گەڕایەوە وولات .
- پاش گەڕانەوە بڕوانامەکەی بە دکتۆرا فەلسەفە وەرگیرا .
- لە ٢٩-٢-١٩٧٦ بە مامۆستای زمان لە دانیشگای بەغدا وەرگیراو ئێستەش لەوێ کاردەکات .
- کۆمەڵێك ووتار و کورتە چیرۆك‌و ووتاری رەخنەیی‌و زمانەوانی و پێشکەش‌کردنی زانایانی زمان‌و ووتاری وەرگێڕاوی لە رۆژنامە و گۆڤارەکان بلاوکردۆتەوە ، وەك رۆژنامەی هاوکاری ، پاشکۆی عێراق‌و عێراق‌و گۆڤارەکانی کۆڕی زانیاری کوردو رۆشنبیری نوێ .

کارەزانستیەکانی دانەر

کاری لە چاپدراو :

١ ــ ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، بەغــدا ، ١٩٧٦ (لەگــەڵ لیژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد) .

٢ ــ ئەلفو بێی زمانی کوردی بۆ مەعاهیدی مامۆســتایان ، بەغدا ، ١٩٧٨ (لەگەڵ چەند کەسێك بەتەکلیفی وەزارەتی پەروەردە) .

٣ ــ هەندێ ئامرازی سینتاکسی لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی کوردیــدا ــ بەرگی یەکەم ــ بەغدا ، ١٩٨٠ .

٤ ــ ڕستەی لێکدراوی شوێن کەوتووخواز لەگەڵ ڕســتەی شوێنکەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندیەکانی زمــانی کوردیــدا ــ ئەم کتێبە ــ وەزارەتی ئیعلام ، دەزگای ڕۆشــــنبیری و بڵاوکردنەوەی کــوردی ، بەغــدا ، ١٩٨٠ .

٥ ــ لێکۆڵینەوەیێك بەناونیشانی « دەربارەی ســـینتاکسی زمانی کوردی » گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ، ژمارە (٥٢) ئابی ١٩٧٦

٦ ــ حاڵەتەکانی جنسو بینای بەرکار لە زازادا ــ وەرگێڕانی لە ڕووسیەوە ــ گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ، ژمارە (٥) ساڵی ١٩٧٧

٧ ــ ووتارێك بەناونیشانی « نووسینی پیتی (ڕ) بەگرافیکای عەرەبی لــە زمانی کوردیدا » گۆڤاری ڕۆژی کوردوستان ، ژمارە (٥٧) ساڵی ١٩٨٠

٨ ــ لێکۆڵینەوەیێك بەناونیشانی « ئامرازی گەیەنەر (کە) لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی کوردیدا » گۆڤاری ڕۆژی کوردوستان ، ژمارە (٥٨) ســـاڵی ١٩٨٠ (دەقی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەیەکەم کۆڕی وەرزی دووەمی ڕۆشنبیری کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی لە ئێوارەی ١٢-٣-١٩٨٠ لە هۆڵی کۆمەڵە خوێندرایەوە بەناوی « کۆڕی زانستی زمانی کوردی » .

کاری ئامادە بۆ چاپ :

١ ــ زانستی زمان ، وەرگێڕاوو زیادکردنو خستنەسەر .(دراوەبە دەستەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق) .

٢ ــ ڕاناوی ناوی دیارخراو لە گۆڤەرەکانی دیالێکتی ناوەندی (سۆرانی) زمانی کوردیدا . (دراوە بەگۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیاتی زانستگای بەغدا) .

٣ ــ هەندێ لایەنی وێکچوون لەنێوان دیالێکتی زازاو دیالێکتی سۆرانی . (دراوە بە گۆڤاری « الاستاذ » ی کۆلێجی پەروەردەی زانستگای بەغدا) .

٤ ــ گیروگرفتی نووسینی فرمانو ڕاناوی لکاو لە ڕووی پێکەوە نووسانو پێکەوە نەنووسانەوە . (دراوە بە دەستەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق) .

٥ ــ دێو شورلی وەگێرانی لە عەرەبیەوە .

کاری لەبەر دەست :

١ ــ فەرهەنگی گیرفانی کوردی رووسی ، رووسی ــ کوردی .

٢ ــ هەندێ ووتاری ئەدەبی بەناوی « ڕازی تەنیایی » .

ناوەڕۆك

بابـــــــەت	لاپەڕە
٣ ـ ئامرازی ناسراو « ەکە » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٥٦
٤ ـ ئامرازی نەناسراو لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٥٧
٥ ـ ڕاناوی دیارخەری « هەموو » لە ڕۆلی ووشـــــەی تەناسوبیدا	١٥٩
٦ ـ هەندێ ڕاناوی تری نادیـاری لــە ڕۆلی ووشـــەی تەناسوبیدا	١٥٩
٧ ـ ناوی نەرتیساتلنی ، کـــە واتـای پێوانو ئـەنـدازە پیشاندەدات لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٦١
٨ ـ ناوی ژمارەیی « یەك » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٦٢
٩ ـ نەرتیسـاتلنی لـە پلەی بـەراوردی لــە ڕۆلی ووشــەی تەناسوبیدا	١٦٢
١٠ـ ناوی وجودی « جۆر » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٦٣
١١ـ ژمارە « تاقە » لە ڕۆلی ووشەی تەناسوبیدا	١٦٣
ڕســــتەی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لەگەڵ ڕســتەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەبێ ووشەی تەناسوبی	١٦٤
ئـەنجـام	١٦٥
لاپەڕەی سەرچاوان	١٧١
لاپەڕەی سەرچاوەی نموونان	١٨٥
فەرهەنگۆکی زانستی ئەم کارە	١٨٧
لاپەڕەی کورتکراوان	١٩٧
نـاوەرۆك	٢٠١

COMPOUND SENTECE
WITH ATTRIBUTIVE CLAUSE
IN THE CENTRAL DIALECTS
KURDISH LANGUAGE

By

Dr. IBRAHIM AZIZ IBRAHIM

Techer of Language
and Kurdish Grammer
University of Baghdad
Colege of Education

Baghdad — 1980

СложноподЧиненное Предложение С Придаточным Определительным в Центральных Диалектах Курдского Языка

Др.
Ибрагим Азиз Ибрагим

Преподаватель в пидогогическом факультете Вагдадского Университета

Багдад - 1980

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ــ بغداد
(١٤٢٧) لسنة ١٩٨٠